

Univerzita Karlova Filozofická fakulta  
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

**Bakalářská práce**

**Andrea Halaštová**

**Nářeční slovní zásoba z oblasti zemědělství na Kelečsku**  
**Dialectal Agricultural Vocabulary of the Kelečsko Region**

## **Poděkování**

Na tomto místě bych ráda poděkovala především PhDr. Robertu Dittmannovi, Ph.D., za ochotné vedení mé práce, četné konzultace a trpělivost. Velký dík patří také PhDr. Jarmile Bachmannové, CSc., za rady k tvorbě slovníku, díky nimž získal slovník svou konečnou podobu. Oběma zmíněným jsem vděčná nejen za cenné podněty a připomínky, ale také za laskavý přístup.

Také děkuji všem svým informátorům a osobám, jež mi k nim umožnily přístup, za projevenou důvěru, vstřícnost při promluvách a především za příjemná setkání. Bez nich by byl vznik slovníku nemožný.

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou/rigorózní/dizertační práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Valašském Meziříčí dne 7. 8. 2017

podpis

**Abstrakt:** Bakalářská práce se zabývá nářeční zemědělskou slovní zásobou mikroregionu Kelečsko. Její hlavní částí je abecední diferenční nářeční slovník, který byl zpracován na základě terénního výzkumu ve městě Kelč a přilehlých obcích Dolní Těšice a Police. Práce dále obsahuje zeměpisné a historické vymezení zkoumaných lokalit, popis dosavadního jazykovědného bádání, popis hlavních rysů kelečského nářečí a pojednání o problematice tvorby nářečních slovníků. Po slovníkové části následuje jazyková analýza sesbíraného nářečního materiálu. Přílohy tvoří tři nářeční ukázky souvislých promluv, obrázková příloha, která byla součástí polořízených rozhovorů, a vzor nevyplněného informovaného souhlasu ke zpracování dat.

**Klíčová slova:** dialektologie, zemědělská terminologie, západní okrajový úsek východomoravské nářeční podskupiny, Kelečsko, nářeční slovník

**Abstract:** This bachelor thesis deals with the dialect agricultural terminology of the Kelečsko microregion. Its focal point is an alphabetically structured difference dialect dictionary, based on field research in the town of Kelč and nearby towns of Dolní Těšice a Police. Also included is a geographical and historical description of the researched area, with description of linguistic research in the area up to now, linguistic analysis of the dialect itself and treatise on the problem of dialect dictionary creation. In the following chapter is a linguistic analysis of the gathered dialectal material. The addendum consists of three examples of the dialect speech, pictures from the semi-structured interviews and an unfilled informed consent form.

**Keywords:** dialectology, agricultural terminology, western fringe section of East-Moravian dialect subgroup, Kelečsko region, dictionary, dialect dictionary

ÚVOD .....	7
1. VYMEZENÍ OBLASTI .....	9
1.1 Zeměpisné vymezení oblasti .....	9
1.2 Historie .....	10
2. DOSAVADNÍ JAZYKOVĚDNÉ BĀDÁNÍ.....	14
3. ZĀKLADNÍ JAZYKOVĀ CHARAKTERISTIKA.....	17
3.1 Hlāskoslovnā rovina.....	17
3.2 Tvaroslovnā rovina.....	18
4. TVORBA NĀŘEČNĪHO SLOVNĪKU.....	19
4.1 Nāřeční slovníky a jejich problematika.....	19
4.2 Srovnání <i>Nāřečního slovníku jihozāpadního Vsetínska</i> a <i>Slovníku podkrkonošského nāřečí</i> .....	21
5. SLOVNĪK KELEČSKĀHO NĀŘEČĪ .....	23
5.1 Metodologie vĵzkumu.....	24
5.2 Prŵběh vĵzkumu.....	25
5.3 Zapojení vĵrazŵ do slovníku a jejich nāsledně uspořādání .....	27
5.4 Vĵstavba heslověho odstavce.....	28
5.4.1 Heslově slovo (lemma) a vĵklad vĵznamu.....	28
5.4.2 Mluvnickě kategorie.....	29
5.4.3 Odkazy na slovníky .....	29
5.4.4 Odkazy mezi jednotlivěmi hesly, zkratky, exemplifikace a identifikace dokladu .....	30
5.4.5 Transkripce vĵrazŵ .....	31
6. SLOVNĪK .....	32
6.1 Dodatky I.....	75
6.2 Dodatky II.....	76
7. JAZYKOVĀ ANALĪZA MATERIĀLU .....	77
7.1 Poznāmkky k hlāskoslovĪ.....	77
7.2 Poznāmkky k tvaroslovĪ.....	78
7.3 Poznāmkky ke slovotvorbě .....	78
7.4 Lexikologie.....	80

7.4.1 Paradigmatika a syntagmatika .....	80
7.4.1.1 Synonymie .....	80
7.4.1.2 Hyperonymie a hyponymie .....	81
7.4.1.3 Vztah části a celku .....	81
7.4.1.4 Polysémie a homonymie .....	81
7.4.1.5 Ustálená slovní spojení .....	82
7.4.2 Vrstvy ve slovní zásobě .....	83
7.4.3 Doklady výrazů v jiných slovnících .....	84
ZÁVĚR .....	89
SEZNAM LITERATURY .....	90
PŘÍLOHA I .....	92
PŘÍLOHA II .....	94
PŘÍLOHA III .....	95
PŘÍLOHA IV .....	98
PŘÍLOHA V .....	99

## ÚVOD

Specifický dialekt na Kelečsku, jenž tvoří západní okrajový úsek východomoravské nářeční podskupiny, šířením obecné češtiny, interdialektů a spisovné češtiny postupně zaniká a s ním i jeho nářeční slovní zásoba. Bakalářská práce si klade za hlavní cíl zachytit nářeční lexikum alespoň jedné z oblastí života obyvatel Kelečska, vytvořit z něj diferenční nářeční slovník a následně lexikum podrobit analýze. Slovník zpracovává slovní zásobu z oblasti zemědělství, zaznamenává tedy výrazivo týkající se zemědělských předmětů a strojů, zemědělské práce, zvířectva, plodin, ale například i pojmenování pro rodinné příslušníky, jež úzce souvisí s vedením hospodářství a dřívějším zemědělským životem. Vedle tradiční nářeční zásoby slovník nad rámec zadání obsahuje také několik nových, tzv. civilizačních slov, například slangová pojmenování traktorů, která neodmyslitelně patří k zemědělské práci od poloviny 20. století.

Tvorbě slovníku předcházela sběr materiálu ve městě Kelč a v přilehlých obcích Dolní Těšice a Police, které tvoří jádro Kelečska a přechod mezi valašským a hanáckým regionem. Výzkum se týkal nejstarší generace obyvatel každé z obcí. Téměř všichni vybraní mluvčí pochází z každé ze zkoumaných obcí a žili zde valnou část svého života, někteří i celý svůj život. Zaměření se na zemědělské lexikum bylo v souvislosti s Kelečskem logické, neboť tamější obyvatelé se zemědělskou prací živilo napříč historií až dodnes.

Slovník (kap. 6) je z hlediska sémantiky omezen slovnědruhově na substantiva, verba a citoslovce. Výzkum a celková tvorba slovníku proběhla na základě metod nářeční lexikografie, ke kterým mě inspirovaly nedávno vyšlé dialektologické slovníky, zejména *Nářeční slovník jihozápadního Vsetínska* (2013) Hany Goláňové a *Slovník podkrkonošského nářečí* (2016) Jarmily Bachmannové.

Slovníkové části předchází zeměpisné (kap. 1.1) a historické (kap. 1.2) vymezení zkoumané lokality, popis dosavadního jazykovědného bádání (resp. souhrn zásadních zdrojů a příruček, v nichž se o kelečském nářečí pojednává, viz kap. 2) a základní hláskoslovná a tvaroslovná charakteristika (kap. 3). Dále se zaměřuji na problematiku tvorby nářečních slovníků (kap. 4.1) a provádím srovnání slovníků H. Goláňové a J. Bachmannové (kap. 4.2), z něhož plyne celková zvolená metodologie výzkumu (kap. 5.1) a zásady tvorby kelečského slovníku z oblasti zemědělství (kap. 5.2–5.4). Poté přichází ústřední část práce, vlastní slovník (kap. 6). Následuje analýza zachycených dat, v níž se po poznámkách k hláskosloví (kap. 7.1), tvarosloví (kap. 7.2) a slovtvorbě (kap. 7.3) soustředím na lexikologii (kap. 7.4), v níž

popisují paradigmatické a syntagmatické vztahy, vrstvy slovní zásoby a srovnávám materiál s jinými slovníky.

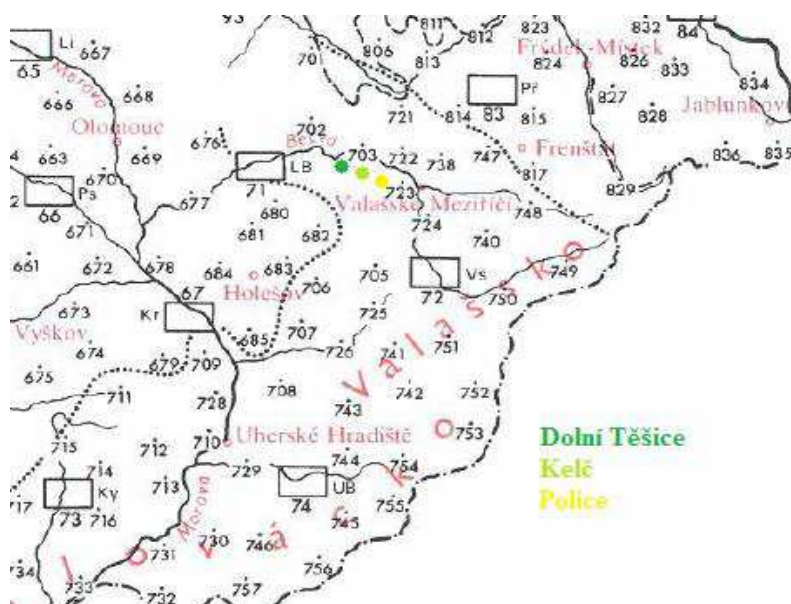
Toto téma jsem si zvolila, neboť bydlím nedaleko Kelče a přála jsem si zachytit z kelečského dialektu alespoň část toho, co se zde ještě uchovalo. Dalším důvodem pro vytvoření slovníku byla skutečnost, že kelečský slovník doposud nevznikl. Jediným větším počinem zachycujícím nářečí na tomto území je publikace *Nářečí na Kelečsku* Stanislava Králíka, rodáka z Kelče, která komplexně popisuje kelečskou mluvu, nářeční slovník ovšem neobsahuje. Tato práce by ji mohla alespoň částečně doplňovat, přestože se jedná o zpracování pouze jednoho výseku slovní zásoby, lexika spojeného se zemědělstvím.



## 1. VYMEZENÍ OBLASTI

### 1.1 Zeměpisné vymezení oblasti

Zkoumané lokality (město Kelč a obce Police a Dolní Těšice) tvoří geografický celek, který leží na rozhraní Zlínského a Olomouckého kraje, ve východní části Kelečské pahorkatiny. Zatímco Kelč a Police patří ke Zlínskému kraji a okresu Vsetín, obec Dolní Těšice spadá pod Olomoucký kraj a okres Přerov.<sup>1</sup> Při regionálním vymezení se tedy zkoumané lokality nachází na hranici západního Valašska a východní Hané. Kelč leží západně od Valašského Meziříčí a jihovýchodně od Hranic na Moravě ve výšce 335 m n. m. v hornatině zvané Hostýnské vrchy.<sup>2</sup> Asi tři kilometry severně od Kelče se rozprostírá obec Dolní Těšice ve výšce 332 m n. m.<sup>3</sup> Police se nachází devět kilometrů jihovýchodně od Kelče ve výšce 415 m n. m. Poslední z obcí se rozkládá při okraji Kelečské pahorkatiny a k Hostýnským vrchům patří pouze svou jižní částí.<sup>4</sup> Podle údajů Českého statistického úřadu mělo město Kelč na konci minulého roku 2 670 obyvatel, Police 568 a Dolní Těšice 67.<sup>5</sup> Umístění zkoumaných lokalit ukazuje následující mapa, připravená na základě map *Českého jazykového atlasu*.



Obrázek 1: Nářeční mapa ČJA 5 se zanesením zkoumaných lokalit<sup>6</sup>

<sup>1</sup> SEKANINA, E. *Kelečská pahorkatina*. Brandýs nad Labem: Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, 2000, s. 5. Dostupné také z: [http://www.uhul.cz/images/ke\\_stazeni/oprl\\_oblasti/OPRL-LO37-Kelecska\\_pahorkatina.pdf](http://www.uhul.cz/images/ke_stazeni/oprl_oblasti/OPRL-LO37-Kelecska_pahorkatina.pdf), [cit. 2016-10-26].

<sup>2</sup> *Město Kelč* [online]. Dostupné z: <http://www.kelc.cz/>, [cit. 2016-10-26].

<sup>3</sup> *Dolní Těšice* [online]. Dostupné z: <http://www.dolnitesice.cz/>, [cit. 2016-10-26].

<sup>4</sup> *Police* [online]. Dostupné z: <http://www.obecpolice.cz/>, [cit. 2016-10-26].

<sup>5</sup> Databáze demografických údajů za obce ČR. *Český statistický úřad* [online]. 2016. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demograficky-udaju-za-obce-cr>, [cit. 2016-10-26].

<sup>6</sup> BALHAR, J. et al. *Český jazykový atlas 5*. Praha: Academia, 2005, s. 23.

## 1.2 Historie

Následující kapitola vychází z kroniky Dolních Těšic,<sup>7</sup> z práce N. Jandové a R. Koskové (2001), publikace *Okres Vsetín* (2002), která je součástí encyklopedické řady Vlastivěda moravská, a v případě Kelče z prací S. Kovářové a D. Papajíka (2004) a V. Rolince (2010).

Osídlování města Kelč začíná kolem r. 1000 n. l. V tomto období byl, v souvislosti s válečnými boji mezi Čechy a Poláky, na vrchu Strážné u Kelče uložen tzv. kelečský poklad, což nasvědčuje tomu, že Kelč ležela na jedné z významných obchodních tepen. Roku 1034 nechává Břetislav I. postavit na místě dnešního kelečského zámku obrannou tvrz jako preventivní ochranu proti polským vpádům. Mezi lety 1110–1125 biskup Jan II. skupuje od olomouckého knížete Oty II. obce na Kelečsku, ten si Kelč ponechává patrně proto, že byla důležitou obchodní křižovatkou.<sup>8</sup>

Někdy mezi lety 1141–1247 se Kelč stala biskupským majetkem. Poté zažila velký rozkvět, biskup Bruno ze Schauenburku změnil dosavadní městské uspořádání a vzniklo tzv. kelečské panství. Roku 1400 byla Kelč zastavena šlechtě, následkem čehož byla po více než sto let vykořisťována střídajícími se zástavními držiteli.<sup>9</sup>

Zpět k biskupství byla Kelč vykoupěna někdy mezi lety 1511–1533 a nastává rozvoj ukončený třicetiletou válkou, během níž byla Kelč ve 40. letech 17. století vypálena a městečko zpustošeno.<sup>10</sup> V důsledku třicetileté války klesl i počet řemeslníků a živností, posílil se podíl obyvatel živících se zemědělstvím. Od tohoto mezníku význam Kelče opět postupně roste a městečko se stává samostatným panstvím.<sup>11</sup>

Během 18. století počet obyvatel pomalu roste, rozvíjí se zde na dvacet osm druhů řemesel a vzkvétá chov dobytka a obecně zemědělství.<sup>12</sup> I po roce 1848 si obyvatelstvo dodržovalo stále staré tradice a dřívější způsob obživy, což platilo i v dalších desetiletích mj. díky tomu, že Kelči se vyhnula železniční trať z Kojetína do Ostravy. V Kelči nebyly zakládány ani průmyslové podniky a obec hospodářsky zaostávala.<sup>13</sup> S výjimkou pobočky firmy Thonet a Kohn se větším průmyslovým podnikem stala až roku 1948 pobočka firmy

---

<sup>7</sup> *Kronika obce Dolní Těšice* je vedena od roku 1923 až do současnosti a je trvale uložena u kronikáře obce. Na stránkách obce je zveřejněna v digitalizované podobě. Dostupné také z: [http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline\\_ActionScripts/File.ashx?id\\_org=16671&id\\_dokumenty=1003](http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16671&id_dokumenty=1003), [cit. 2016-12-07].

<sup>8</sup> ROLINC, V. *Rané dějiny města Kelče*. Kelč: Město Kelč, 2010, s. 6–7.

<sup>9</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAJÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 34–39.

<sup>10</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAJÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 81–126.

<sup>11</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAJÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 136–140.

<sup>12</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAJÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 165–171.

<sup>13</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAJÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 221–225.

Loana.<sup>14</sup> V Kelči a jejím okolí si udržovalo stěžejní význam zemědělství, nejenže zde existoval velkostatek Kelč-Všechovice, ale velká část řemeslníků měla své vlastní pole. Váha tohoto odvětví byla posílena novými metodami v rostlinné i živočišné výrobě a zemědělství bylo hlavním zdrojem obživy pro obyvatele i v první polovině 20. století.<sup>15</sup>

Povaha zemědělské činnosti se začala postupně měnit v 50. letech se zaváděním socialistického hospodaření. Přestože zde výbor Jednotného zemědělského družstva vznikl už v roce 1950, samotné družstvo se kvůli nevoli hospodářů podařilo prosadit až o sedm let později. Zemědělská činnost se obměnila použitím nových strojů, např. traktorů a kombajnů. V šedesátých letech začalo kelečské družstvo spolupracovat se třemi družstvy z okolí a vznikl velkokapacitní vepřín. Roku 1972 bylo k JZD připojeno dalších pět vesnic, od té doby představovalo největší zemědělský závod na Vsetínsku. V 80. letech se JZD začalo vedle rostlinné a živočišné výroby soustřeďovat na chov dojníc a sadařství. Založení JZD změnilo sociální poměry i tak, že klesal počet rodin závislých na zemědělství. Ve 2. pol. 20. století také přestává být Kelč výrazně izolována od okolních velkých měst, a tak mnoho obyvatel za prací dojíždí.<sup>16</sup>

Tradice JZD pokračuje od roku 1972 až do současnosti ve společnosti s názvem Kelečsko a. s., která se specializuje na živočišnou a rostlinnou výrobu, výrobu krmných směsí pro domácí zvířata a v neposlední řadě na opravy zemědělské techniky. Živočišná výroba je zaměřena především na chov skotu a prasat, ta rostlinná na obiloviny, poté na řepku ozimou, hrách, kukuřici, jetel a vojtěšku.<sup>17</sup> Další společností, která se zabývá rostlinnou výrobou, je Probi, která v Kelči funguje od roku 1991 a jejímž hlavním produktem je modrý mák.<sup>18</sup> Třetí ze společností zabývajících se rostlinnou výrobou, přesněji potravinářským obilím, je firma Petr Vavřík, Mlýn Kelč s. r. o., jejíž tradice se datuje od roku 1901.<sup>19</sup>

Dolní Těšice vznikly podle kroniky v rámci rozvoje majetku biskupství, když na místa dnešních Těšic byli povoláni kolonisté z Čech, aby zde obdělávali úrodnou půdu. Toto prvotní osídlení se datuje někdy mezi 2. pol. 12. století a počátkem 13. století. Tak jako tomu

---

<sup>14</sup> Historie města Kelče. *Město Kelč* [online]. Dostupné z: <http://www.kelc.cz/informace-o-meste/historie/>, [cit. 2016-10-26].

<sup>15</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAŽÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 225–227.

<sup>16</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAŽÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 262–277.

<sup>17</sup> *Kelečsko: akciová společnost* [online]. Dostupné z: <http://www.kelecko.cz/index.php>, [cit. 2016-10-26].

<sup>18</sup> O nás. *Probi* [online]. Dostupné z: <http://www.probi.cz/cs/o-nas/>, [cit. 2016-10-26].

<sup>19</sup> O nás. *Petr Vavřík, MLÝN KELČ s. r. o.* [online]. Dostupné z: <http://www.mlynkelc.cz/onas.html>, [cit. 2016-10-26].

bylo u Kelče, i v Těšicích se během historie střídali vlastníci – šlechta a církev.<sup>20</sup> Po třicetileté válce se obec stala lenním majetkem držitelů panství v Kelči.<sup>21</sup> Z celkových informací, které kronika podává (a její prolog potvrzuje), lze usoudit, že v Dolních Těšicích se lidé stejně jako v Kelči živilí především zemědělstvím, v druhé řadě jsou zmíněna drobná řemesla jako např. krejčovství. Nejvíce se pěstovalo obilí a později brambory, z domácích zvířat se choval skot a vepři. Tento způsob obživy narušilo zřízení autobusových linek, díky nimž místní začali dojíždět za prací do větších měst – v roce 1953 Těšice ovlivnilo zřízení cementárny v Hranicích. O čtyři roky později započal nábor do JZD, o rok později se už objevují zprávy, že téměř celá obec je zapojena do činnosti družstva.<sup>22</sup> Roku 1964 byla vesnice na zhruba desetiletí sloučena s vedlejšími Horními Těšicemi pod společný název „Těšice“. V devadesátých letech byla v Dolních Těšicích posílena autobusová doprava, což opět podpořilo dojíždění obyvatel do zaměstnání v okolních městech. Od konce 90. let ale vesnice hospodaří s okolními lesy, peníze z prodeje dřeva tvoří podstatnou část příjmu obce.<sup>23</sup>

První zmínka o Policích pochází z roku 1383, kdy je biskup Petr III. uvádí fojtu Mikulášovi jako biskupský majetek. Police pravděpodobně nebyly samostatným lenním statkem, v pramenech vystupují jako součást kelečského panství. Tou zůstávají až do roku 1849, poté obec spadá pod politický okres Valašské Meziříčí. Police byly převážně zemědělskou obcí, roku 1900 činila hospodářská půda přes devadesát procent z celkové rozlohy obce. Mezi zemědělskými zvířaty se zde chovali nejvíce koně, skot, prasata, kozy a ovce. Roku 1949 zde bylo založeno JZD, o čtyři roky později však bylo rozpuštěno. Činnost JZD byla opět obnovena roku 1957, v 70. letech se družstvo připojilo k JZD obce Loučka a následně bylo integrováno do JZD Budoucnost se sídlem v Poličné. Po přesunutí družstva byl zemědělský areál v Policích částečně využíván jako pila. V 80. letech 20. století byly Police po dobu pěti let částí obce Loučka, od roku 1990 tvoří samostatnou obec. Díky autobusové dopravě a železniční trati dnes mohou obyvatelé za prací dojíždět, nejbližším průmyslovým centrem je Valašské Meziříčí.<sup>24</sup>

Kelč, Police a Dolní Těšice tvoří kompaktní územní celek v rámci Kelečska. Proto považujeme za vhodné se při zkoumání tematicky vymezeného subsystému nářeční slovní

---

<sup>20</sup> SEGEŤA, F. *Kronika obce Dolní Těšice*, uloženo u kronikáře Dolních Těšic, s. 6–9. Dostupné také z: [http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline\\_ActionScripts/File.ashx?id\\_org=16671&id\\_dokumenty=1003](http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16671&id_dokumenty=1003), [cit. 2016-12-07].

<sup>21</sup> KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAŽÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004, s. 131.

<sup>22</sup> *Kronika obce Dolní Těšice*, s. 106–131.

<sup>23</sup> JANDOVÁ, N. – KOSKOVÁ, R. *Vesnice na Hranicku*, Hranice: Sdružení fyzických osob Naďa Jandová a Renata Kosková, 2001, s. 23.

<sup>24</sup> NEKUDA, V. *Okres Vsetín*, Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002, s. 807–808.

zásoby zaměřit právě na lexikum z oblasti zemědělství: tradice zemědělství je v kelečské oblasti podmíněna geograficky i historicky, Kelč a její blízké okolí leží na zemědělsky produktivní půdě a kvůli dlouhodobé relativní izolaci od okolních průmyslových center i od dopravních tepen si místní obyvatelé dlouho udrželi tento způsob obživy jako hlavní. Lze tedy předpokládat, že v místním nářečí byla pevněji integrována i lexikální vrstva týkající se této sféry.

Obsáhnout diferenční slovník lexika z oblasti zemědělství není snadným úkolem, neboť právě pro vývoj zemědělské terminologie je příznačné obecně rychlé zanikání. Souvisí to s převratnými změnami v zemědělství v 50. letech, které od základů proměnily zemědělskou výrobu a tím zasáhly i nářeční slovní zásobu týkající se zemědělství – mnoho slov zaniklo zapomněním.<sup>25</sup>

---

<sup>25</sup> Srov. BALHAR, J. Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie. *Naše řeč*, roč. 77 (1994), č. 5, s. 246–251.

## 2. DOSAVADNÍ JAZYKOVĚDNÉ BĀDÁNÍ

Území Kelečska leží v oblasti mezi dvěma kraji a na předělu dvou regionů. Určit hranice, kde začíná a končí kelečský teritoriální dialekt, je nesnadné, neboť na východě má vliv na mluvu obyvatel valaština a na západě hanáčtina. Slovník tohoto dialektu neexistuje a námi zkoumané lokality nebyly ani součástí výzkumné sítě pro *Český jazykový atlas* (1993–2011, ČJA).

Pokud jde o nářečí na Kelečsku, jako první se jím podrobněji zabýval Alois Vojtěch Šembera v publikaci *Základové dialektologie československé* (1864). Kelečsko řadí k „*různořečí Dolnobečevskému či polohanáckému*“ (Šembera, 1864, s. 51), které spadá pod dialekt moravský. Toto různorečí je podle Šembery nesourodé, liší se v jednotlivých částech vymezené oblasti. Kelečsko přiřazuje k valašskému nářečí, ovšem obce v jejím okolí se nářečně různí. U Bystřice p. H. a Holešova se mluva podobá nářečí slovenskému a v blízkosti Lipníku nad Bečvou a Hranic různorečí lašskému.<sup>26</sup>

Podrobněji se kelečskému nářečí věnuje (a pojmenovává jej) František Bartoš ve své *Dialektologii moravské* (1886), v níž moravské nářečí dělí na slovenské, dolské, valašské a lašské, z nichž má opět každé několik různorečí. Různořečí kelečské (u Bartoše „kelecké“), které patří ke skupině valašského nářečí, zahrnuje Kelč a okolní obce, Police se na východě stýkají s valaštinou a Horní a Dolní Těšice, které leží severozápadně od Kelče, s hanáčtinou. Bartoš při vymezení kelečského nářečí popisuje rozdíly v hláskosloví, tvarech jmenných a slovesných.<sup>27</sup>

Souhrnné informace o českých nářečích podává kapitola Nářečí česká, kterou napsal Bohuslav Havránek, v *Československé vlastivědě III* (1934). Havránek se soustředí na nářečí území Čech, Moravy a Slezska, která označuje jako česká, hanácká a lašská, vyjmenovává jejich specifika a porovnává jejich odlišnosti. Tyto nářeční oblasti poté dělí na jednotlivé skupiny a popis dialektů doplňuje ukázkami. Předělem mezi českými a slovenskými dialekty jsou mu východomoravská nářečí, která mají mnohdy blíže ke slovenským než středomoravským dialektům, Havránek je nazývá „moravskoslovenská“ a přiřazuje k nim i nářečí kelečské (u Havránka ještě „kelecké“). Vyjmenovává jeho hlavní znaky a porovnává je s nářečím dolským, které je ve východomoravské nářeční podskupině také typické výskytem dvojhhlásek *ej* a *ou*. K srovnání přidává ukázky.<sup>28</sup>

<sup>26</sup> ŠEMBERA, A. V. *Základové dialektologie československé*. Vídeň: Nákladem spisovatelovým, 1864, s. 49–52.

<sup>27</sup> BARTOŠ, F. *Dialektologie moravská I: Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské*. Brno: Matice moravská, 1886, s. 81–93.

<sup>28</sup> HAVRÁNEK, B. Nářečí česká. In: *Československá vlastivěda III*. Praha: Sfinx, 1934, s. 84–218.

Další důležitou prací, která se zabývá východomoravským nářečím, je monografie *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí* (1964) Josefa Skuliny. Skulina se zaměřil na Hranicko a jeho okolí, dialekt popisuje z hlediska hláskosloví, slovtvorby, tvarosloví a skladby, přičemž zachycuje vývojové tendence v minulosti u jednotlivých nářečí. Součástí práce jsou i nářeční ukázky z jednotlivých obcí a třináct mapek s izoglosami. Mapky s izoglosami jsou pro mou práci přínosné především proto, že zachycují rozdíly v hláskosloví mezi Horními a Dolními Těšicemi, Kelčí a Policemi v 60. letech minulého století. Je na nich jasně vidět předěl mezi východní a západní oblastí.<sup>29</sup>

Jaromír Bělič podal v *Nástinu české dialektologie* (1972) podrobnou charakteristiku všech nářečí českého jazyka. Kelečský dialekt řadí do západních okrajových úseků východomoravských nářečí, přesněji je označuje jako jejich severní část. Shrnuje nejvýraznější znaky východomoravských nářečí, jejich součástí je také kapitola o dialektu kelečském. V té se zabývá nápadnými hláskoslovnými odchylkami.<sup>30</sup>

Kolektivní práce *České nářeční texty* (1976), vydaná za vedení Arnošta Lamprechta, je sestavena ze stručných charakteristik nářečních oblastí a z textů nářečních ukázek z různých oblastí českého jazyka. Projevy autoři získávali výzkumem v terénu a později přepisovali z magnetofonových pásek. Součástí publikace je mapa České republiky s izoglosami. Z kelečské oblasti je zde obsažena ukázka Anny Pavelkové (nar. 1914) ze Lhoty u Kelče.<sup>31</sup>

Učebnice *Vývoj českého jazyka a dialektologie* (1977), kterou zpracoval kolektiv pod vedením Františka Cuřína, pojednává o nářečích v širokém smyslu. Obsahuje obecné výklady o dialektologii, popisuje její vztah k národnímu jazyku, vznik a vývoj nářečí na českém území, tzv. sociální nářečí a výzkum nářečí u nás. Kelečské nářečí (zde „kelčské“) spadá do pěti podskupin moravskoslovenské skupiny, jsou zde popsány pouze jeho hlavní dva hláskoslovné znaky.<sup>32</sup>

Velkým přínosem ke zkoumání mluvy v této oblasti je publikace kelečského rodáka Stanislava Kralíka *Nářečí na Kelečsku* (1984). Ke kelečskému nářečí zařazuje kromě Kelče dalších patnáct obcí v okolí, které byly kdysi součástí kelečského panství. Ve své práci se detailně zabývá hláskoslovím, tvaroslovím, skladbou a slovtvorbou. Cennou součástí monografie je popis formování kelečského nářečí, který vysvětluje odlišnosti hlásek od

---

<sup>29</sup> SKULINA, J. *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*. Praha: Československá akademie věd, 1964.

<sup>30</sup> BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 278–280.

<sup>31</sup> LAMPRECHT, A. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, s. 262–263.

<sup>32</sup> SVĚRÁK F. Přehled nářečí českého jazyka. In: CUŘÍN, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 186–187.

ostatních nářečí východomoravské podskupiny. Analýzu dialektu dokládá několika přepsanými ukázkami z různých vesnic a třemi mapkami s izoglosami. Součástí monografie není diferenční slovník.<sup>33</sup>

*Český jazykový atlas* (1992–2011) zachycuje z Kelečska např. nadměrnou diftongizaci *ej* a *ou*, podrobnější souhrnný rozbor kelečské oblasti ale nepodává (jak bylo zmíněno výše, lokality zkoumané v této práci nebyly součástí výzkumné sítě), a to ani v charakteristice východomoravské nářeční podskupiny, tam je kelečský typ pouze zmíněn. Jako ukázkou západního úseku východomoravských nářečí v *Dodatcích* podává text nářečí dolského.<sup>34</sup>

V *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2017) se zmínka o kelečském nářečí nachází v hesle *Východomoravská nářeční skupina*. Jedná se o její západní okrajový úsek, který představuje jednu ze čtyř podskupin východomoravské nářeční skupiny. Kelečský typ je zde charakterizován výskytem dvojhlásek *ej* a *ou*, které nahrazují původní *y* a *ú* a dále také *í* a *ó*.<sup>35</sup>

Na základě průzkumu dosavadních prací o kelečském nářečí lze říci, že kelečský dialekt je svými nápadnými rysy odlišován od východomoravské nářeční podskupiny už při počátcích dialektologického zkoumání v 60. letech 19. století, přestože vlastní označení dostává až o dvacet let později. Dosavadní bádání se shoduje v tom, že toto nářečí je nejenom výrazně odlišné od jiných nářečních podskupin v jeho okolí, ale je specifické i odchylkami v rámci dnešního kelečského mikroregionu.

---

<sup>33</sup> KRÁLÍK, S. *Nářečí na Kelečsku*. Praha: Academia, 1984.

<sup>34</sup> BALHAR, J. et al. *Český jazykový atlas: Dodatky*. Praha: Academia, 2011, s. 30, s. 348, 381.

<sup>35</sup> KLOFEROVÁ, S. Východomoravská nářeční skupina. *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/V%C3%9DCHODOMORAVSK%C3%81%20N%C3%81%C5%98E%C4%8CN%C3%8D%20SKUPINA>, [cit. 2017-07-03].



### 3. ZÁKLADNÍ JAZYKOVÁ CHARAKTERISTIKA

Jak ukazuje dosavadní bádání, kelečské nářečí se některými hláskoslovnými prvky výrazně odlišuje od jiných nářečních typů východomoravské podskupiny. Příčinou je postupné pronikání hláskových změn v historii, jež se typicky šířily z pražského centra na východ a tím se časem dostaly i na Kelečsko.<sup>36</sup> Nejvýraznějším rysem jsou pozdější tzv. nadměrné diftongizace *ej* a *ou* (např. *přejkopa*, *rouža*).

Změny *y > ej* a *ú > ou* jsou výsledkem delšího procesu, dovršeného až koncem 15. a počátkem 16. století. Zasáhly naprostou většinu území, až na slezská nářečí a jádro východomoravských nářečí na východě. Na části východního území předstihla monoftongizace *uo > ú* a *ie > í* diftongizace *y > ej* a *ú > ou*.<sup>37</sup> Souviselo to mj. s větší feudální rozdrobeností Moravy.<sup>38</sup> Také proto má dnes Kelč a její okolí některé společné rysy s nářečími východomoravskými, jiné se středomoravskými.

Pro následné vymezení hlavních rysů hláskosloví a tvarosloví tradičního teritoriálního dialektu v kelečském okrajovém úseku východomoravských nářečí vycházím z prací J. Běliče (1972) a S. Králíka (1984).

#### 3.1 Hláskoslovná rovina

- výskyt dvojhlásky *ej* místo *í/y* (*pejcha*, *křejžek*), v Kelči a obcích sousedících s nářeční oblastí valašskomeziříčskou (tj. i Police) se vyskytují paralelně obě varianty
- výskyt dvojhlásky *ou* namísto *ú* (*mouka*, *droubež*), dřívějšího *ó* (*houra*) *au/ú* (*pavučyna > paučyna > poučyna*)
- po *l* nacházíme varianty s dvojhláskou i bez ní (*plejca/plíca/plouca*)
- změna *aj* v *ej* (*hajnej > hejnej*)
- nedůsledné úžení *é* pouze v některých obcích (Kelč a obě Těšice) (*talíř/talěr*)
- výskyt *a* i výskyt *e* z přehlásky v základu slova (*pršat/pršet*)

<sup>36</sup> KRÁLÍK, S. *Nářečí na Kelečsku*. Praha: Academia, 1984, s. 7–8.

<sup>37</sup> ŠLOSAR, D. K relativní chronologii ve vývoji českého dlouhého vokalizmu. In: ČORNEJOVÁ, M., KOSEK, P. *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Brno: Host, 2008, s. 224–226.

<sup>38</sup> Srov. BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*, s. 319–321.

- po retnicích výskyt *je* (*pjesnička, vjec*), po ostatních souhláskách je vždy *e*
- zvuková rozdílnost *l*-ových hlásek k rozlišení slov (*jedla* x *jedla* – strom x žen. rod příč. min.)
- ojediněle podoby *žulč, žultá* místo *žluč, žlutá*

### 3.2 Tvaroslovná rovina

- jmenné tvary gen. maskulina plurálu *-ou* (*chlapou*), dat. *-om* (paralelně i *-um*: *chlapom/chlapum*), lok. *-och* (v některých oblastech i *-ech* a všude paralelně *-ách*: *chlapoch/chlapech/chlapách*) a instr. *-ama* (*chlapama*)
- v deklinaci základních číslovek převažují tvary sg. nom. *jeden*, dat. *jednému*, lok. *o jednom*, instr. *jedným* a pl. nom. *jedni*, gen. *jednych*, dat. *jednym/jedným* a instr. *jednyma*; číslovka *dva* má v nom. i podobu *dvá* (a *dvě*), gen. *dvouch/dvuch*, dat. *dvoum/dvum* a instr. *dvouma/dvuma*
- tvary slovesné charakterizuje koncovka *-t'* v infinitivu (např. *nést*), koncovky *-ou* a *-á* namísto spisovného *-í* ve 3. os. pl. (např. *volajou, klečá*), slabikotvorné *l* v činném přičestí sloves druhé třídy (např. *vedl*) a tvary *su* a *sou* 1. os. sg. a pl. slovesa *být*

## 4. TVORBA NÁŘEČNÍHO SLOVNÍKU

### 4.1 Nářeční slovníky a jejich problematika

Jedním z cílů zaznamenávání nářečí je podat komplexní obraz daného dialektu, včetně jeho lexikální roviny. Tvorba nářečních slovníků, nářeční lexikografie, se v české lexikografii osamostatňuje ve 20. století, její počátky konstituují především Bartošův *Dialektický slovník moravský* (DSM, 1906) a řada lokálních nářečních slovníků, jako je například *Dialektický slovník chodský* (1907) Jana Františka Hrušky. Ve 40. letech vzniká tzv. brněnská dialektologická škola a s ní díla jako *Svatobořické nářečí* (1951) Františka Svěráka nebo *Slovník středoopavského nářečí* (1953) Arnošta Lamprechta. Na konci 20. století reprezentují moderní nářeční lexikografii například slovníky Jarmily Bachmannové nebo Zdeňky Sochové, které kombinují uspořádání slovní zásoby podle věcněvýznamového hlediska a klasického abecedního řazení. Celouzemní popis vybrané české nářeční slovní zásoby podává *Český jazykový atlas* (1992–2011).<sup>39</sup>

S vydáváním nářečních slovníků vzniká řada otázek, jak nejlépe slovník pro uživatele tvořit vzhledem k jeho funkci, rozsahu, časovému záběru atd. Touto problematikou a klasifikací slovníků se zabývá Zdeňka Sochová (Sochová, 1995). Rozlišuje nářeční slovníky podle obsahu (diferenční nebo úplný), územního rozsahu (lokální, regionální, celonářeční), časového rozpětí (synchronní nebo historický) a uspořádání (abecední nebo věcný).

Úplný slovník, na rozdíl od diferenčního, postihuje základní obecné pojmy, tradiční reálie a výrazy profesionální i konverzační mluvy. Umožňuje srovnání se spisovným jazykem, podává informace o základních pojmenovacích postupech či o poměru mezi prvky nářečními a spisovnými apod. Takové rozpětí informací diferenční slovník neumožňuje. Onomaziologický slovník řadí hesla, oproti slovníku abecednímu, podle věcné nebo pojmové příbuznosti slov. Uchopení a zpracování nářeční slovní zásoby do slovníkové formy je nicméně problematické, protože naráží na mnoho obtíží, mj. už při získávání materiálu.

V české nářeční lexikografické praxi většinou najdeme obecně tři typy nářečních slovníků: synchronní diferenční (řidčeji úplný) slovník jedné lokality s abecedním řazením (druhou alternativou je slovník řazený onomaziologicky, ten ale tak častý není), synchronní nebo diachronní diferenční slovník většího územního celku a diferenční slovník celého území (zpravidla historický).<sup>40</sup>

<sup>39</sup> KLOFEROVÁ, S. Dialektologie. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 351–362.

<sup>40</sup> SOCHOVÁ, Z. Nářeční lexikografie. In: ČERMÁK, F. – BLATNÁ, R. *Manuál lexikografie*. Praha: H&H, 1995, s. 251–253.

Jarmila Vojtová (2002) se zaměřuje na úskalí tvorby synchronního lokálního nářečního slovníku a vymezuje jeho tři typy: diferenční abecedně řazený, věcný úplný heslář s diferenčním slovníkem a úplný věcný výkladový slovník. V případě diferenčního abecedně řazeného slovníku shledává hlavní nedostatek v tom, že se věnuje pouze jedné z oblastí lexikální zásoby nářečí, a tak nezobrazuje dialekt v úplnosti. V druhém, věcně úplném hesláři, se slovní zásoba špatně porovnává s jinými nářečními systémy a čtenář se v něm nesnadno orientuje, protože se mu těžce hledají konkrétní slova – to lze vyřešit připojením abecedního rejstříku všech slov. Častokrát se do zpracování věcného slovníku promítne subjektivní pohled autora. U třetího typu slovníku jsou málo odlišeny výrazy diferenční. Nejlepší variantu, jak uspořádat nářeční slovní zásobu, vidí ve spojení všech tří typů, tj. „úplného věcného hesláře, diferenčního slovníku a alfabetského rejstříku všech shromážděných výrazů s číselnými odkazy na subsystemy ve věcněvýznamovém hesláři“. Takto zpracované dílo ale znamená obrovský rozsah práce.<sup>41</sup>

Konkrétními příklady nedávných slovníků v české lexikografické praxi, které se snaží obsáhnout nářeční slovní zásobu určité oblasti, jsou *Lašská slovní zásoba*<sup>42</sup> (dále zkracuji na LSZ, 2001) Z. Sochové, *Slovník středomoravského nářečí horského typu*<sup>43</sup> (dále zkracuji na SSNH, 2008) J. Vojtové, disertační práce *Nářeční slovník jihozápadního Vsetínska*<sup>44</sup> (dále zkracuji na NSJV, 2013) H. Goláňové a *Slovník podkrkonošského nářečí*<sup>45</sup> (dále zkracuji na SPN, 2016) J. Bachmannové. První dva zmíněné slovníky spojují věcný heslář a abecední diferenční slovník zaznamenaných výrazů. Pro účely zpracování kelečského slovníku se zaměřím na podrobnější srovnání pouze slovníků H. Goláňové a J. Bachmannové jako na typ diferenčního abecedního slovníku. Vzhledem k tematickému omezení mnou zkoumané slovní zásoby, tj. vlastně zpracování věcněvýznamového makrookruhu zemědělství, se jeví jako nejefektivnější zvolit diferenční heslář řazený abecedně. Není třeba dělit výrazy do menších tematických okruhů, jako je tomu u onomaziologického řazení, protože všechny spadají do jedné oblasti, a při několika stech heslech shledávám abecední řazení efektivnější pro orientaci uživatele. Na základě průzkumu dosavadní lexikografické praxe a diskuse o jeho výhodách a nevýhodách budu formulovat zásady zpracování svého slovníku.

---

<sup>41</sup> VOJTOVÁ, J. Problematika nářečního slovníku. In: Hladká, Z. – Karlík, P. *Čeština – univerzália a specifika 4*, Praha: Lidové noviny, 2002, s. 367–368.

<sup>42</sup> SOCHOVÁ, Z. *Lašská slovní zásoba*. Praha: Academia, 2001.

<sup>43</sup> VOJTOVÁ, J. *Slovník středomoravského nářečí horského typu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

<sup>44</sup> GOLÁŇOVÁ, H. *Nářeční slovník jihozápadního Vsetínska*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013.

<sup>45</sup> BACHMANNOVÁ, J. *Slovník podkrkonošského nářečí*. Praha: Academia, 2016.

## 4.2 Srovnání *Nářečního slovníku jihozápadního Vsetínska a Slovníku*

### *podkrkonošského nářečí*

Pro poučenější volbu svého postupu při tvorbě kelečského slovníku z oblasti zemědělství se v následující kapitole podrobněji zaměřím na charakteristiku NSJV a SPN, popíšu způsob jejich zpracování a navzájem je porovám.

Přestože je NSJV sestaven primárně na základě abecedního řazení, obsahuje vybrané části pojmového hesláře, které slouží ke srovnání mluvy nejstarší a nejmladší generace. Věcněvýznamovými okruhy, které H. Goláňová zvolila, jsou jídlo, pití, kouření. Autorka získávala materiál zejména přímým výzkumem, ten se skládal ze tří částí: sběr lexika se zaměřením na místní nářečí, sběr pomístních jmen a sběr lexika se zaměřením pro pojmový heslář. Materiál získávala zaznamenáváním spontánních vyprávění mluvčích a metodou řízené konverzace podle *Dotazníku pro výzkum českých nářečí*<sup>46</sup> (1964–65) a *Slovníkového dotazníku pro nářečí českého jazyka I–II*<sup>47</sup> (1954, 1958), na jejichž základě zvolila své tři okruhy. U obou dotazníků pracovala také s obrázkovými přílohami. Doplňkovým způsobem byl sběr materiálu volného projevu mluvčích. Shromažďování nářečního lexika probíhalo mezi lety 2005–2012 a čítá 2027 lexikálních jednotek, která jsou lemmatizována a zapsána podle *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských*<sup>48</sup> (1951). Hesla jsou konfrontována se *Slovníkem spisovného jazyka českého*<sup>49</sup> (SSJČ, 2. vyd., 1989), v případě, že SSJČ heslo nezachycuje, i s jinými slovníky, např. s *Příručním slovníkem jazyka českého*<sup>50</sup> (1935–1957), dále jsou srovnávána s informacemi v ČJA, *Archivu lidového jazyka* a nářečních slovnících, jako jsou *Dialektický slovník moravský*,<sup>51</sup> *Dodatky k Bartošově Dialektickému slovníku moravskému*<sup>52</sup> (DOD, 1910) Františka Štěpána Kotta, *Lašská slovní zásoba*, *Slovník středomoravského nářečí horského typu*, *Slovník slovenských nářečí I, II*<sup>53</sup> (1994, 2006) a *Karpatský jazykový atlas*<sup>54</sup> (1982–2003). Na úrovni hesel je zachycena

---

<sup>46</sup> *Dotazník pro výzkum českých nářečí*. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze (Dialektologická komise), 1964–65.

<sup>47</sup> *Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyka I–II*. Praha–Brno: Ústav pro jazyk český Československé akademie věd, 1954, 1958.

<sup>48</sup> *Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských*. Praha: Česká akademie věd a umění (Dialektologická komise), [asi 1951].

<sup>49</sup> HAVRÁNEK, B. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2. Praha: Academia, 1989.

<sup>50</sup> *Příruční slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství, 1935–1957.

<sup>51</sup> BARTOŠ, F. *Dialektický slovník moravský*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

<sup>52</sup> KOTT, F. Š. *Dodatky k Bartošově Dialektickému slovníku moravskému*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910.

<sup>53</sup> *Slovník slovenských nářečí I, II*. Bratislava: Veda, 1994, 2006.

<sup>54</sup> *Karpatský jazykový atlas (Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas), I–VII*. Warszawa: Res Publica Press, 1987–2003.

expresivita a informace o generační charakteristice, na úrovni výkladu se u polysémních slov rozlišují homonyma. U substantiv je uveden jmenný rod a genitivní deklinační koncovka, u sloves vid a konjugovaný tvar první osoby singuláru a třetí osoby plurálu a u jiných hesel slovnědruhovému zařazení. Každý z významů je doplněn větou či nevětou exemplifikací.

J. Bachmannová (2016) zvolila oproti svému předešlému *Podkrkonošskému slovníku* (1998) abecední řazení hesel. Výzkum byl založen na písemných regionálních záznamech, jejichž platnost ověřovala průběžnými sondami v terénu u nejstarší generace. Podle autorky je Podkrkonoší oblastí, kde stále ještě dožívá mnoho lidových písmáků, a proto vidí tuto metodu jako nejvhodnější. Materiál shromažďovala od počátku 70. let, soustředěně od roku 2000. Výsledkem je 13,5 tisíce hesel, jehož základem jsou dialektismy běžné komunikace, dále názvosloví místních řemesel (především sklářské a textilní), regionální frazémy a v omezené míře i místní a vlastní jména. Lexikum je konfrontováno se SSJČ, eventuálně se zde objevují odkazy k ČJA. Do slovníku jsou zařazena slova, která SSJČ vůbec nezachycuje, dále ta, která uvádí jako nářeční, oblastní, limitovaně i lidová a slova shodná se spisovným jazykem, která mají v Podkrkonoší jiný význam. Hesla jsou zapsána v základní podobě podle *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů*<sup>55</sup> (1943). Expresivní výrazy jsou označeny kvalifikátorem, u polysémních slov jsou rozlišovány jednotlivé významy. U substantiv je uveden jmenný rod a genitivní deklinace, u sloves vid, v případě nejasností vazby slovesa, a u ostatních lexémů slovní druh. Za vysvětlením významu či významů následují nevětne i větné příklady.

Přestože jsou oba slovníky zpracovány diferenčně, Goláňová doplňuje svůj slovník ještě třemi okruhy na základě onomaziologického řazení. Připojení hesel na věcněvýznamové bázi zde ale neplní funkci zahrnutí veškeré slovní zásoby nářečí, nýbrž porovnání mluvy dvou generací. Odlišné metody získávání materiálu obou autorek mají příčinu v rozdílnosti zkoumaných lokalit a účelu publikace. Terénní výzkum, který byl primární metodou sběru pro NSJV, je vhodný pro zjištění synchronního stavu nářečí a pro porovnání mluvy dvou generací. Vzniká tím ale riziko, že slovník neobsáhne ty nářeční výrazy, které už jsou pouze v pasivní znalosti obyvatel. K takovým záznamům lze použít metodu sběru SPN, kdy terénní výzkum doplňoval data získaná z písemností a týkal se primárně nejstarší generace. K tomu je ovšem třeba mít rozsáhlý počet písemností z daného regionu. Tato metoda také dost dobře neumožňuje porovnat synchronně lexikum mezi jednotlivými lokalitami v rámci regionu. Různá doba získávání materiálu a výsledné rozsahy slovníků souvisí s tím, že první z děl je

---

<sup>55</sup> *Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů*. Praha: [s. n.], 1943.

slovník lokální a druhý regionální. Zpracování hesel dialektologickou transkripcí je zaběhlým a často používaným postupem, její využití se ale hodí pro postižení stavu jazyka. Její nevýhodou jsou mj. vyšší percepční nároky pro čtenáře, na druhou stranu pomáhá zachytit nářeční diferenční znaky. Velký klad vidím v porovnávání lexika i s jinými nářečními slovníky, jako tomu je v NSJV, pro představu, o jak archaické výrazy se jedná, na jak velkém území je výraz rozšířen, zda je používán ve stejném významu, či nikoli. Nevětné i větné exemplifikace za výkladem významu lexému jsou v obou dílech nezbytnou součástí, dokreslují význam slova a naznačují, v jakých kolokacích je lexém užíván.

## 5. SLOVNÍK KELEČSKÉHO NÁŘEČÍ

Slovník kelečského nářečí zaměřený na oblast zemědělství bude mít podobu synchronního diferenčního slovníku jedné lokality, resp. jednoho územního celku, s abecedním řazením. Volím přístup diferenční, neboť zaznamenávám pouze lexikum z oblasti zemědělství a ideografický slovník slouží spíše k postižení celé slovní zásoby určitého dialektu. Jazykový materiál jsem se rozhodla získávat přímým výzkumem v terénu, a to položenými rozhovory doplněnými o dotazníkové šetření na základě ilustrací zemědělského náčiní (podrobněji viz 5.1). Položené rozhovory mi umožnily zároveň zachycovat dialektismy v jejich větném kontextu. Ze všech možností metod výzkumu jsem shledala tento přístup pro své účely jako nejvhodnější. Cílem je shromáždit slovní zásobu zemědělské terminologie, a proto je nutné ptát se také účelně. Hesla jsem se rozhodla přepisovat podle zásad dialektologické transkripce, neboť to umožní zachycení výslovnosti *i* a *y* a dvojího *l* (*l*, *l̥*), tj. hláskoslovných rysů důležitých pro zkoumanou oblast. Tento postup má precedenty v nedávné české lexikografické praxi. Zpracování hesel v obou blíže charakterizovaných slovnících (*Podkrkonošský slovník*, NSJV) mi bylo inspirací pro výstavbu heslového odstavce, jehož struktura bude popsána níže (viz 5.4). Slovník je doplněn Dodatky I a II, první z Dodatků obsahuje místní názvy polí a luk, druhý lidová říkadla zpívaná při práci. Na obojí informace v Dodatcích jsem se mluvčích cíleně ptala, když mluvili o lokalizaci polí, průběhu mláčení apod., ale cílem sběru nebyla úplnost materiálu.

### 5.1 Metodologie výzkumu

Terénní výzkum byl založen na položených rozhovorech, jejichž strukturu jsem sestavila podle *Dotazníku pro výzkum českých nářečí*, jeho obrázkové přílohy a *Slovníkového dotazníku pro nářečí českého jazyka I–II*, přesněji na základě jejich částí týkajících se výzkumu mluvy z oblasti zemědělství a částečně hospodářství, která v prvním případě zahrnuje pojmenování domácích zvířat, v druhém názvy pro předměty pro zpracování obilí aj. Rozhovor začínal obecnými otázkami na dětství informátorů, dřívější způsob života a poměry ve vesnici, kde bydleli či bydlí. Pokračovala jsem žádostí o popis běžné zemědělské události (sklizeň, zabíjačka či prostě běžný pracovní den). Dále následovaly dotazy na to, čím se dotyčná rodina živila především, tj. jaká zvířata chovala, jaké plodiny pěstovala a jak velké hospodářství měla. Podle odpovědí se rozhovor vyvíjel dál, pokud usedlost nevlastnila pole, ale pouze zvířata, ptala jsem se na práci se zvířaty, na názvy pokrmů pro zvířata, nádob na dojení mléka aj. Bylo-li tomu naopak, ptala jsem se na práci na poli, názvy konstrukcí na



sušení sena apod. Když jsem téma vyčerpala, přešla jsem na určování konkrétních nástrojů na základě ilustrací. Strukturu polořízeného rozhovoru příkládám v příloze.

Pokud jde o ilustrace, použila jsem ilustrace zemědělské techniky z výše zmíněného *Dotazníku*, posloužily k rychlé orientaci mluvčích. V této části rozhovoru mě zajímalo především pojmenování předmětu a popis práce s ním. Nabídka zemědělských předmětů v *Dotazníku* je ovšem značně omezená. Pro jejich rozšíření jsem při rozhovorech využila *Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů (1750–1914)* (dále zkracuji na SZNNS, 1989) Vlastimila Vondrušky, který poskytuje širokou škálu ilustrací nástrojů z různých oblastí zemědělství, z něhož jsem využila obrázky z následujících kapitol: Osev, Sklizeň, Výmlat, Čištění, Ukládání, Luční hospodářství, Chov dobytka, Příprava píce, Nádoby k chovu dobytka, Zápřah a Transport. Několik příkladů ilustrací z tohoto zdroje rovněž příkládám v příloze bakalářské práce.

## 5.2 Průběh výzkumu

Nářeční výzkum probíhal ve městě Kelč a obcích Dolní Těšice a Police od konce března do poloviny července 2017. K získání informátorů mi pomohly především obecní úřady (v Kelči městský), ve dvou případech jsem získala kontakt přes prarodiče, ale ani jednoho z mluvčích jsem před započítím výzkumu osobně neznala.

Mnou vybraní informátoři spadají k nejstarší vrstvě obyvatelstva v každé z obcí (nad 80 let), vyjma jednoho mluvčího (ML2, 74 let), jehož rodina vlastnila největší hospodářství v obci, a proto jsem jej mezi informátory zařadila. Téměř všichni mluvčí patří ke starousedlíkům, od narození žijícím na místě uskutečněného výzkumu. Výjimku představují dvě ženy z Polic (ML6 a ML7), které přestože se zde nenarodily, žily zde převážnou část svého života. Obě mluvčí pochází z nedalekých vesnic (ML7 dokonce z Kelče), a výrazné odchylky jsem v jejich lexiku nezaznamenala, domnívám se tedy, že jsou jejich informace relevantní a můžu je použít. ML5, jež má současné bydliště v Choryni, zde bydlí v ústavu pro seniory teprve rok. Ve všech případech ale mluvčí trvale žili v určité z obcí valnou většinu svého života. Jedná se o osoby, které pracovaly v zemědělství po většinu svého života, intenzivně v dětství a období dospívání, v dospělosti pak částečně vedle svého zaměstnání, ovšem už v menší míře. Výjimkou je ML5, která pracovala ve městě a do vesnice nedojížděla, informace, které jsem z našeho rozhovoru získala, tuto skutečnost potvrdily – data získaná od této mluvčí spíše jen potvrdila výrazy zachycené při výzkumu jiných mluvčích. Dohromady se mi tedy podařilo získat osm informátorů, z Kelče tři, Dolních Těšic

dva a Police tři, přičemž z rozhovorů s nimi vzešlo 10 hod. 2 min. nahrávek U tohoto vzorku obyvatel předpokládám znalost nářečního lexika a relativně malé ovlivnění idiolektu spisovným jazykem nebo interdialekty. Základní informace o sledovaných mluvčích jsou podány v tabulce:

Kód	Pohlaví	Věk	Délka nahrávky	Zaměstnání	Místo narození	Místo současného bydliště
ML1	žena	94	46 min.	ošetřovatelka, pracovnice v dokrmě JZD	Kelč	Kelč
ML2	muž	75	45 min.	vedoucí rostlinné výroby JZD	Kelč	Kelč
ML3	muž	89	2 hod. 20 min.	tovaryš, obráběč kovů	Kelč	Kelč
ML4	muž	83	2 hod. 57 min.	dělník v rostlinné výrobě JZD	Dolní Těšice	Dolní Těšice
ML5	žena	84	43 min.	písařka, korespondentka	Dolní Těšice	Choryně
ML6	žena	80	40 min.	dělnice	Provodovice	Police
ML7	žena	82	46 min.	kuchařka, kontrolorka ve sklárnách	Kelč	Police
ML8	žena	82	1 hod. 5 min.	kontrolorka v Tesle	Police	Police

Tabulka 1: Základní informace o sledovaných mluvčích

Všechny rozmluvy probíhaly v domácím prostředí u každého z informátorů (v případě ML5 v ústavu pro seniory), což zajistilo dostatečné pohodlí mluvčích a absenci ruchu z okolí. U rozhovorů s ML3 a ML4 byly přítomny třetí osoby, v prvním případě manželka a v druhém sousedka, jež setkání zprostředkovala. Obě původně pochází z nedalekých vesnic, které spadají do mikroregionu Kelečsko. Do rozhovorů zasahovaly zcela výjimečně, pokud tomu tak bylo, nebrala jsem jejich informace při následném lexikografickém zpracování dat v potaz. Všichni mluvčí byli před započítáním rozhovorů a nahráváním s jeho účelem obeznámeni, souhlasili s ním a stvrdili to podpisem informovaného souhlasu. Jeho vzor se nachází v příloze, vyplněné informované souhlasy jsou uschovány u autorky bakalářské práce. Každý z polořízených rozhovorů trval asi hodinu a průběh rozhovorů byl zpravidla velmi podobný, protože se řídil metodologií popsanou v bodě 5.1. Pouze v případě ML3 a ML4 byly pořízeny nahrávky výrazně delší, a to proto, že mluvčí přešli samovolně z řízených dialogů ke spontánní promluvě – to pro mě znamenalo získání velmi cenného materiálu, protože jde o starousedlíky vysokého věku, žijící celý život na místě svého narození. Všichni mluvčí měli dobrý zdravotní stav a netrpěli žádnými řečovými vadami až na ML1, které chyběly přední zuby, což ovlivnilo její výslovnost. To jsem při zpracování dat zohlednila a hláskové varianty, které to poznamenalo (především výslovnost *v*, např. *oborávák* > *oborábák*), jsem při vyhodnocení dat nepoužila.

K zaznamenávání dialektismů mi sloužily především audionahrávky, jež jsem pořídila diktafonem Philips Voice Tracer 1100, v druhé řadě vlastní zápisky pořizované při druhé části rozhovoru, tj. když mluvčí popisovali ilustrace zemědělského náčiní, jednotlivé součástky apod. V jednom případě sloužily vlastní zápisky k zaznamenání všech dialektismů mluvčího (ML4), když mi selhala nahrávací technika. V příloze přikládám jednu kopii vzorové stránky poznámek u ilustrací. Dále přikládám přepsané ukázky souvislé mluvy tří anonymizovaných informátorů, jež charakterizují jejich kódem, pohlavím a datem narození, a CD s ukázkami nahrávek rozhovorů.

Po přenesení nahrávek do počítače jsem je zpracovávala na základě poslechu, nikoliv přepisu všech promluv. Pro poslech nahrávek jsem zvolila volně dostupný program Audacity. Z rozhovorů jsem vypisovala pouze nářeční výrazy, nepřepisovala jsem celé rozmluvy, vyjma tří souvislých ukázek v příloze. Nářeční charakter slova jsem ověřila tím, že jsem jej nenašla v SSJČ, anebo tím, že jej SSJČ označoval jako nářeční (šlo-li o územně rozšířený dialektismus). Všechny nahrávky jsem slyšela několikrát (nejméně dvakrát). Při přepisu dialektismů jsem se, až na pár odchylek popsanych v bodě 5.4.5, řídila podle *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských* (1943).

### **5.3 Zapojení výrazů do slovníku a jejich následné uspořádání**

Nářeční výrazy z oblasti zemědělství získané z výzkumu byly do slovníku zařazovány na základě diferenčního přístupu. Slovník obsahuje dialektismy z oblasti zemědělství, které mají svůj významový ekvivalent ve spisovném jazyce, slova, která se ve spisovné češtině objevují ve formálně shodné nebo zčásti shodné podobě, ale mají jiný význam, a dále výrazy, které SSJČ označuje jako nářeční. K určení příslušnosti lexému do nářeční terminologie porovnám výrazy s hesly v SSJČ. Do slovníku zařazuji také slova, která byla zkoumána ČJA.

Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce jsem se rozhodla diferenční slovník omezit slovnědruhově na substantiva, slovesa a citoslovce. Podstatná jména nejčastěji vyjadřují názvy zemědělských předmětů a osob vykonávajících práci a tvoří jako pojmenování substance základ zemědělské nářeční slovní zásoby (jejich převaha se projevuje zřetelně také při výzkumu pro ČJA). Slovesa jsou druhou prezentovanou slovnědruhovou kategorií, vyjadřují dynamické příznaky substancí. Poslední ze sledovaných kategorií, citoslovce, jsem zapojila hlavně kvůli pokynům pro zvířata, v této funkci mají tyto větné ekvivalenty velmi blízko ke slovesům.

Jak bylo uvedeno už výše, volím abecední řazení, protože lexikum spadá pod jednu sémantickou oblast. Hranice této sémantické oblasti jsou ovšem neostré, takže zařazení některých lexémů může být diskutabilní. Slovník např. obsahuje výrazy *ogar* ve významu „chlapec“ nebo *paňtata* s významem „otec“, u kterých je diskutabilní, zda ještě patří do lexika týkajícího se oboru zemědělství, či nikoliv. U takových případů jsem se rozhodla hesla do slovníku raději zařadit, tj. vymezit sémantické pole spíše širěji, protože zemědělský život a vedení hospodářství úzce souvisí s rodinným životem, a tedy i se členy rodiny. U polysémnních hesel jsem zahrнула pouze nářeční významy (např. u hesla *kel* není zpracován význam „klíček“, jak jej uvádí SSJČ, přestože se na Kelečsku výraz v tomto významu používá, ale není označen jako nářeční, tj. nevyhovuje kritériu diferenčního zpracování).

## **5.4 Výstavba heslového odstavce**

### **5.4.1 Heslové slovo (lemma) a výklad významu**

Heslové slova (lemma) je ve slovníku uvedeno v základním slovním tvaru. Substantiva jsou uvedena v nominativu singuláru a slovesa v infinitivu. Slovesná lemmata jsem vytvořila v takovém vidu, ve kterém jsem je zachytila. Zachytila-li jsem více nářečních hláskoslovných variant jednoho významu, uvádím všechny v záhlaví hesla (např. *žygla*, *žyngla*, *žyngle*). V případě frazémů jsem nechala v záhlaví substantivum, které je jeho součástí, a poté uvedla celé slovní spojení v heslové stati.

Popis významu jsem čerpala primárně ze SSJČ (v případě, kdy zachycoval daný dialektismus s odpovídajícím významem; informace o ne/zachycení v SSJČ je připojena u každého takového hesla), z Bartošova *Dialektického slovníku moravského* (v případě, kdy popis významu v SSJČ neodpovídal významu dialektismu, ale Bartošův popis ano), případně vytvářím popis významu sama. Ve výkladové části nejprve uvádím popis významu slova a poté jeho případný spisovný jednoslovný ekvivalent, při tomto postupu se inspiroji v SSJČ. Popis významu je vždy doplněn exemplifikacemi z nahrávek, doklady jsou zapsány kurzívou a doplněny o informaci, od kterého mluvčího a z které vesnice doklad pochází.

### **5.4.2 Mluvnické kategorie**

Mluvnické kategorie uvádím hned za heslovým slovem. U substantiv uvádím koncovku genitivu a jmenný rod, případně vyznačuji zkratkou pomnožná substantiva. U sloves uvádím tvar 3. osoby plurálu, protože jak je patrné z vymezení jazykové charakteristiky (viz výše bod 3), tyto tvary sloves se můžou v jednotlivých vesnicích lišit, a dále uvádím vid. Lemma slovesa je uvedeno v tom vidu, v němž bylo sloveso zachyceno,

k této podobě uvádím v rámci hesla nejčastější vidověopoziční tvar (ne vždy jde o vidovou korelaci!), případně tvary – v určení vycházím zčásti z dat získaných výzkumem a zčásti ze svého jazykového povědomí, takové případy označuji zkratkou (AH) za výrazem.

### 5.4.3 Odkazy na slovníky

Kromě srovnání lexika se SSJČ také ověřuji, zda zachycené výrazy obsahují i jiné vybrané slovníky, a odkazuji na ně v případě významové shody. Odkaz na SSJČ uvádím pouze tehdy, zachycuje-li slovo jako nářeční a označuje-li jej za dialektismus. Přestože SSJČ zachycuje některé hláskoslovné varianty slov jako spisovné (srov. např. *oj* x *oje*, *smejkat* x *smýkat*), odkaz na něj neuvádím, spisovný ekvivalent slova je vždy uveden v jeho definici v popisné části, a proto odkaz na SSJČ v těchto případech není potřeba. U hesel, která jsou kartograficky zpracována v ČJA, uvádím k jednotlivým mapám odkazy. Dále ověřuji, zda lexikum obsahuje *Slovník nářečí českého jazyka*<sup>56</sup> (hesla A–C, dále zkracuji na SNJČ), Jungmannův *Slovník česko-německý*<sup>57</sup> (JUNG, 1835–1839), a po vzoru NSJV srovnávám svá data s hesly v DSM a DOD. Obsahuje-li SZNNS u svých ilustrací výraz zachycený na Kelečsku nebo jemu podobný, přidávám odkaz k tomuto slovníku i s jeho charakteristikou. Abych ověřila, zda je výraz typický jen pro Kelečsko, anebo zda je rozšířen na větším území, porovnám lexikum se všemi výše zmíněnými (viz bod 4.1) v nedávné době vydanými nářečními slovníky zachycujícími nářeční slovní zásobu na Moravě: LSZ, SSNH a NSJV. K tomuto účelu bude přínosné zejména porovnání se slovníkem H. Goláňové, neboť zpracovává slovní zásobu z územně blízké oblasti. Jako doplnění informace o původu slova ještě ověřuji, zda je výraz obsažen v *Etymologickém slovníku jazyka českého*<sup>58</sup> (MACH, 1957) Václava Machka, a pokud ano, uvádím, pod jaké heslo spadá, případně v závorkách cituji Machkův popis významu slova, je-li u něj drobná významová odlišnost. K mému slovníku jsou připojeny Dodatky I (viz bod 6.1), které zachycují místní názvy polí a luk, odkazují v nich na *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*<sup>59</sup> (SPJMS).

Je-li výraz zachycen v citovaných slovnících formálně odlišný od kelečského, ale významově shodný, uvádím jej za odkazem ke zdroji v závorce a kurzívou (např. kelečské *hoňit' se* x lašské *hoňič se*, kde je zakončení infinitivu na -č typické). V případě drobné

<sup>56</sup> *Slovník nářečí českého jazyka* [online]. Dostupné z: <http://sncj.ujc.cas.cz/>, [cit. 2017-07-04].

<sup>57</sup> [JUNGMANN, J.] *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna [...] Díl I. [...] Díl V. [...]*. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna [...], 1835–1839.

<sup>58</sup> MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1957.

<sup>59</sup> *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* [online]. Dostupné z: <http://spjms.ujc.cas.cz/>, [cit. 2017-07-26].

významové odlišnosti hesla ve slovnících uvádím sémantický popis v závorce a uvozovkách za odkazem zdroje (např. *brávek* je na Kelečsku užíván ve významu „vykleštěný vepř“ a v Machkově slovníku ve významu „vepř“).

#### **5.4.4 Odkazy mezi jednotlivými hesly, zkratky, exemplifikace a identifikace dokladu**

Ve slovníku spojuji odkazem synonymní či významově blízké výrazy a slova mající stejný kořen. Synonyma jsou propojena zkratkou *srov.* a příbuzná slova symbolem →. Pokud jsou obě slova příbuzná a jde i o synonyma (např. *ogar* a *ogarec*), spojuji je pouze zkratkou pro synonyma. Významy slov při citacích z jiných slovníků a při rozboru vlastního výzkumu (zejména kap. 7) uvádím ve dvojitých uvozovkách.

Na úrovni heslového slova užívám zkratky pro mluvnické kategorie, u substantiv nejprve tvar genitivu a poté zkratku pro rod (*f.*, *m.* nebo *n.*) a v případě pomnožných substantiv *pomn.* Slovesa jsou opatřena zkratkou pro třetí osobu plurálu a vid (*dok.* nebo *ned.*). Pro označení citoslovcí užívám zkratku *interj.* V případě expresivního výrazu užívám zkratku *expr.* V popisné části hesla jsou frazémy označeny zkratkou *ve spoj.*, dále v popisu přebírám běžné zkratky ze SSJČ (např. *n.* ve význ. „nebo“, *kt.* ve význ. „který“ apod.). Vidověopoziční tvar slovesa, jenž jsem vytvořila na základě vlastního jazykového povědomí, a nezachytila jsem ho výzkumem, označuji zkratkou *AH* v závorce (viz výše). Za exemplifikacemi následuje zkratka autorství mluvčího a jeho obce. Zkratky mluvčích jsou, kromě exemplifikací, uvedeny ještě na konci každého hesla a značí, u kterých informátorů byl lexém zachycen. V některých případech jsem v promluvě zachytila odvozeniny výrazů, ty jsou v heslech označeny zkratkou *odvoz.*, jedná se především o adjektiva, odvozená od sloves (např. *zapříhnout'* > *zapříhnutý*). U odkazů na jiné slovníky přejímám zkratky, které výraz charakterizují a které pochází z každého ze zdrojů (např. přebírám ze SZNNS zkratky pro charakteristiku výrazu, kterou uvádí, jako *v. Mor.* ve význ. „výraz užívaný na východní Moravě“ apod.).

Doplňkové informace jako informace o mluvčích, odkazy na synonyma, příbuzná slova či značky pro vidy sloves mnou vytvořené uvádím *petitem*. Seznam všech zkratek uvádím níže v bodě 6.

#### **5.4.5 Transkripce výrazů**

Heslová slova, exemplifikace, místní názvy a souvislé nářeční ukázky jsou zapsány podle *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských* (1943), avšak

s malými modifikacemi, které uvádím níže v tomto bodě. Hlásky zapisuji podle výslovnosti a zaznamenávám asimilaci znělosti. Tomuto pravidlu se vymykají některé případy heslových slov, jejichž koncové souhlásky jsou hlavně kvůli abecednímu řazení zapsány podle ortografických pravidel (*břeh* x *břech*), tj. u jednoslovného lemmatu nerespektují neutralizaci znělosti na konci slova. Ve vytváření přepisu spoléhám na vlastní auditivní percepci, proto je v exemplifikacích pravidelnost výslovnosti některých hlásek (*i/y*, dvojí *l*, kvantita vokálů) velmi rozkolísaná, záleží na výslovnosti jednotlivých mluvčích, kteří etymologickou distribuci hlásek dodržují jen zčásti. Měkké retnice zapisuji v rozložené formě (např. *bě* > *bje*), přepis *mňe* x *mje* dodržuji podle výslovnosti mluvčích, v exemplifikacích tedy není jednotný, naopak jsem sjednotila koncovky všech infinitivů na *-t'*, protože výskyty infinitivů končících na *-t* představovaly zcela ojedinělé případy. Dále uvádím výslovnost *l*, slabikotvorné *r* a *l* neoznačuji, párové znělé afrikáty zapisuji jako *dz* a *dž*, hlásku *ch* uvádím ortograficky jako digraf (ne tedy jako *x*) a oproti zmíněným *Pravidlům* nezaznamenávám výslovnost zadopatrového *η* nebo *μη*. Podle pravopisných pravidel zapisuji velká písmena a interpunkci.

## 6. SLOVNÍK

### Seznam zkratk a značek

bez úz. char.	výraz nemá doloženou územní charakteristiku
blan.	výraz rozšířený na blanském území
čm.	výraz rozšířený na pomezí Čech a Moravy
dok.	dokonavý tvar slovesa
dol.	výraz rozšířený na dolském území
expr.	expresivní výraz
f.	ženský rod
han.	výraz rozšířený na hanáckém území
chod.	výraz rozšířený na chodském území
interj.	citoslovce
j. Čechy	výraz rozšířený v jižních Čechách
j. Mor.	výraz rozšířený na jižní Moravě
jj. Čechy	výraz rozšířený v jihozápadních Čechách
jj. Mor.	výraz rozšířený na jihovýchodní Moravě
kel.	výraz rozšířený na kelečském území
kt.	který
laš.	výraz rozšířený na lašském území
m.	mužský rod
mor.	výraz rozšířený na celém moravském území
n.	střední rod (v záhlaví hesla)
n.	nebo (v popisu)
nář.	nářeční výraz
ned.	nedokonavý tvar slovesa
nov. výr.	nový výraz, před nímž existoval ještě původní (např. nový výraz <i>ubiják</i> vedle tradičního <i>palica</i> ), převzato ze SZNNS
obl. mor.	oblastní moravský výraz
obv.	obvyklý výraz, užívaný mezi lidmi, převzato ze SZNNS
odvoz.	odvozený výraz
pomn.	pomnožné slovo
poněk. kniž.	poněkud knižní výraz, převzato ze SSJČ
rozpt.	výraz rozptýlený na širokém území, převzato ze SZNNS



s. Čechy	výraz rozšířený v severních Čechách
s. Mor.	výraz rozšířený na severní Moravě
slov.	výraz rozšířený na slováckém území
spor.	sporadicky rozšířený výraz
srov.	srovnaj, odkaz na synonyma a významově blízké výrazy
stř. Čechy	výraz rozšířený ve středních Čechách
stř. Mor.	výraz rozšířený na střední Moravě
sv. Mor.	výraz rozšířený na severovýchodní Moravě
sv. Čechy	výraz rozšířený v severovýchodních Čechách
trad.	tradiční výraz
val.	výraz rozšířený na valašském území
var.	varianta
ve spoj.	ve spojení, frazém
vedl. výr.	vedlejší výraz, vedle kterého existuje ještě na určitém území užívanější, převzato ze SZNNS
v. Mor.	výraz rozšířený na východní Moravě
výr.	výraz
význ.	význam
z. Čechy	výraz rozšířený v západních Čechách
zast.	zastaralý výraz
zl.	výraz rozšířený na Zlínsku
→	odkaz pro slova se stejným kořenem

### **Zkratky vesnic, v nichž byly výrazy zachyceny, a mluvčích**

DoT	Dolní Těšice
Kel	Kelč
Pol	Police
ML1	žena, nar. 1923
ML2	muž, nar. 1942
ML3	muž, nar. 1928
ML4	muž, nar. 1934
ML5	žena, nar. 1933
ML6	žena, nar. 1937

ML7	žena, nar. 1935
ML8	žena, nar. 1935

### Zkratky citovaných slovníků<sup>60</sup>

ARCH	Archiv lidového jazyka
ČJA (I–V, 1–447)	Český jazykový atlas (díl, strana)
DOD	KOTT, F. Š. <i>Dodatky k Bartošově Dialektickém slovníku moravskému</i>
DSM	BARTOŠ, F. <i>Dialektický slovník moravský</i>
JUNG	JUNGMANN, J. <i>Slovník česko-německý</i>
LSZ	SOCHOVÁ, Z. <i>Lašská slovní zásoba</i>
MACH	MACHEK, V. <i>Etymologický slovník jazyka českého</i>
NSJV	GOLÁŇOVÁ, H. <i>Nářeční slovník jihozápadního Vsetínska</i>
SNČJ	<i>Slovník nářečí českého jazyka</i>
SSJČ	<i>Slovník spisovného jazyka českého</i>
SSNH	VOJTOVÁ, J. <i>Slovník středomoravského nářečí horského typu</i>
SZNS	VONDRUŠKA, V. <i>Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů (1750–1914)</i>

---

<sup>60</sup> Plná bibliografie je uvedena v bodě Seznam literatury.

**áčko**, -a m.

někdejší typ traktoru: *začlo se jedným traktorem áčkem a hen se už začli stavjad' drúbežárny* (DoT, ML4); srov. kultyvák, supr

ML4 (DoT)

**békat'**, -jou ned.

(o ovcích) vydávat zvuk znějící jako bé, bečet: *sem vytáhla kus chleba a už békaly* (Pol, ML8)

dok. zabékat', beknout'

JUNG (*bekati*), DSM (*bekat*), NSJV

ML8 (Pol)

**bejvat'**, -jou ned., **bývat'**, -jou ned.

bydlet: *žena Dohnala bejvala na námjestí sama a uš tam také nebejvá* (DoT, ML4), *ten, co býval toť, tag už umřel* (DoT, ML4)

SSJČ (*bývati*, nář.), ČJA I-185, DSM (*bývat*), NSJV,

v první var.: ML4 (DoT)

v druhé var.: ML4 (DoT), ML3 (Kel), ML7 (Pol)

**bránovat'**, -jou ned.

obdělávat pole bránami, vláčet: *na jaře před zemákama se bránovalo* (Pol, ML6); srov. poradlovat', špárat'

dok. ubránovat'

SNČJ (čm., laš., slov., z. Čechy, *bránovat*), MACH (bránit, pod heslem *brána*)

ML6 (Pol)

**brávek**, -fka m.

vykleštěný vepř: *gdyž byľ hřebedz vyklešťený, tak to byl valach, a inádž gdyš prase, tag brávek* (DoT, ML4); srov. fňutr

SSJČ (nář.), SNČJ (laš., slov.), DSM, NSJV, LSZ (*bravek*), MACH (*brav*, „vepř“)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**brděčko**, -a n. **brečko**, -a n.

součást vah u vozu, k níž se postranky zapřahá tažné zvíře: *u vah muselo býd ždycky brděčko* (DoT, ML4), *váhy mívaly brečko* (Kel, ML2)

v první var.: ČJA III-139, DSM (*brdečko*), MACH (*brdecko*, pod heslem *brdo*)

v první var.: ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML7 (Pol)

v druhé var.: ML2 (Kel)

### **bryga**, -y f.

delší tyč, zpravidla dřevěná, žerd': *d'elaly se takové brygy přes dva metry na ostréřky* (DoT, ML4)

SNČJ (laš.), DSM, MACH

ML4 (DoT)

### **břeh**, -u m.

kopec, svah, stráň: *pro seno zme mohly jít na ledajaký břech* (Pol, ML7)

SNČJ (han., laš., slov., kel., stř., sv. Čechy), JUNG, DSM, MACH

ML2 (Kel), ML7 (Pol)

### **buchnout'**, -nou dok.

dát ránu, zastřelit: *na Pasyнку mi myslivedz buchnul Žeryka* (Kel, ML3); srov. lepnout'

SNČJ (j. Mor., s. Čechy, *buchnout*)

ML3 (Kel)

### **cap**, -a m.

samec kozy, kozel: *gdyš se koza hoňila, tak se hod'ila k capovi* (Kel, ML3)

SSJČ (nář.), ČJA III-208, SNČJ (laš., slov., val.), JUNG (*cáp*), DSM („vykleštěný kozel“), NSJV, LSZ, MACH

ML3 (Kel)

→ capina

### **capina**, -y f.

pach po kozlovi: *cap smrd'el capinou* (Kel, ML3)

SNČJ (slov., zl.), JUNG (*cápina*), LSZ (*capovina*)

ML3 (Kel)

→ cap

### **cest'ina**, -y, f.

nepříliš široký pruh země ušlapaný n. projetý a zvlášť upravený pro chůzi n. pro jízdu, cesta:  
*pole pod hen tou cestinou se už zoralo* (DoT, ML4)

SNČJ (s. Mor.), DSM (*čestina*, „pěkná cesta“)

ML4 (DoT)

### **cezák**, -u m.

cedník, kuchyňské náčiní s otvory, propouštějící tekutinu a zachycující pevné součástky,  
cedník: *já sem to normálně převařyl a pak sem to přes cezák v hrubej přecedil* (DoT, ML4)

SNČJ (kel., *ced'an*), JUNG, DSM, NSJV, MACH (pod heslem *cediti*)

ML4 (DoT)

### **curyk** interj.

vyjadřuje výzvu pro tažná zvířata k couvnutí: *gdyš se šlo naspátky, tak se řýkalo „curyk“*  
(DoT, ML4); srov. čihy, het

ČJA III-204 (*curik*)

ML4 (DoT)

### **cygán**, -a m.

seskupení, do něhož se stavějí snopy na poli, panák: *podle Němců se začty d'elat' cygány, jinádž do války neegzystoval cygán* (Kel, ML3); srov. křýž, mandl

ARCH (s. Mor., „obilný panák“)

ML3 (Kel)

### **čihy** interj.

vyjadřuje výzvu pro tažná zvířata k zahnutí vlevo: *doleva ste řýkal „čihy“* (DoT, ML4); srov. curyk, het

ČJA III-202, ARCH (rozpt. laš., val., sv. Čechy)

ML4 (DoT)

### **d'árka**, -y f.

díra, jamka v zemi: *toz ud'elala takú d'árku a nasad'ila do teho zemáky* (ML3, Kel); srov. d'úra

ML3 (Kel)

### **d'ed'ina**, -y f.

obec venkovského typu, vesnice: *tu chodilo púl d'ed'iny smažyd' a sušyt' trnky* (DoT, ML4)

odvoz.: **d'ed'inka**

SSJČ (nár.), ČJA I-184, JUNG, DSM, DOD, NSJV, MACH (pod heslem *děd*), ARCH (rozpt. mor., chod., z. a sv. Čechy)

ML4 (DoT), ML5 (DoT), ML6 (Pol)

**d'elat'**, -jou ned.

1. ve spoj. **d'elat' kolem**: starat se o něco, zprav. o dobytek: *mama d'elala kolem zvířectva* (DoT, ML4); srov. poklouzat'

dok. po'delat' (AH)

2. ve spoj. **d'elat' koňima/kravama**: vykonávat práci s koňmi/kravami: *my zme d'elali koňima, tož a strejček Pavlišťig nemjel teho pola modz a d'elal kravama* (DoT, ML4); srov. jezdit' koňima/kravama

dok. zd'elat'

**dójit'**, -jou ned.

1. odstříkovat nebo odsávat mléko z vemene dojných zvířat: *hod'ili zme kravam, než budeme dójit'* (Kel, ML1); srov. potahovat'

2. (o dojných zvířatech) dávat mléko: *stará Veličková čaruje, tej tak krávy dójijou* (Kel, ML1)

dok. podojit'

odvoz.: **podojené**

*to mama už mjela podojené, gdyž nás posylala do školy* (DoT, ML4)

DSM (*dojit'*), LSZ (*dojič*), MACH (*dojiti*), ARCH (han.)

v obou význ.: ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML5 (DoT), ML8 (Pol)

→ dojka

**dojka**, -y f.

dojná kráva, dojnice: *tam, co byly dojky, byly aj jaľoufčata, malé telata* (DoT, ML4)

DSM, NSJV, LSZ, ARCH (laš., slov., val., sv. Čechy)

ML1 (Kel), ML4 (DoT)

→ dójit'

**drvárka**, -y f.

kůlna na ukládání dřeva: *kolňi na dřevo se řýkalo drvárka* (DoT, ML4); srov. kolňa

ČJA I-212, DOD, NSJV, ARCH (val., slov.)

ML4 (DoT), ML8 (Pol)

→ drvéňko

### **drvéňko**, -a n.

materiál rostlinného původu z kmenů a větví, zbylý po odloupení kůry, jeho jednotlivý kus;  
dřívko: *dyž už něgdo ned'elal provýsla, tag mjel ty špagáty takové s tým drvéňkem* (DoT, ML4);  
srov. jehla

JUNG (*drweno*), DSM (*drveno*), ARCH (bez úz. char., „deminutivum k drveno“)

ML4 (DoT)

→ drvářka

### **d'ubnout'**, -jou dok.

šťouchnout, strčit: *kráva d'ubla čumákem koňa* (DoT, ML4)

ned. d'ubať (AH)

DOD (*d'ubnúť*)

ML4 (DoT)

### **d'úra**, -y f.

díra, jamka: *vyvrtané d'úry* (Pol, ML8); srov. d'árka

DSM, LSZ (*džura*), ARCH (laš., slov.)

ML8 (Pol)

### **dusák**, -u m.

náčiní na tlučení, stlačování, pěchování; tlouk na mlat: *gdyš ste potřebovali aji hlinu ubíjat', tak se používaly dusáky* (Kel, ML3); srov. ubíják

SZNNS (trad. a vedl. výr., jv., v. a stř. Mor, spor. i stř. Čechy)

ML3 (Kel)

### **dvoják**, -u m.

otočný pluh: *dvoják ste mohli otočyd' a zaz jed' na druhou stranu* (Pol, ML6); srov. škobrták

SZNNS (nov. a vedl. výr., rozpt. Čechy i Mor.), ARCH (blan., Haná, j., s., stř. a sv. Čechy)

ML6 (Pol), ML7 (Pol)

**fňutr**, -a m.

špatně vykleštěný vepř: *s fňutra nebylo aňi dobré maso* (Kel, ML3); srov. brávek

DSM, NSJV (*fňútr*), ARCH (laš., val.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**futro**, -a n.

píce, krmivo: *já sem mjel u futra koňe hubené jag zebry* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), DSM, NSJV, LSZ, ARCH (laš., j. Čechy, s. Mor.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**haluza**, -e/-y f.

haluz, větev: *kostrbál mjel skrácené haluze* (Pol, ML8)

odvoz.: **halouska**: *halousky mi zas povyroستly* (DoT, ML4)

v druhé var.: ČJA II-76 (*halúza*), JUNG, DSM, NSJV (*hahuza*), ARCH (j. Mor.)

v druhé var.: ML8 (Pol)

**házat'**, -jou ned.

1. házet, vrhat: *na jámu se pag házala hlina* (DoT, ML4)

dok. hod'it'

2. sypat, zasypávat: *do rana se to zaházalo sňehem* (DoT, ML4)

dok. naházat', zaházat', zházat'

odvoz.: **naházat'**

něco něčím zaházet: *se rozhrabala púda, uhlad'ila do roviny a naházala se řezanka a plevy na to* (DoT, ML4)

odvoz.: **rozházat'**

házením dostat na rúz. místa, rozházet: *obilí se rozházalo na sušeňi* (DoT, ML4)

odvoz.: **vyházat'**

vyházet, házením odstranit: *polovicu perňic sem musel vyházat'* (DoT, ML4)

ČJA IV-346, ARCH (slov., val., s. Mor.)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**het**, **ho** interj.



vyjadřuje výzvu pro tažná zvířata k zahnutí vpravo: *doprava zme volali „het“* (Pol, ML8), *napravo to bylo „ho“* (DoT, ML4); srov. curyk, čihy

### ČJA III-203

v první var.: ML4 (DoT)

v druhé var.: ML8 (Pol)

### hoňit' se, -jou ned.

(o krávě a koze) projevovat pud k páření: *gdýš se koza hoňila, tak se hod'ila k capovi* (Kel, ML3); srov. přčyt' se, řýjit' se

ČJA III-170, JUNG, DSM, LSZ (*hoňič se*), ARCH (bez úz. char.)

ML3 (Kel)

### hrabica, -e/-y f.

1. kosa s dřevěnými kolíky zasazenými do kosiště k zachycování obilí: *hrabica vypadala jagdyž hrabje* (Kel, ML3)

2. obilní kosa s obloukem: *hen ta kosa je na trávu, na jetelinu a hrabica s tým obloukem na obilí* (DoT, ML4); srov. luňák

v prvním význ.: SSJČ (hrabice), JUNG (hrabice), DOD, SZNNS (trad. a obv. výr., v. a jv. Mor.), ČJA III-61, ARCH (han., slov., val.)

v druhém význ.: DSM, SZNNS (nov. a obv. výr.; s., sv., v. a jv. Mor.), ČJA III-60

v prvním význ.: ML3 (Kel)

v druhém význ.: ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML4 (DoT), ML5 (DoT), ML8 (Pol)

### hranol, -u m.

kláda, silnější kmen stromu zbavený větví a zprav. i kůry: *na zajištění se použyl hranol dřevjený* (Kel, ML3)

ARCH (rozpt. j., jz., stř., sv., z. Čechy)

ML3 (Kel)

→ hráň

### hraň, -e f.

narovnaná hromada něčeho, zprav. dříví, hranice: *tam majou ještě na zahradě hráň dřeva* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), JUNG (*hraň*), DSM (*hraň*), LSZ (*hraň*), MACH (*hraň*), ARCH (han.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

→ hranol

**hrotek**, -tku m.

nádoba na dojení mléka, dojačka: *pamatuju ještě dřevjené hrotky* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), ČJA III-178, DSM, NSJV, LSZ, MACH (pod heslem *hrot*), ARCH (čm., slov., j. Mor., sv. Čechy)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**hřýdela**, -y f.

součást pluhu v podobě dřevěné tyče, hřidel: *my zme doma mjeli ještě starej pluh z dřevjenou hřýdelou* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**humno**, -a n.

ve spoj. **za humnama**

za pozemkem, n. stavením, zprav. cizím: *pole zme mjeli za humnama, jako za tema chalupama, co byly na koncy d'ediny* (Pol, ML8)

JUNG, DSM, DOD, MACH

ML8 (Pol)

**húra**, -y f.

půda, podstřeší: *ježišmarja, jesi ještě na hůře ty vidle nejsou!* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), ČJA I-196, JUNG, DSM, NSJV, LSZ (*hura*), SSNH, ARCH (han., laš., *hura*)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**hynek**, -nka, m.

automatická bruska na dřevo: *já sem nebrousyl z hynkem* (DoT, ML4); srov. kanón

ML4 (DoT)

→ hynkařka

**hynkařka**

žena pracující s hynkem: *sem mjel pot sebou tři hynkařky* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

→ hynek

### **chlabačka**, -y f.

nápoj pro dobytek připravený z krouhaných syrových brambor či řepy a otrub spařených horkou vodou: *chlabačku zme dávali kravám po oteleňi* (Pol, ML7); srov. klaban, zápar

ARCH (bez úz. char.)

ML7 (Pol)

### **jáderňica**, -e/-y f. **jadrňica**, -e/-y f.

odrůda jablek se sladkou chutí: *a dodneška povídám, že nejlepší japko je jáderňica* (Kel, ML1), *jadrňice sem mňel nejračy* (Kel, ML3); srov. kožuch, mňekýš, štrúdlák, žňoufka

odvoz.: **jáderňička**

zdrob. k jáderňica: *jáderňička, s tej je strašne dobrý kompot* (Kel, ML1)

v první var.: NSJV (*jadérňica*), ARCH (bez úz. char.)

v první var.: ML1 (Kel), ML7 (Pol)

v druhé var.: ML3 (Kel)

### **jaloufče**, -ete n.

odrostlé tele, mládě skotu: *tam, co byly dojky, byly aj jaloufčata, malé telata* (DoT, ML4)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

### **jehla**, -y f.

dřevěný kolík s okem užívaný k dotahování provazu: *jehla je na vázáni otýpek* (Kel, ML3); srov. drvénko

ML3 (Kel)

### **jezd'it'**, -jou ned.

ve spoj. **jezd'it' koňima/kravama**: pracovat s koňmi či kravami na poli: *my zme na poli jezd'ili koňima* (Kel, ML2), *hodně zemňed'elcou bylo malych, keří jezd'ili kravama* (DoT, ML4); srov. d'elat' koňima/kravama

dok. pojezd'it'

odvoz.: **najezd'it' se koňima**: často pracovat s koňmi: *Matysková, ta se najezd'ila koňima* (DoT, ML4)

ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML4 (DoT)

### **kačenka**, -y f.

ve spoj. **házat' kačenky**

házet oblázkem, aby skákal a klouzal po vodní hladině: *závozníg mi mjel pomáhat, ale šel sy házat' kačenky po vodě* (DoT, ML4)

SSJČ (*dělat kačery*), ČJA I-30, DSM (*dělat káčery*), MACH (*dělati káčery*, lid., pod heslem *kačena*)

ML4 (DoT)

**kanón**, -u m.

ruční bruska na dřevo: *ženské, co přyšly do fabriky, neumněly s kanónem* (DoT, ML4); srov. hynek

ML4 (DoT)

**kel**, -u m.

odrůda brukve zelné s kadeřavými listy tvořícími hlávku, požívaná jako zelenina, kapusta: *kel se nedával na zymu, enem čysté zelí* (DoT, ML4)

ČJA II-19, JUNG, NSJV, LSZ, ARCH (han., laš., slov.)

ML4 (DoT)

**klaban**, -u m.

nápoj pro dobytek připravený z krouhaných syrových brambor a otrub spařených horkou vodou: *dycky zme nosývali jako d'ecká klaban, aby se napily, aby dobře dójily* (Kel, ML1); srov. chlabačka, zápar

ML1 (Kel)

**klaňička**, -y f.

opěrná tyč nastrčená po straně vozu do oplenu a někdy nahoře spojená řetězem s protilehlou tyčí, klanice: *klaňičky byly na vozy dvje přední a dvje zadní* (DoT, ML4)

DSM, NSJV (*klaňica*), SZNNS (trad. a vedl. výr., jv. Mor.), ARCH (chod., sv. Čechy)

ML4 (DoT)

**kleka**, -y f.

držadlo v zadní části hřídele u pluhu, kleč: *kleky držely radlicu a ta byla přypevňená na orání* (DoT, ML4); srov. ručka

ARCH (bez. úz. char.)

ML4 (DoT)

**klesňit'**, -á/-jou ned.

klestít, osekávat, ořezávat: *haluze se klesňily* (Pol, ML8)

dok. oklesňit' (AH)

JUNG (*klesniti*), NSJV (*oklišňat'*), MACH (*klesnit*, laš. a v. Mor., pod heslem *klestiti*), ARCH (han., laš., s. Mor.)

ML8 (Pol)

**klučka**, -y f. **klučka**, -y f.

nástroj k ručnímu otáčení, klika: *ňegdo míval masňicu na klučku* (Kel, ML1), *točyla ste klučkou a to zrno se tam čyst'ilo* (DoT, ML4)

v první var.: JUNG (*klička*), DOD (*kl'ucka*), NSJV, LSZ („klika u dveří“), ARCH (han., laš., slov.)

v první var.: ML1 (Kel)

v druhé var.: ML4 (DoT)

**kolca**, -ec f. pomn. **kolca**, -ec f. pomn.

nářadí s jedním kolem a držadly k ruční dopravě písku, cihel ap., kolečko: *vzal sem sy na to kolca* (Kel, ML3), *vozyly zme na kolcách* (DoT, ML5); srov. kolečka, táčka

v první var.: ČJA III-162, ARCH (han.)

v první var.: ML3 (Kel)

v druhé var.: ML5 (DoT)

**kolco**, -a n.

vozové kolo: *to se d'elalo fšecko dřevjené, aj ta kolca na vozach* (DoT, ML4)

NSJV, LSZ (*kolco*), ARCH (laš., *kolco*)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**kolečka**, -ček f. pomn.

nářadí s jedním kolem a držadly k ruční dopravě písku, cihel ap., kolečko: *kolečka zme pag už mjeli aji plechové* (Pol, ML6); srov. kolca, táčka

ČJA III-162, JUNG (*kolečko*), DSM, ARCH (han., slov.)

ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML7 (Pol)

**kolek**, -lku m.

dřevěný kolík hrábí, zub: *hrabje majou polámané koľky* (Kel, ML3)

ČJA III-104, SZNNS (trad. a vedl. výr., stř., v., a jv. Mor.)

ML 3 (Kel)

**kolňa**, -e/-i f.

lehce stavěné přístřeší určené zprav. k uschovávání náradí, vozů, dřeva ap., kůlna: *uvázal sem koňe f kolni* (DoT, ML4); srov. drvárka

JUNG (*kolna*), NSJV (*kólňa*), ARCH (han., laš., slov., s. Mor.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

→ potkolní

**kopčák**, -u m.

oradlo určené k oborávání, hrůbkování okopanin, kopčidlo: *na kopčeňi brambor zme používali kopčák* (Kel, ML2); srov. oborávák, orňák, vyorávák

ARCH (han.)

ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML8 (Pol)

→ kopčeňi, okopčyt'

**kopčeňi**, -í n.

oborávání, hrůbkování okopanin: *kopčák se používal na kopčeňi zemákú* (Kel, ML2); srov. obhrnování

ML2 (Kel)

→ kopčák, okopčyt'

**kopenec**, -nce m.

kupka, hromádka, kopeček: *gdyš se hnúj vozyl na pole, tak se dával do kopencú* (Kel, ML2)

SSJČ (nář.), JUNG, DSM, ARCH (rozpt. j., jz., stř., z. Čechy)

ML2 (Kel)

**kopřyvisko**, -a n. expr.

odvoz. od kopřiva, velká kopřiva: *sekali zme obrofské kopřyviska* (Pol, ML8)

ML8 (Pol)

**kosysko**, -a n.

násada na kosu, kosiště: *můj otec, když byl mladý, šel na veksl a tam se dělaly kosyska z břízy* (Kel, ML2)

ČJA III-64, JUNG („špatná kosa“), DSM, SZNNS (trad. a obv. výr., Mor.), NSJV, MACH (pod heslem *kosa*), ARCH (laš., val., sv. Čechy)

ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML6 (Pol)

**kostrbál**, -u m. **kostrbál**, -u m.

tyč s rozsochami na sušení sena n. jetele: *seno zme sušývali na kostrbálech* (Kel, ML2), *kostrbály na sušení byly trojhrané* (DoT, ML4); srov. ostréfka, paramit

v první var.: JUNG (*kostrbal*), MACH (laš., pod heslem *kostrbaty*), ARCH (han.)

v druhé var.: DSM, ARCH (laš.)

v první var.: ML2 (Kel), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

v druhé var.: ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**koža**, -e f.

1. pokrývka těla obratlovců, kůže: *takovej kousek kože se musel dát na podrášku* (Kel, ML1)

2. slupka plodu: *kožuchy mívaly takou sylnou kožu* (Pol, ML7)

v prvním význ.: ARCH (laš., slov.)

v obou význ.: LSZ

v druhém význ.: ČJA II-10 (*kože*)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

→ kožuch

**kožuch**, -u m.

odrůda jablek s drsnou slupkou, jemnou dužinou a navinulou chutí: *kožuchy, to bylo štrúdlové japko* (Kel, ML2); srov. jaderňica, mňekýš, štrúdlák, žňoufka

DOD, NSJV, ARCH (laš., val.)

ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML7 (Pol)

→ koža

**krbík**, -u m.

toulec na brousek: *krbíky byly nejdřív dřevjené a pak plechové* (DoT, ML4)

ČJA III-59, JUNG, DSM, SZNNS (trad. a obv. výr., stř., v. a jv. Mor.), ARCH (dol., han., j., v.)

ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML7 (Pol)

### **krčyca**, -e f.

ve spoj. **býd jako krčyca**: být obézní, otlýlý: *naše prase bylo jak krčyca vyžrané* (DoT, ML4); srov. peca

ML4 (DoT)

### **krmholec**, -lce m.

dřevěné rameno na pověšení zabitého prasete při zabijačce: *krmholedz bejval vždycky dřevjenej* (DoT, ML4)

DSM (*krmhorec*), SZNNS (trad. a spor. výr., v. Mor.), NSJV, ARCH (laš., slov., val.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

### **křýž**, -a/-e m.

ve spoj. **stavjad' do křýža**

způsob stavění svázaného obilí přes sebe do tvaru kříže: *my zme stavjali obilí do křýža* (Kel, ML3); srov. cygán, mandl

DSM

ML3 (Kel)

### **kšyčka**, -y f.

svazek, hrstka lnu: *vzala se kšyčka lnu a s teho se dřely ty paličky* (Pol, ML6)

JUNG (*kšice*)

ML6 (Pol)

### **kučeňí**, -í n.

dobývání n. vykopávání pařezů n. keřů ze země: *kučovňica mjela delšý to ostrý a to bylo na kučeňí dřeva* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

→ kučovňica

### **kučovňica**, -e f.



motyka na dobývání pařezů s úzkým plochým a zaobleným listem: *kučovňica mňela delší to ostrý a takové kulaté* (DoT, ML4)

DSM, DOD, SZNNS (trad. a obv. výr., sv., v. a jv. Mor.), ARCH (val., slov.)

ML4 (DoT)

→ kučení

### **kuják**, -u m.

stolička se stojánkem na naklepávání kosa, klepadlo: *stúleg na kuťi kose je kuják* (Kel, ML2)

DOD, SZNNS (trad. a obv. výr., val.)

ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML8 (Pol)

### **kultyvák**, -u m.

někdejší typ traktoru s většími koly: *kultyvág mjel velké kola, ten byl na plečkování a seří* (DoT, ML4); srov. áčko, supr

ML4 (DoT)

### **kura**, -y f.

samice kura domácího, slepice: *potklatky se dávaly, aby kury vjedely, gde majou nést'* (Kel, ML3)

SSJČ (nář.), ČJA III-224, JUNG, DSM (*kúra*), DOD (*kúra*), NSJV, LSZ, ARCH (han., laš., val.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML8 (Pol)

→ kuřín

### **kuřín**, -u m.

chlívek pro drůbež, kurník: *zahnal sem kury do kuřýna* (Kel, ML2)

LSZ (*kuřyn*)

ML2 (Kel)

→ kura

### **kuťí**, -í n.

vnitřní železná část vozového kola: *nába byla také dřevjená, jenom kuťi a vnitřeg byl železnej* (Kel, ML2)

ML2 (Kel)

**kvačka**, -y f.

odrůda brukve řepáku pěstovaná pro ztlustlý kořen, vodnice: *kvačka je takový inčý kedlup* (DoT, ML4)

SSJČ (nář., „tuřín“), DSM (*kvaka*), DOD („tuřín“), ARCH (slov., han.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML5 (DoT)

**lajzykovať**, -jou ned.

zahálet, lenořit, poflakovat se: *naši náz nenechali lajzykovať po d'ediňe* (Pol, ML8)

dok. polajzykovať (AH)

ML8 (Pol)

**lepnout'**, -nou dok.

zabít: *dvakrát do roka se prase leplo* (DoT, ML4); srov. buchnout'

ned. lepať (AH)

ML4 (DoT)

**lísčák**, -u m.

lískový prut: *palách sem sy rychtoval na lepšý prácu a inádz lísčág na koňe nebo březovej proutek* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**loučenka**, -y, f.

pozemek s pěstěným souvislým porostem složeným z rozličných rostlinných společenstev, louka: *my zme mjeli gdejaké loučenky* (DoT, ML4)

JUNG

ML4 (DoT)

**luňák**, -u m.

obilní kosa s obloukem: *luňág byl taká kosa na sekání* (ML3, Kel); srov. hrabica

SZNNS (nov. a vedl. výr., stř. a v. Mor.)

**lyžyca**, -e f.

mírně prohloubené náčiní k nabírání tekutin n. sypkých látek, lžíce: *chod'ivaly zme z nožem, ne z ňakou lyžycou* (ML3, Kel)

odvoz.: **lyžyčka**

zdrob. k lyžyca: *chcež lyžyčku do kafe?* (Kel, ML3)

ČJA I-148 (*lyžice*), DSM (*ližica*), NSJV (*tužica*), ARCH (rozpt. v. Mor., slov.)

ML3 (Kel)

**májíček**, -čku m.

pampeliška lékařská: *na poli zme vypíchávali májíčky a pcháćy* (Pol, ML7)

ČJA II-110 (*majiček*), DSM, LSZ (*majiček*), ARCH (laš.)

ML7 (Pol)

**mlat'ička**, -y f., **mlat'ička**, -y f.

stroj na mlácení obilí, mlátička: *jehla je na vázáni otýpeg za mlat'ičkou* (Kel, ML3); *my zme mjeli takovou malou mlat'ičku* (Pol, ML8)

v první var: ML3 (Kel)

v druhé var.: ML8 (Pol)

**mandl**, -e m.

seskupení asi o patnácti snopech, do něhož se skládá obilí na poli, mandel: *mandle se dávaly na sebe* (Kel, ML3); srov. cygán, kříž

ML3 (Kel)

**masňica**, -e f.

nádoba na stloukání másla, máselnice: *v masňicy se stloukala smetana* (Kel, ML1)

SSJČ (*másnice*, nář.), ČJA I-114, JUNG (*másnice*), DSM, LSZ, NSJV, SSNH, LSZ, ARCH (laš., val., zl., j. Mor.)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML5 (DoT)

**meza**, -y f.

úzký pruh neobdělávané půdy tvořící hranici mezi dvěma pozemky, mez: *byla tam šlapa od lehkého koňa tam za mezou* (DoT, ML4)

ČJA IV-14, JUNG, NSJV, LSZ, ARCH (čm., han., laš., slov.)

ML1 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

**míšať**, -jou ned.

1. měnit pořadí, přeskupovat, přehazovat, převracet: *muselo se počat' chod'id' zrno míšat', přehrňat'* (DoT, ML4); srov. přehrňat'

dok. zmíšat', zamíšat'

2. směšovat několik věcí dohromady, míchat: *já dyš sem zavařoval, tak sem míšal fšecko ovoce dohromady* (DoT, ML4)

v druhém význ.: DSM (*míšat'*), NSJV, ARCH (han., laš., slov., val.)

ML (DoT), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

**miškář**, -a m.

zvěrokleštič: *u náz byl miškář Standa Hýžou* (DoT, ML4)

SSJČ (obl. mor. a zast.), ČJA III-214, JUNG, DSM, NSJV, LSZ (*miškař*), SSNH, ARCH (han., laš., val., stř., sv., z. Čechy)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**míšky**, -ek f. pomn.

ve spoj. **míd míšky**

být vzdorovitý, vzpouzet se: *náš kúň mjel míšky jag mladej človjek* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**mjeřyca**, -e f. **mňeřyca**, -e f.

plošná míra (20 a): *my zme mjely pjed mjeřydz pola* (DoT, ML4), *pjed mňeřydz je sto áru* (Kel, ML2)

v první var.: DSM, ARCH (bez úz. char.)

v druhé var.: DSM, ARCH (laš., slov., val.)

v první var.: ML4 (DoT), ML5 (DoT)

v druhé var.: ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML7 (Pol)

**mňech**, -u m.

pytel: *na zemňáky byly ty mňechy vječý* (DoT, ML4)

SSJČ (zast. a nář.), JUNG, DSM, ARCH (val.)

ML4 (DoT)

**mňekýš**, -e/-a m.

odrůda velmi měkkých jablek: *mňekýž bylo japko na štrúdl* (ML3, Kel); srov. jaderňica, kožuch, štrúdlák, žňoufka

JUNG (*měkkýš*, „něco měkkého“), DSM, ARCH (bez úz. char.)

ML3 (Kel)

**myšovat'**, -jou ned.

chytat myši: *jezeříka mi zastřelili, gdyž myšoval* (Kel, ML3)

dok. vymyšovat' (AH)

ML3 (Kel)

**nába**, -y f.

část kola s otvorem pro nasazení, náboj: *nába byla také dřevjená, jenom kuří a vnitřeg byl železnej* (Kel, ML2)

SZNNS (trad. a spor. výr.; okolí Rychnova n. Kněžnou), ARCH (stř., sv. Čechy)

ML2 (Kel)

**náklad**, -u m.

zaostřená část radlice: *náklad se kul pod ohněm a pak se přysrúboval* (Kel, ML3)

JUNG, ARCH (čm., jz., sv., z. Čechy)

ML3 (Kel)

**nožyce**, -yc f. pomn.

nůžky: *uš to musým nožycema skrátit'* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), ČJA I-85, JUNG, DSM, NSJV, LSZ (nožice), ARCH (laš., val.)

ML4 (DoT)

**obhrnování**, -í n.

oborávání, hrůbkování okopanin: *kopčág zme brali na obhrnování zemákú* (Kel, ML2); srov. kopčeňí

ML2 (Kel)

→ ohrňat', přehrňat', zhrňat'

**oborávák**, -u m.

pluh odhrnující půdu současně na obě strany, užívaný většinou k práci s okopaninami, oborávač: *toto vypadá na oborávák, tým se oborávaly ty zemáky* (Kel, ML1); srov. kopčák, orňák, vyorávák

ML1 (Kel), ML2 (Kel)

**obrtel**, -tle m.

dřevěný otočný trámeček upevněný svorníkem na přední šárce vozu, oplén: *na sňicáh mám obrtel* (DoT, ML4)

ČJA III-136, JUNG, DSM (*obrtel*), SZNNS (trad. a obv. výr., v., sv., s. Mor. a v. Čechy; vedl. výr., jv. Mor.), NSJV, LSZ, ARCH (laš., val., sv. Čechy)

ML4 (DoT)

**ocas**, -u m.

rozvora, která vyčnívá ze zadní části vozu, sloužící k jeho rozložení na větší vůz: *na ocasu se dycky vozyly d'ecka* (Pol, ML7)

ML7 (Pol)

**odbírat'**, -jou ned.

sbírat posečené obilí za kosou a dělat z něj snopy: *tata šel s kosou a mamka odbírala* (Pol, ML7)

dok. odebrat'

DSM, NSJV, ARCH (slov.)

ML4 (DoT), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

**ogar**, -a m.

1. nedospělá osoba mužského pohlaví, chlapec: *mňel dva ogary* (Kel, ML3); srov. ogarec

2. ve spoj. **od ogara**

od útlého věku, od dětství: *pracoval sem od ogara* (Kel, ML3)

v prvním význ.: SSJČ (nář.), ČJA I-67, JUNG, DSM, DOD, NSJV, ARCH (dol., laš., val.)

ML3 (Kel)

**ogarec**, -rce m.

nedospělá osoba mužského pohlaví, chlapec: *dyš sem byl ogarec, sem choďil do pátej třídy* (DoT, ML4); srov. ogar

DSM, ARCH (laš., val.)

ML4 (DoT)

**oharek**, -rku m.

rostlina, n. plod okurky: *fčyl už nezavařuju, kupuju zeli aji oharek, to je hrozné!* (DoT, ML4),  
*šel sem se podívat, jag mi rostou oharky* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), ČJA I-102, JUNG, DSM, NSJV, ARCH (rozpt. mor.)

ML4 (DoT)

**ohrňat'**, -jou ned.

kopáním n. oboráním kypřit půdu okolo okopanin: *rádlem se ohrňaly zemáky* (Kel, ML1); srov.  
kopčyt'

dok. ohrnout'

DSM, NSJV (*ohrňat'*), ARCH (slov., *ohrňat'*)

Kel (ML1)

→ obhrnování, přehrňat', zhrňat'

**oje**, -e f.

tyč vyčnívající z předku vozu, kterou se mění směr jízdy, oj: *chybjela mi u voza oje* (Kel, ML3)

ČJA III-130, JUNG, DSM, ARCH (han., slov., val.)

ML3 (Kel)

**okopčyt'**, -á dok.

kopáním n. oboráním zkyprřit půdu okolo okopanin: *museli se okopčyd' zemáky* (Kel, ML1); srov.  
ohrňat'

ned. kopčyt'

SSJČ (nář., *okopčiti*), DSM (*kopčit*), ARCH (slov.)

ML1 (Kel)

→ kopčák, kopčeňí

**orňák**, -u m.

pluh odhrnující půdu současně na obě strany, užívaný většinou k práci s okopaninami: *orňák přyhrňal hlínu g zemákúm* (Pol, ML7); srov. kopčák, oborávák, vyorávák

ARCH (Nedašov)

ML7 (Pol)

**oska**, -y f.

část vozidla, zprav. podvozku, nesoucí kola, náprava vozu: *oska se nám kdysy zlomila* (Pol, ML6)

ČJA III-142, JUNG, LSZ, ARCH (val.)

ML6 (Pol)

**osýkat'**, -jou ned.

kosit, sekat trávu: *tráva se nemože osýkad' gvúli ofcám* (Pol, ML8); srov. roubat'

dok. osekat' (AH)

ML8 (Pol)

**ostréfka**, -y f.

kmen s pahýly větví, užívaný k sušení píce při sklizni: *na ostréfkáh zme sušyli hlavňe vojťešku a jetelinu* (DoT, ML4); srov. kostrbál, paramit

DSM, NSJV, ARCH (laš., val.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**pachtovat'**, -jou ned.

sjednávat nějaké ujednání, pakt: *šel sy tam pachtovat' prácu* (Kel, ML3)

dok. spachtovat'

odvoz.: **pachtový**

ujednaný, pronajmutý: *mjeli zme pjetadvaced mjeřydz a to bylo pachtové* (Pol, ML6)

odvoz.: **spachtovaný**

ujednaný, pronajmutý: *mňel tam mňeřycu spachtovanú* (Kel, ML3)

DSM, NSJV (*pachtovat' sa*), ARCH (slov., „pronajímat pole“)

ML3 (Kel), ML6 (Pol)

**palérna**, -y f.

výrobná pálenky, palírna: *palérna byla pojízdná* (ML3, Kel)

ML3 (Kel)

**paňtata**, -y m.



1. otec: *paňtata to fšecko rosprodal gdesy* (DoT, ML4)

2. expr. příslušník, člen komunistické strany, straník: *sem šel na tu schůzu, gde sed'eli fšeci ti paňtáti* (DoT, ML4)

v prvním význ.: SSJČ (*pantáta*, zast. a nář.), JUNG (*pantáta*), DSM (*pantáta*)

ML4 (DoT)

### **pára**, -y f.

pár, dvojice: *jedna pára koňi jezd'ivala vječinou do lesa a druhá pracovala na poli* (Kel, ML2), *a poté koupili páru koňi ze Fšechovic s teho mlýna* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), NSJV, LSZ (*para*), ARCH (laš., *para*)

ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT)

### **paramit**, -u m.

jehlanovitě konstrukce na sušení sena o třech hranách: *paramid byly takové tři tyčky u sebe* (Pol, ML8); srov. kostrbál, ostréfka

DOD (*paramítka*), ARCH (bez úz. char.)

ML8 (Pol)

### **pauz**, -u m. **pouz**, -a/-u m.

1. silný kmen, kt. se podélně pokládá a upevňuje na vysoko naloženou fůru sena n. obilí, pavuza: *pauz byl taká kulat'ina* (Kel, ML3), *gdyš se uložyla fůra na vús, tak pouz bylo to dřevo tam* (DoT, ML4)

2. ve spoj. **natáhlý jak pauz/pouz**

ležet: *sem myslela, že bude makat', a přyšla sem na pole a byl natáhlý jak paus* (Pol, ML7)

v první var.: ČJA III-123, JUNG, DSM, NSJV (*paúz*), LSZ, ARCH (laš., slov.)

v druhé var.: ČJA III-123, ARCH (bez úz. char.)

v první var.: ML3 (Kel), ML7 (Pol)

v druhé var.: ML4 (DoT), ML8 (Pol)

→ *pauzovat'*, *pouzák*, *pouzovňák*

### **pauzovat'**, -jou ned.

stahovat silným provazem náklad na voze: *žebřýňák se museł pauzovat'* (Kel, ML3)

dok. *zapauzovat'*

DSM (*pauzovat*), ARCH (slov.)

ML3 (Kel)

→ pauz, pouzák, pouzovňák

**peca**, -e f.

je spoj. **býd jak peca**

být obézni, otlý: *sem ho ted' vid'el, byl jak peca vypasenej* (DoT, ML4); srov. krčyca

ML4 (DoT)

**perňice**, -e f.

květináč: *sem mjel přes sto perňic kvítek!* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), ČJA I-152, JUNG, ARCH (sv. Čechy)

ML4 (DoT)

**pcháčý**, -ý n.

bodláčí: *pcháčý zme vyšpárali nožama* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), JUNG, DSM, MACH (*pcháč*, pod heslem *pcháti*)

ML4 (DoT), ML7 (Pol)

**plevna**, -y, f., **plevňa**, -e/-i f.

místo ve stodole n. zvláštní budova pro uskladnění plev, plevník: *vedle přýstodůlků bývala plevna* (ML7, Pol), *šel sem se schovat do plevni* (DoT, ML4)

v první var.: ARCH (laš.)

v druhé var.: NSJV, ARCH (rozpt. mor.)

v první var.: ML7 (Pol)

v druhé var.: ML4 (DoT)

**pobočka**, -y f.

(u koňského postroje) řemen od chomoutu k postrankům, pobočnice: *ot chomouta šly ty pobočky a kůň to mjel přes záda* (DoT, ML4)

ČJA III-159, SZNNS (trad. a vedl. výr.; v. a jv. Mor.), NSJV

ML2 (Kel), ML4 (DoT)

**podáváky**, -ú f. pomn.

vidle na dlouhé násadě na podávání, přemísťování trávy, snopů ap., podávky: *podáváky byly na obilí, gdyš se seklo, nebo na seno* (Pol, ML6)

ML6 (Pol)

### **podhrdek**, -tku m.

ovarový vepřový podbradek: *o zabíjačce zme mjeli jelita, jitrnice, klobáse, podhrdek, špek, fšecko!* (DoT, ML4)

DSM (*podhrdtek*), LSZ, ARCH (han., laš., val.)

ML4 (DoT)

### **pohrabáky**, -ú f. pomn.

velké dřevěné pohrabovací hrábě, pohrabovač: *pohrabákama se vždycky zhrabovalo po žňách* (DoT, ML4); srov. pohrabník

ML4 (DoT)

### **pohrabník**, -u m.

velké dřevěné pohrabovací hrábě, pohrabovač: *pohrabníkem se seno hrabalo* (Kel, ML3); srov. pohrabáky

ML3 (Kel)

### **pojízďat'**, -jou ned.

jezdit z místa na místo, sem a tam, pojíždět: *on se mnou na poli pojížd'al* (ML1, Kel)

dok. pojezd'it'

ML1 (Kel)

### **poklouzat'**, -jou ned.

poklízet dobytek: *tady zme poklouzali bejky* (Kel, ML2); srov. ďelat' kolem

dok. pokloud'it', poklud'it'

ČJA III-183, DSM (*pokl'úzat*), NSJV (*poklúzat'*), LSZ (*pokluzač*), ARCH (bez úz. char.)

ML2 (Kel), ML4 (DoT), ML5 (DoT), ML7 (Pol)

### **pole**, -a m.

vidlicovitě rozrostlá větev, zbylá po osekání kmene, na kt. se sušilo seno, rozsocha: *kostrbál mjel čtyřy pola nebo pjet* (Pol, ML8)

ML8 (Pol)

**policko**, -a n.

zdrob. k pole: *my zme mjeli jen takové malé policko* (Pol, ML8)

ML8 (Pol)

**poradlovat'**, -jou dok.

zorat půdu, zprav. rádlem: *napřet se to poradlovalo, povláčylo a uš se selo* (DoT, ML4); srov. bránovat', špárat'

ned. radlovat'

ARCH (sv. Čechy, *rádlovat'*)

ML4 (DoT)

**potahovat'**, -jou ned.

odstříkovat n. odsávat mléko z vemene dojných zvířat, dojit: *babička musela hodně potahovat'* (Pol, ML8); srov. dójit'

dok. potahat'

ARCH (slov., *potáhat'*)

ML8 (Pol)

**potklad**, -u m.

poduška pod koňský chomout: *na krk se dal koňovi potklad, aby ho to nedřelo* (Kel, ML2)

ČJA III-158, JUNG, DSM, DOD, SZNNS (trad. a vedl. výr.; stř., v. a jv. Mor.), ARCH (han.)

ML2 (Kel)

**potkolní**, -í n.

prostranství v kůlně na hospodářské nářadí: *potkolní a stodola už dávno byly zbourané* (Pol, ML7)

JUNG („místo pod kolnou“), DOD, ARCH (bez úz. char.)

ML7 (Pol)

→ kolňa

**poučat' sy**, -jou ned.

půjčovat si něco od někoho: *vesňica mjela tryjér a lid'i sy to poučali* (DoT, ML4)

dok. poučyt' sy (AH)

ML4 (DoT)

**pouzák**, -u m.

silný provaz, kterým se utahuje pavuza, pavuzník: *pouzág byl ten provas, kterym se to stahlo* (Pol, ML8); srov. pouzovňák

ČJA III-126

ML8 (Pol)

→ paуз, paузovat'

**pouzovňák**, -u m.

silný provaz, kterým se utahuje pavuza, pavuzník: *uložyla se fúra na vúz a pouzovňákem se to stahlo* (DoT, ML4); srov. pouzák

ČJA III-126

ML4 (DoT), ML7 (Pol)

→ paуз, paузovat'

**pravit'**, -já ned.

jmenovat, nazývat něco: *roséfce se pravilo trávňica* (Kel, ML1)

SSJČ (nář.), DSM, NSJV, ARCH (laš., slov.)

ML1 (Kel)

**prče**, -e f.

jednotlivý samostatný předmět jistého druhu, kus: *co to je sto prčý f kraviňe!* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**prčyt' se**, -á ned.

(o koze) projevovat pud k páření: *koza se prčela* (DoT, ML4); srov. hoňit' se, řýjit' se

dok. oprčyt' se

DSM (*prčit se*), ČJA III-206, ARCH (laš.)

ML4 (DoT)

**províslo**, -a n.

svazek slámy n. provázek k vázání snopů n. otýpek, povřísló: *já sem odebíral za hrabicou a Franceg vázal provísla* (DoT, ML4)

JUNG, NSJV, LSZ (*provísló*), ČJA III-70, ARCH (laš.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML5 (DoT), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

**přehrňat'**, -jou ned.

měnit pořadí, seskupení něčeho; přeskupovat, přehazovat, převracet: *obilí se muselo na sejpce přehrňat', když bylo vlchčý* (Kel, ML2), *muselo se pořat' choďid' zrno míšat', přehrňat'* (DoT, ML4); srov. míšat'

dok. přehrnout'

ARCH (bez úz. char.)

ML2 (Kel), ML4 (DoT)

→ obhrnování, ohrňat', zhrňat'

**psejk**, -a m.

pes, psík: *byl tam s ním jenom psejg hoňáckej mysliveckej* (DoT, ML4)

ČJA III-217

ML4 (DoT)

**rakušák**, -u m.

druh vozu s košatinou: *na rakušáku zme se jako d'ecká vozyly* (Kel, ML2)

SSJČ (nář.), SZNNS (vedl. výr.; stř. a v. Mor.), NSJV, ARCH (han.)

ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**róchat'**, -jou ned.

bít, švihat bičem, ruchat: *neňi to dávno, co tady Petr róchal koňe* (Kel, ML3)

dok. zróchat'

odvoz.: **naróchat'**

opakovaně práskat bičem: *ten se tu naróchal s tým* (Kel, ML3)

DSM (*róchat*), NSJV, SSNH (*róchat*), ARCH (bez úz. char.)

ML3 (Kel)

**roučka**, -y f.

dřevěné držadlo biče, bičiště, ručka: *sem tu vlnu nastřýhal a svázel a to bylo také široké u tej roučky na tem vrchu* (DoT, ML4); srov. ručka

JUNG („držadlo“), ARCH (bez úz. char.)

ML4 (DoT), ML5 (DoT)

**roust'**, -á ned.

přibírat na váze, růst: *to se vykleštilo, aby to nešelalo nepořádek mezi prasatama a lepší to roustlo* (DoT, ML4)

dok. naroust'

ČJA V-160, ARCH (bez úz. char.)

ML4 (DoT)

**rozglábit'**, -já/-jou dok.

otevřít dokořán: *dveři rozglábil a šel* (DoT, ML4)

ned. rozglabovat' (AH)

odvoz.: **rozglábený**

otevřený: *nemůžete nechat' vrata rozglábené!* (DoT, ML4)

DOD, NSJV, ARCH (dol., han., j. Mor.)

ML4 (DoT)

**rozhliňovat'**, -jou, ned.

uhrabovat louku: *na jaře zme museli rozhliňovat' ty krřince* (Kel, ML1)

dok. rozhliňit'

ML1 (Kel)

**ručka**, -y f.

držadlo, zejm. u kosal: *něgdo mňel rád u kose dvje ručky, něgdo enem jednu* (Kel, ML2); srov. kleka, roučka

SSJČ (nář.), ČJA III-63 JUNG, DSM, SZNNS (trad. a obv. výr.; stř. a v. Mor., spor. i Čechy), NSJV (ručka), LSZ, ARCH (han., laš.)

ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML3 (Kel)

**réž**, -i f.

žito: *réš se pjestovala na chleba* (Kel, ML3)

SSJČ (nář.), ČJA III-54, DSM, NSJV, LSZ (*rež*), LAŠ (laš., slov., val.)

ML3 (Kel), ML7 (Pol)

**rynglot**, -u m.

odrůda slívy kulovitého tvaru a zvl. kořenité chuti, ryngle: *rynglot sou takové velké zelené trnky* (Pol, ML6)

NSJV (*rynglót*), LSZ (*rynglota*), ARCH (dol., slov.)

ML6 (Pol)

**řejčyce**, -e f. **řýčyca**, -e f.

síto, zejm. na čištění obilí, říčice: *my zme na obilí používali řejčyce* (Kel, ML2); *sýta zme mňeli řýčyce* (Kel, ML3)

v druhé podobě: ČJA III-89, NSJV (*řýčyca*), SZNNS (*říčica*, trad. a obv. výr., v. a jv. Mor.), LSZ (*řýčica*), ARCH (han., laš., slov., val., j. Mor.)

v první var.: ML2 (Kel)

v druhé var.: ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML7 (Pol)

**řetaz**, -u m.

pohyblivě spojený sled článků, zprav. kovových, řetěz: *řetazem se lépe stahuje jak provazama!* (DoT, ML4)

odvoz.: **řetázek**: *na ojih byly dva řetásky* (DoT, ML4)

SSJČ (nář.), DSM, NSJV, LSZ

ML4 (DoT), ML3 (Kel), ML8 (Pol)

**řýjit' se**, -á ned.

(o kobyle) projevovat pud k páření: *tata řýkal, že se koňi řýj já* (DoT, ML4); srov. hoňit' se, přčyť se  
ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**sejčění**, -í n.

sečení, kosení: *hrabicu zme brávali na sejčění obilí* (ML4, DoT)

ML4 (DoT)

**skrk**, **škrk** interj.



vyjadřuje rychlý pohyb odněkud někam: *já jsem byl s kolem jag zežytej, škrk skrk na kolo a vjó* (DoT, ML4)

v první var.: DSM

v druhé var.: SSJČ (nář.), JUNG, DOD

ML4 (DoT)

**slamina**, -y f.

sláma n. stéblo ze slámy: *šla se nařezat' slamina* (Kel, ML3)

SSJČ (nář.), ARCH (val., sv. Čechy)

ML3 (Kel)

**slibovica**, -e f. **slibovice**, -e f.

pálenka získaná destilací vykvašených švestek a slív, slivovice: *pálila se slibovica* (DoT, ML5),  
*já jsem si dal ráno štvrtku slibovice a celej den makal* (DoT, ML4)

v první var.: NSJV, ARCH (laš.)

v první var.: ML3 (Kel), ML4 (DoT)

v druhé var.: ML5 (DoT)

**smejkat'**, -jou ned.

trhavě něco po něčem táhnout, smýkat, vléci: *já už sem pak koňe netahal, at' se smejkajou družý* (DoT, ML4)

dok. posmejkat'

ARCH (jz. Čechy, *smejkat'*)

ML4 (DoT)

**sňice**, -í f. pomn.

zadní ramena vozu: *tu máte váhy na tych sňicách* (DoT, ML4)

ČJA III-132, JUNG, DSM, SZNNS (trad. a obv. výr.; s., stř., v., jv. a j. Mor.), NSJV, LSZ, ARCH (laš., zl.)

ML2 (Kel), ML4 (DoT)

**stařejček**, -čka m.

zdrob. k stařec, starý člověk: *stařejčci nechťeli d'elad' u futra, tak sem musel já* (DoT, ML4)

ML1 (Kel), ML4 (DoT)

**stavjat'**, -á ned., **stavit'**, -á/-jou ned.

stavět, budovat: *vepřín zme fšestaštyřycátém začli stavjat'* (DoT, ML4); *cht'eli tady stavit'* (Pol, ML8)

dok. postavjat', postavit'

v první var.: ARCH (slov.)

v první var.: ML3 (Kel), ML4 (DoT)

v druhé var.: ML8 (Pol)

**strejc**, -e m.

svěrák na upevňování, přidržování dřeva při jeho opracovávání: *strejc sem bral, gdyš sem d'elal s pořýzem* (Kel, ML3)

ML3 (Kel)

**střešňa**, -e f.

strom, n. plod třešně: *zme střešně pjestovali* (DoT, ML4), *zasad'il sem střešňu* (Kel, ML3)

ČJA II-3 (*střešně*), SŠJČ (*střešně*, nář.), JUNG (*střešně*), DSM, NSJV, LSZ, SSNH, ARCH (čm., han., laš., slov., zl.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**střych**, -u m.

struk vemena dojných zvířat: *krafské vemeno má štyry střychy* (DoT, ML4)

SŠJČ (nář., *štrych*), ČJA III-177, DSM, LSZ, ARCH (laš., slov.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**supr**, -u m.

druh traktorů Zetor Super: *my zme na fšeckeru použývali supry* (DoT, ML4); srov. áčko, kultyvák

ML4 (DoT)

**sužoch**, -u m.

slámou vyplněná a plátěným obalem opatřená vložka do postele, slamník: *sláma se mlátíla cepama a cpali se s tým sužochy na ležeňi* (Kel, ML3)

ML3 (Kel)

**svjet'it'**, -já ned.

vydávat, vyzářovat světlo, svítit: *ve svjetnici se svjetilo* (DoT, ML4)

dok. rosvjet'it'

ML4 (DoT)

**svinčák**, -u m.

chlév pro vepře, vepřín: *tady zme mňeli svinčák* (Kel, ML2)

ARCH (han., j., stř., sv. Čechy)

ML2 (Kel)

**škobrták**, -u m.

otočný pluh: *gdyž máte pole ve svahu, tak se používal škobrták, aby se hlína házela nahoru* (Kel, ML2); srov. dvoják

NSJV, ARCH (val.)

ML2 (Kel), ML4 (DoT)

**šlajfa**, -y f.

brzda u vozu: *ždycky stařejčeg volali: „Mačkej šlajfu, jedem s kopca!“* (Kel, ML1)

SZNNNS (trad. a obv. výr.), ARCH (han., laš., slov., val.)

ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT)

**špalek**, -lku m.

brzdící špalek u vozu: *špalkama ste brzďila u voza* (DoT, ML4)

ČJA III-128, SSNH

ML4 (DoT)

**špárat'**, -jou ned.

pluhem rozrývat, obracet a drobit půdu, a tím ji připravovat k setí n. k sázení, orat: *ruchadlem se špárala půda na zymu* (DoT, ML4); srov. bránovat', poradlovat'

dok. pošpárat'

ARCH (laš., val.)

ML4 (DoT)

**špruchle**, -e f.

příčka v žebříku, n. žebřinách vozu: *žebřýňág mňel špruchle* (Kel, ML3)

ČJA III-123, JUNG (*špruše*), DSM (*špruchel*), SZNNS (trad. a vedl. výr., záp. a stř. Mor.)  
ML3 (Kel)

**štol**, -u m.

ozub u podkovy: *štol byl obdélňikovej hlatkej na léto a na zymu byl špičatej* (Kel, ML2)

ML2 (Kel)

**štoudle**, -e f., **štoudve**, -e f.

větší dřevěná nádoba, štoudev: *fšeljaké nádoby byly, třeba štoudle* (Kel, ML2); *štoudve, f tem byla voda nebo zelí se f tem šlapalo* (Kel, ML3)

v druhé var.: JUNG, DSM (*štoudev*)

v první var.: ML2 (Kel)

v druhé var.: ML3 (Kel)

**štrúdlák**, -u m.

odrůda jablka: *štrúdláky musely být kyselé, aby z nih byl dobrý štrúdl* (ML3, Kel); srov. jaderňica, kožuch, mňekýš, žňoufka

ARCH (han., sv. Čechy)

ML3 (Kel)

**švigra**, -y f.

sourozenec ženského pohlaví, sestra: *jedna švigra je s Komárného a druhou to kleplo ve vaňe a byla tvrdá* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**švihel**, -e m.

řemínek u biče: *já sem mjel lískovej bič, gde sem uřezal lísku a na tem švihel uvázanej koženej* (DoT, ML4)

DSM, SZNNS (trad. a obv. výr.; jv. a v. Mor., spor. Čechy), ARCH (laš., slov., s., stř., sv. Čechy, v. Mor.)

ML4 (DoT), ML5 (DoT)

**táčka**, -ček f. pomn., **táčky**, -ček f. pomn.

nářadí s jedním kolem a držadly k ruční dopravě písku, cihel ap., kolečko: *na táčkách se vozýval hnuj* (Kel, ML2), *něgdy zme pry práce brávali táčky* (DoT, ML5); srov. kolca, kolečka

v první var.: ČJA III-162, JUNG, ARCH (val.)

v druhé var.: SSJČ (nář.), ČJA III-162, NSJV, LSZ (tačky) ARCH (val.)

v první var.: ML2 (Kel)

v druhé var.: ML5 (DoT), ML8 (Pol)

**tragač**, -a m.

nářadí s jedním kolem a s nakládací plošinkou z příček k ruční dopravě menších nákladů, trakař: *ten ty řýčyce d'elal a vozyl je prodávat pješky na tragačy do Mezřýča* (Kel, ML1)

SSJČ (nář.), ČJA III-163, JUNG, DSM, SZNNS (trad. a obv. výr., v. Morava), LSZ, NSJV, SSNH, ARCH (laš., slov., val., zl.)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

**trávňica**, -e f.

plachta na nošení trávy, trávnice: *trávňica byla taký obdělňík, to se svázalo a šlo se* (DoT, ML4)

SSJČ (*trávnice*, nář.), ČJA III-107, DSM, NSJV, LSZ (*travňica*), ARCH (han., laš., val., j. Mor.)

ML1 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

**tretňa**, -e/-i f.

zařízení k přenášení n. nošení, v zemědělství zejména hnoje; nosidla: *gdyž Vykopal stavjal barák, tak fšechno nosyl po tretně* (Kel, ML3)

ARCH (Nedašov)

ML3 (Kel)

**trnka**, -y f.

strom, n. plod švestky: *sem tam ještě sadil trnky nedávno* (DoT, ML4), *trnky se zbíraly na slibovicu* (Kel, ML3)

SSJČ (nář.), ČJA II-4, JUNG, DSM, NSJV, ARCH (čm., han., laš., slov., val., rozpt. Čechy)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

**ubíják**, -u m.

těžký nástroj (zprav. s válcovou hlavou na násadě) k tlučení, palice: *ubíjákem se tlouklo fšelicos* (DoT, ML4); srov. dusák

DSM (*ubiják*), SZNNS (nov. a vedl. výr., stř., sv. a v. Mor.), ARCH (han.)

ML4 (DoT)

**uflágnout'**, -nou dok.

utrhnout, odervat: *sem sy přy práci uflágl dva prsty* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**vajico**, -a n.

vejce: *byly poviné dodáfky, vajica, mléko, obilí* (Pol, ML8)

ČJA III-232, NSJV (*vajco*), LSZ (*vajco*), ARCH (laš.)

ML8 (Pol)

**vařecha**, -y f.

dřevěné kuchařské náčiní (s plochým, kruhovitě rozšířeným koncem) na míchání pokrmů, vařečka: *kopizd' byl taková vječý vařecha* (Pol, ML7)

SSJČ (nár.), ČJA I-149, JUNG (*vařecha*), DSM (*vařacha*), LSZ, ARCH (han., laš., val.)

ML7 (Pol)

**vidly**, -ý f. pomn., **vidly**, -ý f. pomn.

ruční nářadí opatřené na konci dvěma n. více dlouhými hroty k podávání, napichování, vidle: *podáfky se pravilo vidlám* (Kel, ML1), *podej mi vidly* (Kel, ML3)

v obou var.: ARCH (laš., slov.)

v první var.: ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML6 (Pol), ML7 (Pol)

v druhé var.: ML3 (Kel)

**vjetr**, -a/-u m.

vítr: *jak sem na panskej vyjel, tak foukal strašnej vjetr* (DoT, ML4)

JUNG, DSM, DOD, LSZ, ARCH (han., laš., slov., val.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

**vozyčář**, -e m.

kdo dováží něco na vozíku: *hen to navozyl vozyčář a bylo to křyvě* (DoT, ML4)

odvoz.: **vozyčářka**

ML4 (DoT)

**vršák**, -u m.

vršek stromu, kt. zbude po odřezání klády: *vršáky byly dobré na potpálení* (Pol, ML8)

SSJČ (nář.), DSM, ARCH (val.)

ML8 (Pol)

**vykajďit' se**, -jou dok.

(o dobytku) vykálet se: *moja Dvoruša jak se vykajďila, toš fšeci hrr a zhřývaly nohy f kravincu* (Kel, ML3)

ned. kajďit' (AH)

ARCH (j., sv., v. Čechy, *vykajďit se*)

ML3 (Kel)

**vyorávák**, -u m.

stroj k vyorávání, užívaný většinou na práci s okopaninami, vyorávač: *máme ešte vyorávág na zemáky* (Kel, ML3); srov. kopčák, oborávák, orňák

ML3 (Kel)

**zababrat' se**, -jou dok.

zaplést se, zamotat se v něčem: *zababrala sem se do oprate a kravy mje tahly* (Pol, ML8)

dok. zababrávat' se (AH)

ML8 (Pol)

**zabíjat'**, -jou ned.

zabíjet: *na Velikonoce se zabíjaly ofce* (DoT, ML4)

dok. zabit'

ČJA I-117, ARCH (han.)

ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML7 (Pol)

**zapřýhnout'**, -nou dok.

zapřáhnout tažné zvíře k vozu: *zapřýhli ste krávu nebo koňe* (ML1, Kel)

ned. zapřýhat'

odvoz.: **nazapřýhovat'**

opakovaně zapřahat: *sem se teho nazapřýhovala, jéminenku!* (Kel, ML1)

odvoz.: **zapřýhlý**

zapřažený: *mjela ste starou krávu zapřýhlou a mladou ste učyla* (DoT, ML4)

ČJA V-10, JUNG (*zapřáhnout*), DOD (*zapřihat'*) LSZ (*zapřyhnuč*), SSNH (*zapříhnót*), ARCH (čm., jz. Čechy, *zapříhnout*)

ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML4 (DoT), ML6 (Pol), ML8 (Pol)

**zákolek**, -lku m., **zákolík**, -u m.

hřeb na nápravě vozového kola, zákolník: *jak se kolo nasad'ilo, tak se tam dal zákoleg a pak se to zakleplo* (Kel, ML2), *zákolík se používal g zajiš'ení štesle a žapky* (Kel, ML3)

v první var.: ML2 (Kel)

v druhé var.: ML3 (Kel)

**zápar**, -u m.

pokrm pro dobytek z obilí pokropeného vodou a následně zapařeného: *d'elaly se tagzvané zápary, to se zamíchalo z ňakým šrotem, na noc se to zakrylo a to se zapařýlo* (Kel, ML2); srov. chlabačka, klaban

ML2 (Kel)

**zaučat'**, -jou ned.

učit někoho něčemu, zaučovat: *stařejčeg u náz zaučal dva mladé ogary* (DoT, ML4)

dok. zaučyt'

ARCH (slov., *zaučat sa*)

ML4 (DoT)

**zemák**, -u m., **zemňák**, -u m.

brambor: *vječinou se podél zemákú kladla kvačka* (Kel, ML3), *na zemňáky nebo na řepu se dávaly vysoké bočnice* (DoT, ML4)

odvoz.: **zemačysko**

expr. velký brambor: *gdyž bude přešet' tag bude zemina přýpravená na zemačysko* (Kel, ML3)

v první var.: SSJČ (poněk. kniž. a obl. mor.), ČJA III-111, JUNG, DSM, DOD, NSJV, ARCH (blan., dol., han., val., slov., zl., stř. Čechy)



v druhé var.: DSM, DOD, NSJV, ARCH (dol., han., slov., val., zl.)

v první var.: ML1 (Kel), ML3 (Kel), ML6 (Pol), ML7 (Pol), ML8 (Pol)

v druhé var.: ML 4 (DoT)

**zežýt' se**, -já dok.

častým, delším stykem se přizpůsobit; sžít se: *zežyl sem se z gruntem* (DoT, ML4)

ned. zžývat' se

odvoz.: **zežytej**

sžitý: *já sem byl s kolem jag zežytej, škrk skrk na kolo a vijó* (DoT, ML4)

ML4 (DoT)

**zhrňat'**, -jou ned.

shrnovat: *z ohřeblem se zhrňalo ledasco, třeba ve stáji hnúj se s tým mohl zhrňat'* (Kel, ML2)

dok. zhrnout'

DOD, NSJV, ARCH (slov., *zhrňat*)

ML1 (Kel), ML2 (Kel), ML7 (Pol)

→ obhrnování, ohrňat', přehrňat'

**zvonek**, -nka/-nku m.

nástroj na strhávání paznehtů a štětín zabitých prasat: *štetiny se čistijou zvonkama* (DoT, ML4)

NSJV, LSZ

ML4 (DoT)

**zvršyna**, -y f.

pohřbetník, široký řemen, kt. se dává koni přes hřbet a spojuje obě pobočnice: *zvršyna držela pobočky v hromadě* (DoT, ML4)

DSM (*zvršina*), SZNNS (trad. a obv. výr., okolí Vsetína), ARCH (zl.)

ML4 (DoT)

**žbruňa**, -e f. expr.

nekvalitní nápoj, žbrunda: *to bylo mléko, ne jak fčyl ty žbruňe, jeden a půl stupně tuku* (Kel, ML1)

DOD (*žbrunda*), ARCH (bez úz. char.)

ML1 (Kel)

**žňoufka**, -y f.

odrůda jablek: *mňeli zme žňoufky, to byly takové letní japka* (Kel, ML2)

NSJV (*žňofka*)

ML2 (Kel), ML3 (Kel)

**žygla**, -e/-y f. **žyngla**, -e/-y f. **žyngle**, -e f.

truhla k ukládání mouky: *ze žygle se bralo pro dobytek* (Pol, ML7), *do žyngly se dříve dávala mouka* (Kel, ML2), *žyngle byla na mouku* (Kel, ML3)

v první var.: ČJA I-127, JUNG (*žigle*), DSM, SZNNS (*žigle*, trad. a spor výr., okolí Vyškova), ARCH (han., slov., val.)

ve třetí var.: DOD (*zingle*)

v první var.: ML7 (Pol), ML8 (Pol)

v druhé var.: ML2 (Kel)

v třetí var.: ML3 (Kel)

## 6.1 Dodatky I

### Místní názvy:

#### Dolní Těšice:

Draha: louky (SPJMS),

Fšelňiska: louky,

Heršyčky: pole,

Húrky: pole,

Kozyny: pole,

Na zahradí: pole,

Ňivy: Vrchní Ňivy, Střední Ňivy a Spodní

Ňivy: pole (SPJMS, *Niva*),

Panská: louka i pole (SPJMS, *Panský*),

Paseky: pole,

Podlouča: pole (SPJMS, *Podloučí*),

Rozárčyno: jedno z polí Ňivy,

Skalky: louka i pole,

Strážné: pole (SPJMS, *Strážný*),

Rohňa: pole,

Zemančyce: pole

#### Kelč:

Ameryka: louka (SPJMS),

Bezďekov: louka (SPJMS),

Brynzák: louka,

Đíla: pole,

Fryčajky: pole,

Hajek: pole (SPJMS, *Hájek*),

Heršyčky: louka,

Hrnčýrské doly: louka,

Hrb: pole (SPJMS),

Chmelník: louka (SPJMS),

Jalofčý: louka i pole (SPJMS),

Kelečka: pole,

Kobylník: louka (SPJMS),

Kopce: Přední kopce (pole) a Zadní kopce (louka),

Kopce u hája: pole,

Koryčanka: louka,

Křyvý: louka,

Lán: pole (SPJMS),

Lapač: pole (SPJMS),

Mezycesty: pole,

Nad valchou: pole (SPJMS, *Valcha*),

Ňiva: louka (SPJMS),

Na dúlkách: louka,

Na hrušeňe: louka (SPJMS, *Hrušena*),

Na strážném: pole (SPJMS, *Strážný*),

Nad mlýnem: pole (SPJMS, *Mlýn*),

Paseky/Pasynek: louka,

Posvátensko: pole,

Potstrážní: pole,

Prokopec: louka,

Přední louky: louka,

Sejtná/Sýtná: pole,

Skalky: louka i pole,

Suchá hůra: pole (SPJMS, *Hůra*),

### **Police:**

Bolavec: pole,

Doubrafka: pole (SPJMS),

Ležaje: pole,

Lipůvky: pole,

Námňerek: pole (SPJMS),

Ňiva: pole (SPJMS),

Pastvisko: louka (SPJMS),

Pod vráskem: pole,

Pod žamboškou: pole,

Pokopčý: pole,

Rosocháčý: pole,

Svaté: louka (SPJMS, *Svatý*),

Šibénky: pole,

Šlosárka: pole,

U Dobroňiš: louka,

Uhlář: pole,

Vygoňovy louky: louka,

Výspa: pole,

Zadní d'íly: pole

Rybňíky: pole,

Slaboška: pole,

Sýkořý: pole,

U hája: pole,

V rážném: pole,

Za zmolou: pole (SPJMS, *Zmola*),

Zábranští: pole,

Záloučý: louka i pole (SPJMS),

Záhumeňi: pole (SPJMS),

Záhumenka: pole

## 6.2 Dodatky II

### Říkadla:

**zas ty, zaz já** (říkadlo při mláčení dvěma cepy),

**cepy ty** (říkadlo při mláčení třemi cepy),

**buchty f peci** (říkadlo při mláčení čtyřmi cepy),

**buchty na peci** (říkadlo při mláčení pěti cepy)

## 7. JAZYKOVÁ ANALÝZA MATERIÁLU

Můj slovník zemědělské slovní zásoby ze sledované oblasti kelečského nářečí čítá 216 hesel. Jazykovou analýzu dělám na základě dat získaných svým výzkumem, vycházím tedy ze současného stavu kelečského nářečí. Rozbor kelečského nářečí po stránce jazykové není cílem mé práce, proto nepodávám kompletní popis, ale vycházím ze specifík kelečského nářečí, která jsem zachytila výzkumem slovní zásoby z oblasti zemědělství. Částečně tedy opakuji diferenční rysy, zachycené např. Bělíčem a Králíkem a uvedené v kapitole *Základní jazyková charakteristika*, a zčásti je, zejména v rovině lexikální, doplňuji.

Budu postupovat po jednotlivých jazykových rovinách, tj. od hláskosloví (bod 7.1) přes tvarosloví (7.2), slovtvorbu (7.3) k lexikologii (7.4). Té je věnována samozřejmě pozornost největší. V kapitole 7.3 rozebírám slovtvorbu na základě čtyř hlavních slovtvorných postupů: sufixace, prefixace, kompozice a abreviace (případ konverze jsem nezachytila). Dále vycházím ze slovtvorných kategorií popsanych např. v *Historické mluvnici češtiny*<sup>61</sup> (HMČ, 1986), z nichž se zaměřuji pouze na ty, které obsahuje kelečský slovník. Kapitola 7.4 si všímá základních paradigmatických a syntagmatických vztahů.

### 7.1 Poznámky k hláskosloví

Kelečsky hláskoslovný systém je dnes značně rozkosílaný, užití hlásek se neliší jen mezi vesnicemi, ale různí se realizace i u konkrétních mluvčích. Vyskytují se dublety vycházející ze staršího hláskoslovného stavu, např. paralelně existují dublety *au* x *ou* (*pauz* x *pouz*), *y* a *ej* (*psýk* x *psejk*), starší hláskoslovný stav se odráží na částečně neprovedené přehlásce *'ä > ě* (*křýž* > *křýža* // *křýže*), *'u > i* (např. *klučka*, ne *klička*) a úženi *é > í* (*palérna*, ne *palírna*), reflexy kvantitativní dublety *u/ú* zachycují podoby *ručka* // *roučka*, *ě/ie* podoby *svjetít* x *svítít*. Dubleta je dnes také v kořeni slov *d'árka* // *d'úra*. Výslovnost *y* a *ý* se oproti *i* a *í* zpravidla vyskytuje po souhláskách od původu tvrdých, po sykavkách a po hlásce *ř*. U příslušníků nejstarší generace se vyskytuje výslovnost tvrdého *l*, zvláště v konsonantické skupině. Výslovnost *l* jsem zachytila jen v Kelči a částečně v Dolních Těšicích, ne v Policích. Velmi nepravidelné je rozložení skupin *mje* x *mňe* (*mjeřyca* x *mňeřyca*), obě koexistují i v rámci jednotlivých idiolektů. Ze změn v proudu řeči zmiňme dubletu *mlatička* // *maltička*. Na celém zkoumaném území převládá výslovnost násloví *ne-* u zájmen, zájmenných příslovcí a zájmenných číslovek typu *negdo*, *neco*, *nejak*, *nekolik* atd.; *ň* shledáváme u slov jako *ječmeň*, *deň*.

---

<sup>61</sup> LAMPRECHT, A., ŠLOSAR D., BAUER J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

## 7.2 Poznámky k tvarosloví

U neživotných maskulin někdy kolísá skloňování v 2. pádě mezi *o*-kmenovým a *u*-kmenovým skloňováním (*vjetr* > *vjetra/vjetru*). V genitivu plurálu maskulin žitných u zkoumaných informátorů stále převažuje typická koncovka *-ou* (*bes chlapou*), v dativu *-om* (*chlapom*) a v lokále *-och* (*chlapoch*).

Feminina vzoru *růže* mají zčásti nepřehlasovanou koncovku *-a*, proto dochází ve 2. pádě sg. ke kolísání (*konvica* > *konvicy* // *konvice*). Ke kolísání mezi měkkými a tvrdými vzory dochází zčásti u některých feminin na *-sa*, *-za*, *-la*, např. *kosa* > genitiv *kosy* // *kose*. Starý tvar s tvrdým skloňováním se dochoval u pomnožného substantiva *vidly* (někdy i s tvrdým *t*: *vidly*).

Koncovky 3. os. pl. prez. sloves 4. třídy kolísají v podobách *-á* // *-ijou* (*klesná* x *klesňjou*), 5. třída zde má vždy *-jou* (*d'elajou*). Paralelně zde existují tvary kmenotvorných sufixů *a* x *i/e* u sloves typu *stavjat'* x *staviť*. U nejstarší mluvčí z dotazovaných jsem zachytila transpozici kategorií čísla v podobě plurálu úcty (*stařejček byli hrozně dobrý človjek* apod.).

## 7.3 Poznámky ke slovtvorbě

Pro konatelská jména, které HMČ definuje jako „*pojmenování osob na základě vztahu k neživé substanci*“,<sup>62</sup> je u maskulin nejtypičtější sufixace *-ař/-ář* (*hynkař*, *vozyčář*). Od těchto jmen jsou přechýlena konatelská feminina pomocí sufixu *-ka* (*hynkařka*, *vozyčářka*). Tato sufixace v mém materiálu zcela převládá, užívání konatelských jmen pomocí periferní sufixace *-ník* se vyskytuje u slov spisovných (např. *závozník*). Zmíněná sufixace se vyskytuje také u jednoho případu jména činitelského *miškář*, jež může být charakterizováno jako pojmenování osoby na základě dějového příznaku a aktivní činnosti.

U jmen prostředků činností, jež pojmenovávají neživotné substance a jejichž společným příznakem je děj, má největší produktivitu sufix *-ák* (např. *cezák*, *oborávák*), nejčastěji jde o výrazy, které bývají tvořeny sufixem *-dlo*. Dále jsou další početnou skupinou substantiva se sufixem *-ek* (např. *zvonek*, *hrotek*). Vedle toho se uplatňuje konkurence dvou slovtvorných postupů pro pojmenování téže věci, např. slovo pro pohrabovač je tvořeno sufixem *-ník*, jednak sufixem *-ák* (*pohrabník*, *pohrabáky*), tyto slovtvorné postupy jsou ale v mém materiálu pouze okrajové. Z feminin jsou jména prostředků činností nejčastěji tvořena sufixací *-ica* (např. *kučovňica*, *hrabica*), *-a* (např. *kleka*) a *-ka* (např. *pobočka*).

---

<sup>62</sup> LAMPRECHT, A., ŠLOSAR D., BAUER J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 255.

U pojmenování míst převažují jména uzavřených prostor, tvořená sufixací *-na/-ňa* (např. *kolňa, plevňa*) či o jména se sufixací *-ník* (v tomto případě je ojedinělou výjimkou *kuřýn*). Pro názvy krajinných útvarů či otevřených prostranství je nejčastěji zastoupena sufixace *-ina* (nepř. *cestína, d'edína*). Tato sufixace se uplatňuje i v jednom případě jména jednotlivin, tj. u substantiva, které má význam hromadný (*slamina*).

V kategorii jmen nositelů vlastností se opět uplatňují maskulina tvořená sufixem *-ák* (*lísčák, štrúdlák*), což svědčí o produktivitě této sufixace. U dalších názvů pro plody nalzáme sufixaci pomocí *-uch* a *-ýš* (*kožuch, mňekýš*).

Představitelem dějových jmen je ojedinělý výraz *zápar*, v souvislosti s pojmenováním pracovní činnosti jsou v hojné míře zastoupena substantiva verbalia (např. *sejčení, kučení*).

Dále se vyskytuje sufixace *-isko* tvořící augmentativa (*zemačysko, kopřyvsko* apod.). Nalzáme ji ale také u jmen, která jsou na českém území utvořena sufixem *-iště* (*kosiště > kosysko*), bez expresivního významu.

Prefixálně-sufixální derivace se u substantiv vyskytuje především u označení míst (*podhrdek, potkolní* apod.) nebo v místních názvech (*Záhumenka, Pokopčý* apod.).

Případ kompozice je ve slovníku pouze jeden, a to *paňtata*. Tvoření slov abreviací se týká především pojmenování moderních strojů, zkrácení jejich oficiálního názvu (*supr* apod.). Některá slova formálně deminutivní povahy (*klaňička, loučenka* apod.) používá nejstarší generace v základním významu.

Prefixaci nalzáme nejčastěji u dokonavých forem sloves, a to s prefixy *o-*, *po-*, *roz-*, *-u*, *vy-*, *roz-*, *z-*, *za-*, *ze-*, v některých případech jde o prefixaci prostěvidovou. Nejčastějším sémanticky prázdným prefixem je *po-*, pomocí kterého je utvořena největší část sloves v mém slovníku (např. *podojit, postavjat*). Velmi častá je prefixace pomocí *na-* pro slovesa opakované činnosti, v případě tzv. svérázného aktionsartu, a to i v případě dvojité prefixace (*naopsekat, nazapřihovat* apod.), dále prefix *na-* vyjadřuje velkou míru (*naroust*). Další dokonavé tvary sloves mají formu okamžitých sloves (např. *buchnout, lepnout*).

V případě sufixace je mj. produktivní sufix *-ovat'* u desubstantiv (*myš > myšovat', pauz > pauzovat'* apod.). Ve všech místech výzkumu byla zachycena slovesa s kmenotvorným *ň* (např. *přehrnat', ohrnat'*), jejichž odpovídajícím spisovným protějškem jsou slovesa 6. infinitivní třídy na *-ovat* (*přehrnovat* atd.). Tato slovo tvorba se v mém materiálu vyskytuje pouze u výrazů s významem „měnit přeskupení něčeho“, což potvrzuje i sloveso *bránovat'*, odvozené od kořene *brán-*.



## 7.4 Lexikologie

Z celkového počtu 216 hesel slovník čítá 164 substantiv, 48 sloves a 4 citoslovce, přičemž různé hláskoslovné varianty slova počítám jako jedno heslo (u substantiv to je např. *žygla, žyngla, žyngle*, u sloves např. *bejvat', bývat'* a u jednoho citoslovce *skrk, škrk*). V osmi případech tvoří substantiva frazémy (např. *peca > býd jak peca*), od dalších sedmi substantiv jsou v heslech odvozeny další dialektismy, v pěti případech jde o deminutiva (např. *řetaz > řetázek*), dále o přechýlení feminina (*vozyčář > vozyčářka*) a o augmentativum (*zemák > zemačysko*). Od sloves se ve slovníku vyskytuje šest odvozených adjektiv (např. *zežýt' se > zežytej*), tři frazémy (např. *d'elat' > d'elat' kolem*), tři tzv. svérázné aktionsarty (např. *ročat' > naróchat' se*) a v jednom případě tři slovesa utvořená prefixací (*házat' > naházat', rozházat', vyházat'*).

V následující kapitole rozebírám paradigmatické a syntagmatické významové vztahy mezi slovy, vycházím z kapitoly Lexikologie v *Příruční mluvnici češtiny*.<sup>63</sup>

### 7.4.1 Paradigmatika a syntagmatika

#### 7.4.1.1 Synonymie

Ve slovníku se objevuje jak úplná, tak částečná synonymie. K úplné synonymii mají nejbližší názvy zemědělských předmětů (*dvoják x škobrták, kolca x kolečka x táčka, hrabica x luňák, pohrabáky x pohrabník* apod.) a dále dva případy slovních spojení, jeden týkající se zemědělské práce (*d'elat' koňima/kravama x jezdit' koňima/kravama*) a druhý, který charakterizuje stejné tělesné vlastnosti (*býd jak peca x býd jako krčyca*). Použití jednoho či druhého výrazu často závisí na obci, v níž mluvčí žije, či na rodinném úzu každého z mluvčích.

Z částečné synonymie se v mém slovníku vyskytuje víc případů synonymie ideografické, která se vyznačuje okrajovými významovými rozdíly u velmi blízkých skutečností. Nalzáme ji u sloves zemědělské práce (*poradlovat' x bránovat' x špárat', d'elat' kolem x poklouzat'*), u sloves vyjadřujících pohlavní pud zvířecích samic (*hoňit' se x prčyt' se x řýjit' se*), u pojmenování součástí předmětů (*kleka x ručka*) a věcí, které vypadají podobně, ale liší se funkčně (*kostrbál x ostréfka* apod.).

Synonyma pragmatická, jež se liší zabarvením stylistickým či emocionálním, nacházíme v pojmenování pokrmů pro zvířata (*chlabačka x klaban*, přičemž druhý z názvů

<sup>63</sup> KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 65–108.

užívá jen ta nejstarší dotazovaná informátorka, ve věku 94 let, několik mladších dotazovaných jej ani neznalo, jedná se tedy o mizející archaismus).

#### 7.4.1.2 Hyperonymie a hyponymie

Skupiny kohyponym nacházíme v kelečském slovníku v několika oblastech. Ve velké míře se jedná o pojmenování předmětů, které se váží k činnosti sušení sena či jiných trav. Tato kohyponyma lze rozdělit na dvě skupiny, a to pojmenování *cygán*, *křýž* a *mandl*, která jsou kohyponymy pro úvaz do snopů při sušení sena. Do druhé kategorie spadají slova, která jsou kohyponymy pro nástroj na sušení sena na různých dřevěných konstrukcích, jako *kostrbál* (nebo *kostrbál*), *ostréfka* a *paramit*. Uvedené oblasti jsou zároveň dokladem vyšší pojmové diferencovanosti v této oblasti nářeční slovní zásoby, než má čeština spisovná.

Druhou početnou skupinou kohyponym jsou stroje a předměty, které souvisí s obděláváním půdy. Mezi stroje patří lidová pojmenování traktorů jako *áčko*, *kultyvák* a *supr*, mezi typy oradla *dvoják* // *škobrták* (synonyma), *kopčák*, *vyorávák* a *oborávák* // *orňák* (synonyma).

V rámci pěstovaných plodin je nejsourodější skupinou kohyponym pojmenování pro druhy jablek: *jáderňica*, *mňekýš*, *štrúdlák*, *žňoufka*. Každý z názvů charakterizuje jiný typ, resp. odrůdu jablka.

Poslední skupinou kohyponym jsou pojmenování členů rodiny. Sem řadíme slova *paňtata*, *stařejček*, *švigra*; volně s nimi souvisí *ogar* či *ogarec* „chlapec“.

Ke vztahu hyperonymie a hyponymie mají nejbližše slovesa označující obecně širokou škálu činnosti, jež by mohla být chápána jako nadřazená slovesům s užším významem (*poklouzat* // *d'elat* kolem: *dójit* // *potahovat*; jiný příklad: *makat* /v mém slovníku neobsaženo v důsledku obecněčeského rozšíření/ – *jezdít koňima/kravama*, *odbírat*, *bránovat* apod.).

#### 7.4.1.3 Vztah části a celku

Tento vztah nalézáme u pojmenování součástí vozu, každé z nich má svůj spisovný ekvivalent. Řadím k nim hesla *brděčko* (nebo *brečko*), *hřýdela*, *klaňička*, *kleka*, *kolco*, *náklad*, *obrtel*, *ocas*, *oje*, *oska*, *sňice*, *šlajfa* a *špalek*. Další skupinou částí celku jsou pojmenování součástí kola *nába*, *kutí* a *zákolek* (nebo *zákolík*), ta spadají pod výraz *kolco*. Dalším příkladem vztahu část – celek je *pole*, jenž je součástí *kostrbálu* nebo *ostréfky*.

#### 7.4.1.4 Polysémie a homonymie

Mezi polysémními slovy se ve slovníku vyskytují jednak ta, která mají jeden z významů (odlišný od zachyceného nářečního) ve spisovném jazyce, a ta, která mají více nářečních významů. Do první kategorie patří polysémní slova *bejvat'* (nebo *bývat'*) ve významu „nás. k býti“ (v nářečí ve významu „bydlet“), *humno* ve významu „pozemek za stodolou venkovské usedlosti“ (v nářečí ve spojení *za humnama* „za stavením“) nebo *ručka* ve významu „zdrob. k ruka“ (v nářečí „držadlo“ zejm. u kosy). Některá slova jsou svým významem blízká svým ekvivalentům ze spisovné češtiny (kelečské *zababrat' se* s význ. „zamotat se v něčem“ se spisovným *zababrat se* s význ. „ponořit se do něčeho“, viz SSJČ).

Polysémními slovy s více nářečními významy jsou *hrabica*, *koža* a *paňtata*. Každý ze sekundárních významů vznikl přenesením z původního, který je v hesle označen jako první. Slova *hrabica* a *koža* jsou rozšířena po celém zkoumaném území. Slovo *paňtata* jsem v obou významech zaznamenala pouze u jednoho mluvčího, druhý význam „straníček“ je užit s expresivním depreciativním odstínem. K těmto slovům bychom mohli přiřadit i *kožuch*, které má podle mého jazykového povědomí i význam „kabát“; tento význam ovšem neuvádím, protože jsem jej během výzkumu nezaznamenala a také nespadá k zemědělské terminologii.

Homonyma jsem během výzkumu zaznamenala tři, nemají ovšem ve slovníku vypsány jednotlivé významy, protože jeden ze dvou významů se vždy objevuje i ve spisovném jazyce, a neodpovídá tedy zvolenému diferenčnímu přístupu. Řadím k nim *kel*, u něhož jsem, kromě nářečního významu „kapusta“, zachytila také spisovný význam „klíček“, dále *pole*, které se kromě významu „rozsocha“ objevuje i ve spisovném smyslu „orná půda“ a *pára*, který se kromě významu „dvojice“ vyskytuje i jako „voda v plynném skupenství“.

#### 7.4.1.5 Ustálená slovní spojení

Ustálená slovní spojení se nejčastěji vyskytují v souvislosti se zemědělskou prací, jde především o činnosti spojené s prací se zvířaty (*d'elat' kolem*, *d'elat' koňima/kravama*, *jezd'it koňima/kravama*) a prací na poli (*stavjad' do křýža*, *být natáhlý jak pouz*). Druhý z příkladů ovšem necharakterizuje pracovní činnost, jde o ustálené přirovnání utvořené na základě vnější podobnosti předmětu.

Další skupinou frazémů jsou charakteristiky obezity (*býd jako krčyca* a *býd jak peca*). Slova *krčyca* a *peca* se samostatně neužívají, jsou pouze součástí uvedených

přirovnání, a tedy monokolokabilní, mluvčí nebyl schopen charakterizovat ani jedno ze slov mimo užití frazeologické.

Další frazémy mají své blízké paralely ve spisovném jazyce (*od dětství* – v mém materiálu *od ogara, házet kačery > házat' kačenky*). Adverbializující se spojení *za humnama* je odvozeno od spis. pomn. *humna* ve význ. „pozemek za stodolou venkovské usedlosti“. Spojení *míd míšky* ve význ. „vzpouzet se“ zřejmě pochází od spis. *rozmiška* s význ. „rozepře“.

Posledním ojedinělým typem frazému je *chytne tě škrak* ve význ. „dostaneš za vyučenou“, který není součástí mého slovníku. Slovo *škrak* je germanismem, zřejmě odvozeným od *šlak*,<sup>64</sup> původního *schlagg* ve význ. „mrtvice“.

#### 7.4.2 Vrstvy ve slovní zásobě

Všechny výrazy, jež můj slovník obsahuje, se řadí k nespisovným jazykovým útvarům vymezeným teritoriálně. I v rámci sesbírané slovní zásoby je možné diferenciovat určité jazykové vrstvy. Kromě dialektismů se ve slovní zásobě dotazovaných vyskytují i regionalismy, typické pro celé území Moravy (např. *d'ed'ina, kosysko, kura*), velkou část slovníku představují ale tzv. etnografismy, které „*charakterizují skutečnost specifickou pro život v daném regionu*“,<sup>65</sup> v našem případě jde hlavně o pojmenování skutečností zemědělského života, spojených s prací (např. *kopčák, škobrták, bránovat*).

Ve slovní zásobě vymezené sociálně rozlišujeme profesní mluvu, slang, argot apod. V případě profesní mluvy slovník zachycuje výrazy užívané v JZD (*áčko, kultyvák, supr* a *vozyčář*), dva názvy brusek a pojmenování pro ženu pracující s bruskou (*kanón, hynek* a *hynkařka*).

Ze slovní zásoby vymezené časovou platností obsahuje slovník archaismy a na druhé straně novější, civilizační slova. Za archaismy můžeme považovat ty výrazy, jež obsahuje SSJČ a označuje je za zastaralé (*mňech, paňtata* – v SSJČ v hesle *pantáta*), dále ty, jež užívá nejstarší z dotazovaných a mladší informátoři jej neužívají (*klaban*), a ty, které zachycuje v daném významu pouze slovník Jungmanna, Bartoše či Kotta (např. *bryga, břeh, drvénko*). Novějšími lexikálními jednotkami jsou civilizační slova, která zmiňuji výše jako příklady profesní mluvy a která nejsou součástí tradiční nářeční slovní zásoby.

---

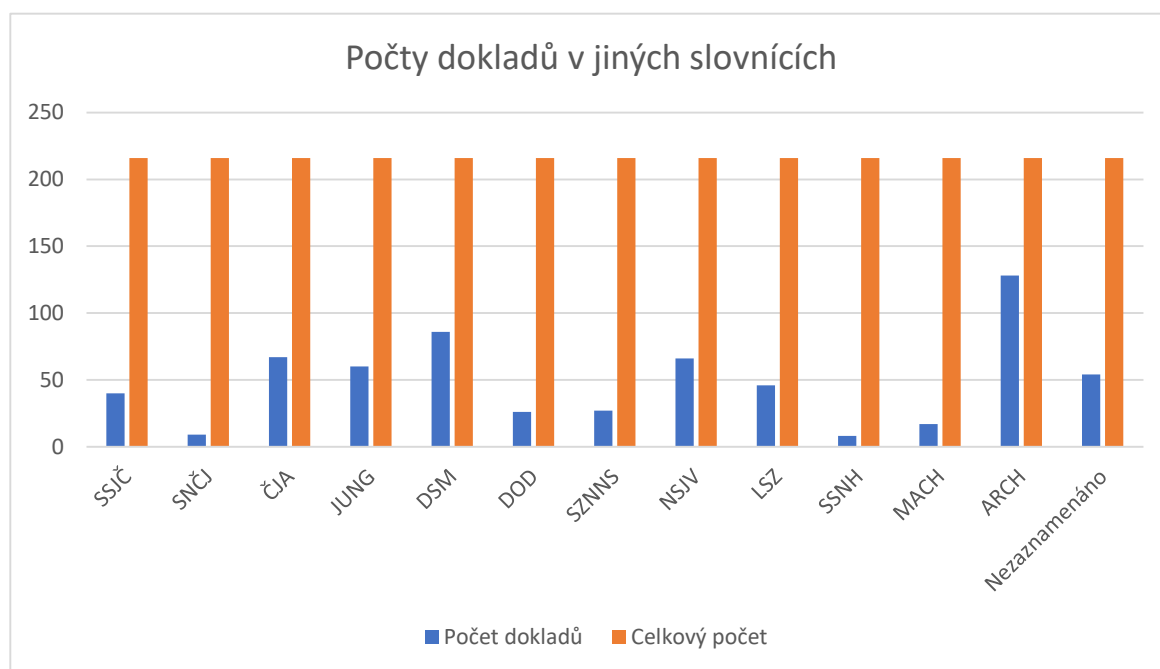
<sup>64</sup> NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004, s. 297.

<sup>65</sup> KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 139.

Ze slovní zásoby obohacené o znaky záporné expresivnosti zaznamenáváme výrazy *žbruňa* s trvale expresivním charakterem, *paňtata* v přeneseném expresivním významu a dále augmentativa (*kopřyvisko*, *zemačysko*). Mezi kladně zabarvená můžeme asi zařadit *psejk*.

### 7.4.3 Doklady výrazů v jiných slovnících

Z 216 zachycených výrazů je jich 40 zaznamenáno a označeno za nářeční v SSJČ, 67 v ČJA, 60 v Jungmannově slovníku, 86 v Bartošově slovíku, 26 v Kottových *Dodatcích*, 27 ve Vondruškově slovníku zemědělského náčiní, 66 ve slovníku Vsetínska H. Goláňové, 46 v lašském slovníku Z. Hladké, 8 ve středomoravském slovníku J. Vojtové, 17 v Machkově etymologickém slovníku, 9 v elektronickém *Slovníku nářečí českého jazyka*, který v dosud zveřejněném rozsahu pokrývá jen písmena A–C, a zbylých 128 v *Archivu lidového jazyka*. Celkem 54 výrazů neobsahuje v přesné hláskové podobě žádný ze zdrojů, se kterými jsem pracovala. V mnoha případech se ale objevují četné případy blízkého znění ve spisovné češtině, odlišené hláskoslovnou podobou (např. *sejčení* x *sečení*, *roust'* x *růst* apod.) nebo např. sufixem (např. *svinčák* x *svinčík*, *kleka* x *kleč*), nejde tedy o nová slova, dosud v češtině neznámá. Kromě těchto ale slovník obsahuje i nová slova s novým významem (např. *klaban*, *štol*) a výrazy s již známou formou, ale novým významem (např. *kuťi*, *strejc*). Počty hesel zachycených v jiných slovnících ukazuje následující graf.



Graf 1: Počty dokladů v jiných slovnících

Ze 40 výrazů, jež zachycuje SSSJČ, je v něm 34 označeno pouze za nářeční, 2 za nářeční a zastaralé (*mňech, paňtata*, který zachycuje jako *pantáta*), 2 za knižní a oblastní moravský výraz (*miškář, zemák*). Frazém *házat' kačery* se zde vyskytuje jako spisovný *dělat kačery*. Jde o výrazy, které jsou oblastně moravské (např. *hrabica, húra*), v několika případech, jak ukazují doklady z *Archivu lidového jazyka*, jsou některá slova doložena i na českém území v užším smyslu (např. *d'ed'ina, hrotek*).

Z našich výrazů, jež zachycují i mapy ČJA, jich nejvíce pojímá třetí díl, který je zaměřen na zemědělství a vedení hospodářství, a to názvy nástrojů či jejich součástí, domácí zvířata a s nimi spojené vlastnosti (např. slovesa označující chování řízené pohlavním pudem) a pokyny pro zvířectvo. První díl, zaměřený na člověka a jeho domácí prostředí, zachycuje názvy míst (z našich slov např. *drvárka, húra*) a vybavení domácnosti (např. *perňice, nožyce*). Druhý díl se vztahuje k názvům plodů a rostlin (např. *trnka, střesňa*). Čtvrtý díl zpracovává výrazy *meza* a *házat'* a díl pátý *roust'* a *zapřýhnout'*. S mapami prvního a druhého dílu se z našich slov nejčastěji shodují dialektismy, resp. regionalismy, užívané na větším moravském území, buď na celé Moravě (např. *d'ed'ina, húra*), východní a severovýchodní Moravě s jistými hláskoslovnými rozdíly (např. *kože, majiček*) či na východní a jihovýchodní Moravě (*trnka*). Zvláštním případem je výraz *haluza*, jenž je v ČJA zachycen zejména na jižní polovině středomoravské nářeční oblasti Moravy, tedy územně vzdálen od kelečské oblasti (řídce byl ovšem výzkumem pro ČJA zachycen i na Vsetínsku).

Také mapy třetího dílu zachycují výrazy s různě velkým územním rozšířením. Ve slovníku uvádím výrazy, které byly podle ČJA zachyceny na stř. Moravě a Kelečsku (např. *brdečko, kolek*), vých. Moravě a Kelečsku (např. *cap, het*), či vých. Moravě a části Kelečska (např. *het*). Někdy existují paralelně tři různé výrazy pro tutéž skutečnost, např. *kolečka* (dominantní ve středomoravské oblasti), *kolca* (zachycené rozptýleně mj. na Kelečsku) a *táčka* (zachycené rozptýleně mj. na Valašsku), všechny je na Kelečsku či těsně sousedícím území uvádí i ČJA. Zvláštním případem je výraz *špruchle*, jenž je na mapách zaznačen hlavně v kelečské oblasti.

Historickou kontinuitu slov odráží v mém slovníku mj. odkazy na Jungmannův, Bartošův a Kottův slovník. Zatímco Jungmannův slovník se však soustředí především na výrazy v jeho době spisovné, Bartoš a Kott zachycují tehdejší dialektismy. V případech, kdy hesla obsahují odkazy na Jungmannův i Bartošův či Kottův slovník, jde zpravidla o výrazy, které Jungmann označuje za oblastně moravské.

Odkazy na NSJV, LSZ či SSNH svědčí o tom, zda je daný výraz rozšířen i na Valašsku, Lašsku či na střední Moravě. Územní charakteristiku jsem doplnila u většiny

odkazů na *Archiv lidového jazyka*, jde ovšem o údaje z různých zdrojů, průběžně excerpované, čerpající z různých výzkumů během celého 20. století, častokrát se tedy může jednat o informace velmi různého stáří. Oproti tomu záznamy z výše zmíněných slovníků dokládají bezpečně existenci zachycených výrazů, alespoň u nejstarší generace, neboť tyto tři slovníky vznikly v poměrně nedávné době (v případě Podkrkonoší má slovník nicméně širší záběr). Do slovníků se samozřejmě promítají lokální hláskoslovné difference, např. NSJV má někdy odchýlnou kvantitu samohlásek (např. *fňutr* x *fňútr*), častější výskyt tvrdého *l* (např. *haluza* x *haluza*) a odchýlné kontinuanty stč. *ú* (*poklouzat'* x *poklúzat'*), LSZ nemá samohláskovou délku (např. *húra* x *hura*), liší se vývojem palatál (např. *hoňit' se* x *hoňič se*, *d'ura* x *džura*) ad., SSNH zachycuje infinitivní koncovku *-t* (*róchat'* x *róchat*) a odlišný vývoj vokalizmu (*zapřýhnout'* x *zapříhnót* atd.).

Záznamy z *Archivu lidového jazyka* potvrdily počtem lístků a rozmanitostí lokalit, že některá slova jsou rozptýlená a užívaná na celé Moravě (např. *kolňa*, *oharek*). Slovník také obsahuje slova známá, která jsou sice oblastně moravská, ale podle dat užívaná i v některých částech českého území (např. *d'ed'ina*, *miškář*). V několika případech výskyt výrazu zasahoval kromě moravského území i do severovýchodních Čech (např. *dojka*, *kosysko*), dále se zde ale objevují i slova, jejichž výskyt je široce rozptýlen na českém území, a z Moravy není uveden ani jeden doklad (např. *kopenec*, *hranol*). Územní charakteristika z *Archivu lidového jazyka* ukazuje u našeho materiálu nejvíce shody s Valašskem, Hanou a lašskou oblastí. V mnoha případech sahají výrazy až na jižní Moravu, resp. na Slovácko (např. *drvárka*, *kel*). Cenné jsou zejména ty záznamy u hesel, jež se nenašly u jiného zdroje než v *Archivu*, a to jak pro územní zařazení, tak pro doklad, že nejde o nové slovo, ale lexém už dříve zachycený (např. *kopčák* zachyceno na Hané, *cygán* zachyceno na severní Moravě). Zvláštní jsou případy, kdy u slov v ARCH není uvedena žádná územní charakteristika (např. *hoňit' se*, *mňekýš*). Vzhledem k tomu, že záznamy *Archivu* jsou založeny na údajích z různých slovníků a kvalifikačních prací, je třeba brát územní zařazení s jistou rezervou, např. to, že výraz *odbírat'* je v *Archivu* doložen pouze na Slovácku, nutně neznamená, že je užíván jen v této oblasti – což dokazuje i NSJV, který jej také zachycuje.

## ZÁVĚR

Přestože tradiční teritoriální nářečí stále rychleji mizí a s nimi i slovní zásoba spojená s tradičním způsobem obživy, podařilo se ve slovníku lexika spojeného se zemědělstvím z oblasti Kelečska zachytit téměř dvě stě dvacet výrazů zemědělské terminologie a dalších slov, z nichž největší část, asi tři čtvrtiny, tvoří substantiva. Sebraná nářeční slovní zásoba potvrzuje kontinuitu řady výrazů, zachycených ve více než sto let starých slovnících J. Jungmanna, F. Bartoše či F. Š. Kotta; do slovníku jsme po úvaze zařadili také nová pojmenování moderních strojů a pracovních funkcí, na něž se nářeční výzkumy nezaměřují. U řady slov se potvrzuje zasazení Kelečska na rozhraní středomoravské, východomoravské a lašské nářeční skupiny. Slovník ale zaznamenává také ty výrazy, jež jinde než na Kelečsku doloženy nejsou, a tak obohacuje dosavadní poznání regionálního zemědělského lexika a nářeční lexikografii vůbec.

Nejvíce shod mezi mým slovníkem a sledovanými zdroji bylo zaznamenáno s ARCH. Výše jsme zmínili heterogenní skladbu tohoto zdroje, náš materiál přináší doplnění o výskyt na Kelečsku u následujících výrazů (odhlížíme od hláskových změn jako dvojí *l* apod., v závorce uvádíme územní rozšíření v ARCH): *capina* (v ARCH jen okr. Hodonín, Zlín), *cestina* (Frýdek-Místek), *dvoják* (Haná a Čechy), *halouska* (ne z Mor.), *hranol* (ne z Mor.), *hráň* (Haná), *hrotek* (j. Mor. aj.), *klaňička* (Chodsko, sv. Čechy), *koľco* (laš.), *kopčák* (han. oblast), *kopenec* (Čechy), *kostrbál/kostrbát* (han., laš.), *koža* (laš., slov.), *kvačka* (slov., han.), *meza* (ne na Valašsku), *nába* (stř., sv. Čechy), *náklad* (čm., Čechy), *odbírat'* (slov.), *ohrňat'* (slov.), *okopčyt'* (slov.), *orňák* (Nedašov), *pachtovat'* (slov.), *para* (laš.), *pernice* (sv. Čechy, ale pro Kelečsko viz ČJA I-152), *plevna* (laš.), *poradlovat'* (sv. Čechy, *rádlovat'*), *potahovat'* (slov.), *potklad* (han.), *pravit'* (laš., slov.), *prčyt' se* (laš., ale srov. ČJA III-206), *províslo* (laš., ale srov. ČJA III-70), *rakušák* (han.), *rozglábit'* (ne z Valašska), *ručka* (han., laš.), *rynglot* (dol. slov.), *slibovica* (laš.), *smejkat* (jz. Čechy), *sňice* (laš. aj.), *střešně* (ne v okr. Vsetín, ale srov. ČJA II-3), *střych* (laš., slov.), *svinčák* (han., Čechy), *štrúdlák* (han., sv. Čechy), *tretňa* (Nedašov), *ubiják* (han.), *vidly* (laš., slov.), *vykajdit' se* (Čechy), *zabíjat'* (han., ale srov. ČJA I-117), *zapřýhnout'* (čm., jz. Čechy, s *-í-*), *zaučat'* (slov., *zaučat' sa*), *zhrňat'* (slov., *zhřňat'*), *zvršyna* (Zlínsko). U několika dalších výrazů neuvádí ARCH žádnou bližší územní charakteristiku, takže můj slovník dokládá územní rozšíření na přesně vymezené lokalitě Kelečska: *drvénko*, *chlabačka*, *jáderňica*, *kleka*, *mjeřyca*, *mňekýš*, *paramit*, *pouz*, *poklouzat'*, *potkolní*, *přehrňat'*, *ročat'*, *roučka*, *roust'*, *žbruňa*.

Dále byla v mém výzkumu zachycena slova, která se v dané formě nebo významu nevyskytují v žádném sledovaném zdroji, např. *jehla* („dřevěný kolík s okem užívaný k



dotahování provazu“), *klaban*, *kopčeňi*, *krčyca*, *kutí*, *lajzykovat'*, *lísčák*, *myšovat'*, *ocas*, *pole* („rozsocha“), *rozhliňovat'*, *řýjit' se*, *strejc* („typ svěráku“), *štol*, *švigra*, *uflágnout'*, *vozyčár*, *zákolek*, *zápar*, *zvonek* („nástroj na strhávání paznehtů a štětín zabíjících prasat“).

Nejpodrobnější územní charakteristiky výskytu dialektismů podává ČJA, s nímž byly zaznamenány četné shody. I zde však můj materiál přináší obohacení dosavadního výzkumu, neboť žádná ze mnou zkoumaných lokalit nebyla součástí výzkumné sítě pro ČJA. Zpřesnění údajů v ČJA, i když musíme vzít v úvahu odlišnou dobu jeho vzniku, a tedy i odlišný tehdejší stav nářečí od současného, pro oblast Kelečska by se týkal slov: *haluza* (ČJA II-76 má jen řídce zachyceno na Vsetínsku, jinak zejm. na jižní polovině Moravy), *het*, *ho* (*het* zachycuje ČJA III-130 jen na Vsetínsku; *ho* nezachycuje, jen *hot*); *honit' se* (ČJA III-170 má téměř pro celou Moravu *běhá se*), *oje* (ČJA III-130 má na Kelečsku jako neutrum, v našem slovníku femininum), *špalek* (ČJA III-128 má na Kelečsku *klátek*, hraničící s oblastí výskytu lexému *špalek*), *vajico* (srov. ČJA III-232). V případě var. *zemák/zemňák* se potvrzují data ČJA III-111, který u Kelečska zachytil oba výrazy.

Řada výrazů, které byly mým výzkumem zachyceny, se formálně nebo významově jen v malé míře odlišuje od podob či významů ve sledovaných zdrojích, např. *d'árka* (srov. *d'úra*, *dírka*), *hřýdela* (srov. *hřídel*), *jadrňica* (srov. *jáderňica* v ARCH, *jadérňica* NSJV), *kšička* (srov. JUNG *kšice*), *kučeňi* (srov. *kučovnice*), *lepnout'* (srov. SSJČ *lípnout*, obl. mor. *lepnout*), *mandl* (srov. *mandel*), *oborávák* (srov. SSJČ *oborávač*), *podáváky* (srov. SSJČ *podávky*), *pohrabáky/pohrabník* (srov. SSJČ *pohrabovač*), *políčko* (srov. *poličko*), *poucat' sy* (srov. *půjčovat si*), *prča* (/o kravách/ kus; srov. SSJČ *prča* „koza“), *sužoch* (srov. SSJČ *štrozok* s var.), *štoudle* (srov. SSJČ *štoudev*), *vyorávák* (srov. SSJČ *vyorávač*), *zababrat' se* (srov. SSJČ *zababrat se* v blízkém významu). Některé zachycené podoby jsou výsledkem ne/provedených hláskových změn nebo analogie, např. *palérna* (srov. *palírna*), *sejčeňi* (srov. *sečeňi*), *stařejček* (srov. SSJČ *staríček*), *zežýt' se* (srov. *sžíti se*).

Zpřesnění výzkumu by mohlo být dosaženo srovnáním s dalšími slovníky, například s *Průručním slovníkem českého jazyka* (PSJČ) nebo s *Kartotékou lexikálního archivu*. Tyto zdroje zachycují některé lexikální jednotky, které neuvádí žádný mnou sledovaný zdroj nebo žádný sledovaný tištěný slovník z 20. stol., srov. paralely v *Kartotéce* pro slova *loučenka* (jinak zachyceno jen v JUNG), *klaban* (v jiném významu), *tretna* (v mém slovníku *tretňa*, má ARCH), *vjetr*, *žňoufka* (*Kartotéka*: *žňovka*), v PSJČ paralely pro *jaloufče* (PSJČ v hesle *jalůvče*: „*dial. jalovče*“), *roučka* (varianta v hesle PSJČ *ručka*, a to jako „*dial. rukojeť, držák, držadlo*“), *špárat' se* (PSJČ *špáрати se* v blízkém významu: „*dial. piplati se, páрати se*“), *vidly* (heslo *vidla*, má též ARCH), *zápar* (PSJČ: „*tekutina, nápoj, krmivo a p., připravené tím*

*způsobem, že se určitá látka n. droga bez vaření přeleje horkou vodou n. nechá zkvasiti“), žbruňa (srov. PSJČ žbrunda). Pro stále „přeživší“ specifické kelečské znaky by bylo pro obohacení české nářeční lexikografie cenné pokračovat ve výzkumu na Kelečsku a rozšířit slovník na zpracování veškeré slovní zásoby na Kelečsku. Zpracování jeho specifického výraziva by byly přínosné nejen pro lexikografii jako takovou, ale i pro areálovou lingvistiku.*

## SEZNAM LITERATURY

### E-zdroje

Databáze demografických údajů za obce ČR. *Český statistický úřad* [online]. 2016. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>, [cit. 2016-10-26].

*Dolní Těšice* [online]. Dostupné z: <http://www.dolnitesice.cz/>, [cit. 2016-10-26].

Historie města Kelče. *Město Kelč* [online]. Dostupné z: <http://www.kelc.cz/informace-o-meste/historie/>, [cit. 2016-10-26].

*Kartotéka lexikálního archivu (1911–1991)*. [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>, [cit. 2017-07-04].

*Kelečsko: akciová společnost* [online]. Dostupné z: <http://www.kelecko.cz/index.php>, [cit. 2016-10-26].

KLOFEROVÁ, S. Východomoravská nářeční skupina (východomoravská nářečí). *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/V%C3%9DCHODOMORAVSK%C3%81%20N%C3%81%C5%98E%C4%8CN%C3%8D%20SKUPINA>, [cit. 2017-07-03].

*Město Kelč* [online]. Dostupné z: <http://www.kelc.cz/>, [cit. 2016-10-26].

O nás. *Petr Vavřík, MLÝN KELČ s. r. o.* [online]. Dostupné z: <http://www.mlynkelc.cz/onas.html>, [cit. 2016-10-26].

O nás. *Probi* [online]. Dostupné z: <http://www.probi.cz/cs/o-nas/>, [cit. 2016-10-26].

*Police* [online]. Dostupné z: <http://www.obecpolice.cz/>, [cit. 2016-10-26].

*Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* [online]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>, [cit. 2017-07-04].

SEGEŤA, F. *Kronika obce Dolní Těšice*, uloženo u kronikáře Dolních Těšic. Dostupné také z: [http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline\\_ActionScripts/File.ashx?id\\_org=16671&id\\_dokumenty=1003](http://www.dolnitesice.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16671&id_dokumenty=1003), [cit. 2016-12-07].

SEKANINA, E. *Kelečská pahorkatina*. Brandýs nad Labem: Ústav pro hospodářskou úpravu lesů, 2000. Dostupné také z: [http://www.uhul.cz/images/ke\\_stazeni/oprl\\_oblasti/OPRL-LO37-Kelecska\\_pahorkatina.pdf](http://www.uhul.cz/images/ke_stazeni/oprl_oblasti/OPRL-LO37-Kelecska_pahorkatina.pdf), [cit. 2016-10-26].

*Slovník nářečí českého jazyka* [online]. Dostupné z: <http://sncj.ujc.cas.cz/>, [cit. 2017-07-04].

*Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* [online]. Dostupné z: <http://spjms.ujc.cas.cz/>, [cit. 2017-07-26].

## Publikace

*Archiv lidového jazyka*. Nářeční sbírka dokladů uložená v oddělení dialektologie Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., v Brně. Citován stav zachycený dne 2. 8. 2017, Děkuji PhDr. M. Šipkové, CSc., vedoucí dialektologického oddělení, a PhDr. Zině Komárkové za umožnění přístupu.

BACHMANNOVÁ, J. *Slovník podkrkonošského nářečí*. Praha: Academia, 2016.

BALHAR, J. Vývoj nářeční slovní zásoby, zvláště zemědělské terminologie. *Naše řeč*, roč. 77 (1994), č. 5, s. 246–251.

BALHAR, J. et al. *Český jazykový atlas I–V. Dodatky*. Praha: Academia, 1992–2011.

BARTOŠ, F. *Dialektický slovník moravský*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

BARTOŠ, F. *Dialektologie moravská I: Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské*. Brno: Matice moravská, 1886, s. 81–93.

BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

*Dotazník pro výzkum českých nářečí*. Praha: Česká akademie věd a umění v Praze (Dialektologická komise), 1964–65.

GOLÁŇOVÁ, H. *Nářeční slovník jihozápadního Vsetínska*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013 [nepublikovaná disertace].

HAVRÁNEK, B. Nářečí česká. In: *Československá vlastivěda III*. Praha: Sfinx, 1934, s. 84–218.

HAVRÁNEK, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Academia, 1989.

JANDOVÁ, N. – KOSKOVÁ, R. *Vesnice na Hranicku*. Hranice: Sdružení fyzických osob Nad'a Jandová a Renata Kosková, 2001.

[JUNGMANN, J.] *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna [...]. Díl I. [...] Díl V. [...]*. Praha: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna [...], 1835–1839.

KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

KLOFEROVÁ, S. Dialektologie. In: *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007, s. 351–362.

- KOTT, F. Š. *Dodatky k Bartošově Dialektickému slovníku moravskému*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910.
- KOVÁŘOVÁ, S. – PAPAŽÍK, D. *Dějiny města Kelče*, Kelč: Město Kelč, 2004.
- KRÁLÍK, S. *Nářečí na Kelečsku*. Praha: Academia, 1984.
- LAMPRECHT, A. et al. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR D. – BAUER J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. vyd. Praha: Academia, 1971.
- NEKUDA, V. *Okres Vsetín*. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, 2002.
- NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004.
- Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů*. Praha: [s.n.], 1943.
- Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských*. Praha: Česká akademie věd a umění (Dialektologická komise), [asi 1951].
- ROLINC, V. *Rané dějiny města Kelče*. Kelč: Město Kelč, 2010.
- SKULINA, J. *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*. Praha: Československá akademie věd, 1964.
- Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyk I–II*. Praha – Brno: Ústav pro jazyk český Československé akademie věd, 1954, 1958.
- SOCHOVÁ, Z. *Lašská slovní zásoba*. Praha: Academia, 2001.
- SOCHOVÁ, Z. Nářeční lexikografie. In: ČERMÁK, F. – BLATNÁ, R. (eds.). *Manuál lexikografie*. Praha: H&H, 1995, s. 251–253.
- SVĚRÁK F. Přehled nářečí českého jazyka. In: CURÍN, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 186–187.
- ŠEMBERA, A. V. *Základové dialektologie československé*. Vídeň: Nákladem spisovatelovým, 1864.
- ŠLOSAR, D. K relativní chronologii ve vývoji českého dlouhého vokalizmu. In: ČORNEJOVÁ, M. – KOSEK, P. (eds.). *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Brno: Host, 2008, s. 224–226.
- VOJTOVÁ, J. Problematika nářečního slovníku. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.). *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 367–368.
- VOJTOVÁ, J. *Slovník středomoravského nářečí horského typu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

## PŘÍLOHA I

### NÁŘEČNÍ UKÁZKY

#### **Jak sem mňel úras**

Dolní Těšice (ML4), muž, nar. 1934

*Víte, co je melijorace? To se dávali trupky do zemně na odvoňení tyh mokřyn. A dali tam ty staré pány s tyma koňima a jag on zdvihal tu mašynu ze zemně ven, tak koňe jim uťkají a starej d'edeg nestačyl koňe chytynout' honem. Tak potom to vymněňili a dali mňe. No a stalincem zme trhali, stalinec, to byl takovej velkej pásovej traktor morafskej, ty staré stromy na zahradáh ot Kelče tam vzatku a tam byl takovej hák. A on jak smýkal ty stromy, leťel osmdesát šezd metrou a mňe vzal toť přez ruku. Já sem se vyvrátil a ten chlab v mašyňe mňe vid'el a myslel, že mňe raňila mrtvica nebo neco. Potem se tam střýdali každý deň jedna pára chlapou, gdyš sem byl v nemocnicy chvilku. Pak mňe poslali dom, dali mňe na to dlahu, a to uš potom bylo opuchlé, tak sem nemohl ňidz d'elať. Jak sem šel za tři týdňe znovu na kontrolu, tak ten prymář zavolal dvje sestry, jednu, co dávala sádru, ta mňela metrák, a ta druhá byla trochu menšý, a rýká: „Dršte ho!“ To bylo křyvo, tag on ty prsty fšecky tři lámal znovu. Tak sem na té pravé ruce mňel dva velké úraze kvůli práci. A musel ste d'elať! Normálně k futru, nemňeli chlapa! Třebas sem k futru nebyl, já sem byl v rostlinej.*

#### **Jag mi buchli Žeryka**

Kelč (ML3), muž, nar. 1928

*Tadyg navrchu, na Pasyнку, mi zastřelili jezeřčýka. Myslivec, vím aji kerý. Pasynek, toš tam mjeli jezeďácy krávy a to byl jeho revír. Ja tam mam navrchu zahradu, čyli jel sem pro japka, bo sem mjel koľca. Poprvní sem mjel králíky vypuštěné na zahrad'e, to sem aňi nespočýtal, a páliť sem nepáliť, toš sem jel krásné jadrňice do koledz nazbírad a Žeryk se mnou. A sem slyšel cvaknout', bo to je takova proláklina, jak se jede na to pole u Machačovej zahrady, a Žeryg už byl až na Hrušeňe. A slyšým „cvak“, bo sem byl poťichu, mam bantamové koľca. To sem byl v doliňe, a to sem přýdal do kroku, ad' mu negdo neflákne – a samozřejmňe, Bruneg Vlčkou. Sem zařval: „Ať ťi nestřelím jednu!“ Myšovaľ, ale jaktěžyva ňidz nechytľ, to byl jezeřčýk. Pomaly by se d'ival zadrabať až gde... Ale cýřil ju tam, tu myš. Ale on byl neřát, on se nenechal odvolať, jak chytľ stopu nebo čuh zajíca, tag za ňím. A mohl*

*sem pískat', a gdepak, gdysyk tři dñi nebyl. Sem choďil pomaly štrnádzd' dñí, co sem ho nemňel. To bylo jedeň deň, na druhý deň jedu zas, bo sem to dycky vysypal ťem kralikom na zahraďe. Choďil sem ven a čumňel sem na ptáky ve vrchu, jesy ho negdo střelil, a tož našel sem ho. Také uš króžyla ta nat tým a šel sem už na druhém Pasynku, tam se řýkalo Potsrážný, a byl tam taký močál a rákosý. Tam byl hozeny, tak sem ho vytáhl, vytentoval sem ho, pohrabňikem mu přešel přes ten bok, a tak sám brok. Špatnou smrtou zmíral. A ot té doby jih nenávidím. Myslivedz jag može, tak střelí.*

### **Jag mňe potahala krava**

Police (ML8), žena, nar. 1935

*Gdyš sem se vdala a manžel pryšel tady, tak to ješťe bylo normální soukromé hospodářství a gdysy našy byli na poli a potřebovali dojet' s kravama na pole. Babička byla tam s něma na poli, na Ležajách, a tou dobou uš Pastvisko nebylo, uš to bylo rosparcelované a pronajaté tam d'ily. Tagže řýkám: „Já to zapřýhnu a přýjedu, ale nevím, jesy tam trefím.“ Tag mamka řýká: „Bud' bes starostí, Růžena ťe tam dovede.“ Ona byla jag advokát, taťka dycky řýkal, vjed'ela přesně. Ja sem mohla míď ze štrnádzd' ze třynádzd' rokú. A jak sme přijeli na tu cestu, tak ta Růžena už mňela jakésy vrtochy, už ocaz navrh a trapem! No já sem jich snažyla se stáhnout', enomže sem se zababrala do té oprate za nohu, mňe to potahlo, sem ležela a kravy mje táhly po zemi. Přytahly až na to pole, tam bylo různých, že, ale přýšli na to naše pole a zostala stát'. No a já uš sem potem nejezd'ila. Ale mňeli zme ju rádi, jinag byla hodná. Enemže jak si umiňila, že tam bylo dobré žrádlo, pastva nebo tak, tag jela.*

## PŘÍLOHA II

### Informovaný souhlas

#### Souhlas se zpracováním údajů

Svým podpisem stvrzuji, že mé níže uvedené osobní údaje mohou být zpracovány Andreou Halašovou výhradně pro účely bakalářské práce. Jsem si vědom/a toho, že všechny informace o mluvčích budou přísně chráněny a zakódovány tak, aby neexistoval o žádné riziko úniku dat. Dále souhlasím s tím, že můj mluvený projev bude v bakalářské práci doslova přepsán a jeho úryvek bude zaznamenán na příloženém CD. Přepis bude přístupný v rámci webových aplikací Univerzity Karlovy v Praze. Jsem si vědom/a toho, že v bakalářské práci se neobjeví mé jméno' pouze níže uvedené informace, tedy: pohlaví, věk, nářeční oblast, úroveň máho vzdělání, místo narození a místo bydliště. Tento souhlas uděluji pro všechny údaje obsažené v tomto formuláři.

pohlaví \_\_\_\_\_

rok \_\_\_\_\_

narození \_\_\_\_\_

nářeční oblast \_\_\_\_\_

vzdělání \_\_\_\_\_

zaměstnání \_\_\_\_\_

místo narození \_\_\_\_\_

místo bydliště \_\_\_\_\_

|

Podpis \_\_\_\_\_

Obrázek 1 Vzor informovaného souhlasu



## PŘÍLOHA III

### Struktura rozhovorů

#### A. Obec a rodina

1. Jak dlouho tady žijete?
2. Žili zde i Vaši rodiče, nebo se přistěhovali?
3. Máte sourozence? Bydlí tady ve vesnici, nebo se odstěhovali jinam?
4. Jak vypadala obec za Vašeho dětství? (kolik měla obyvatel, jaký byl způsob obživy, čím se živili Vaši prarodiče, rodiče)
5. Dneska už se málokdo živí zemědělstvím. Jak to bylo dřív?
6. Jezdili odsud lidé za prací jinam?
7. Fungovala tady v obci za Vašeho dětství škola (kolik měla tříd, jak to bylo daleko)?

#### B. Zaměstnání

1. Co jste v životě vykonával/a za povolání?
2. Bavila Vás práce?
3. Co děláte v současnosti?

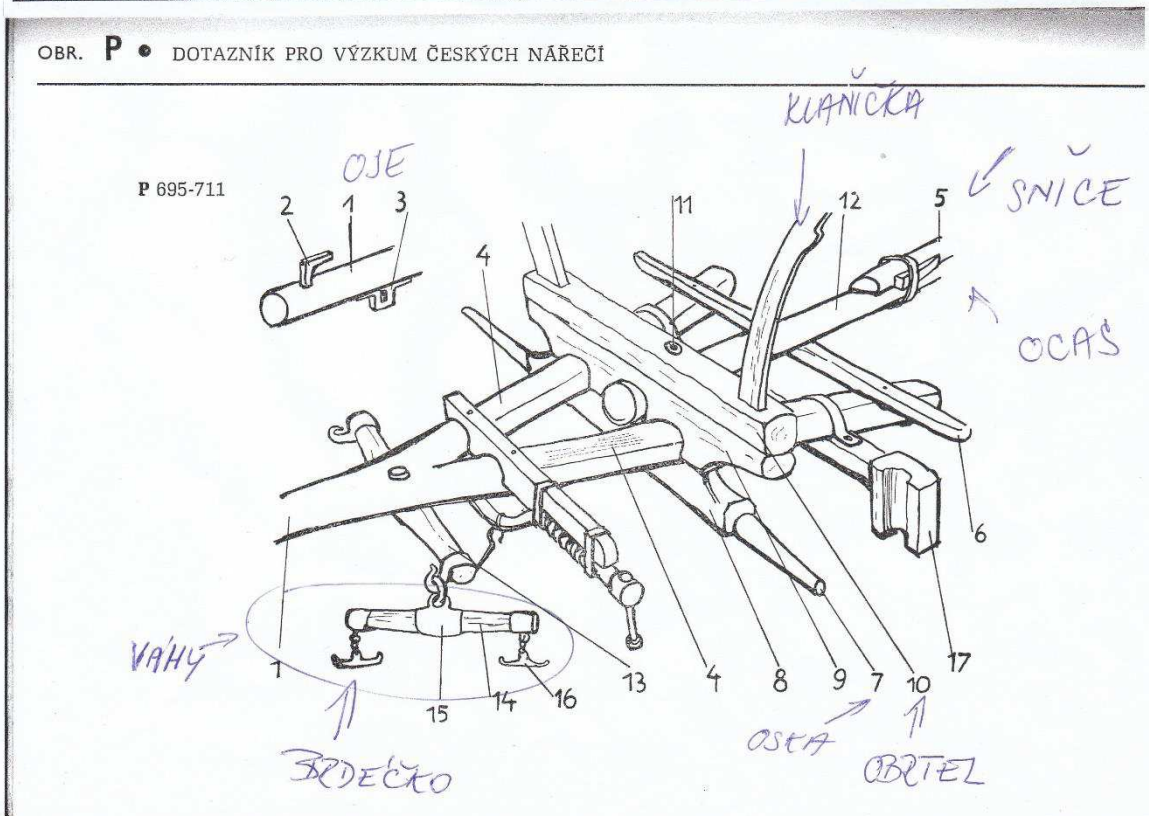
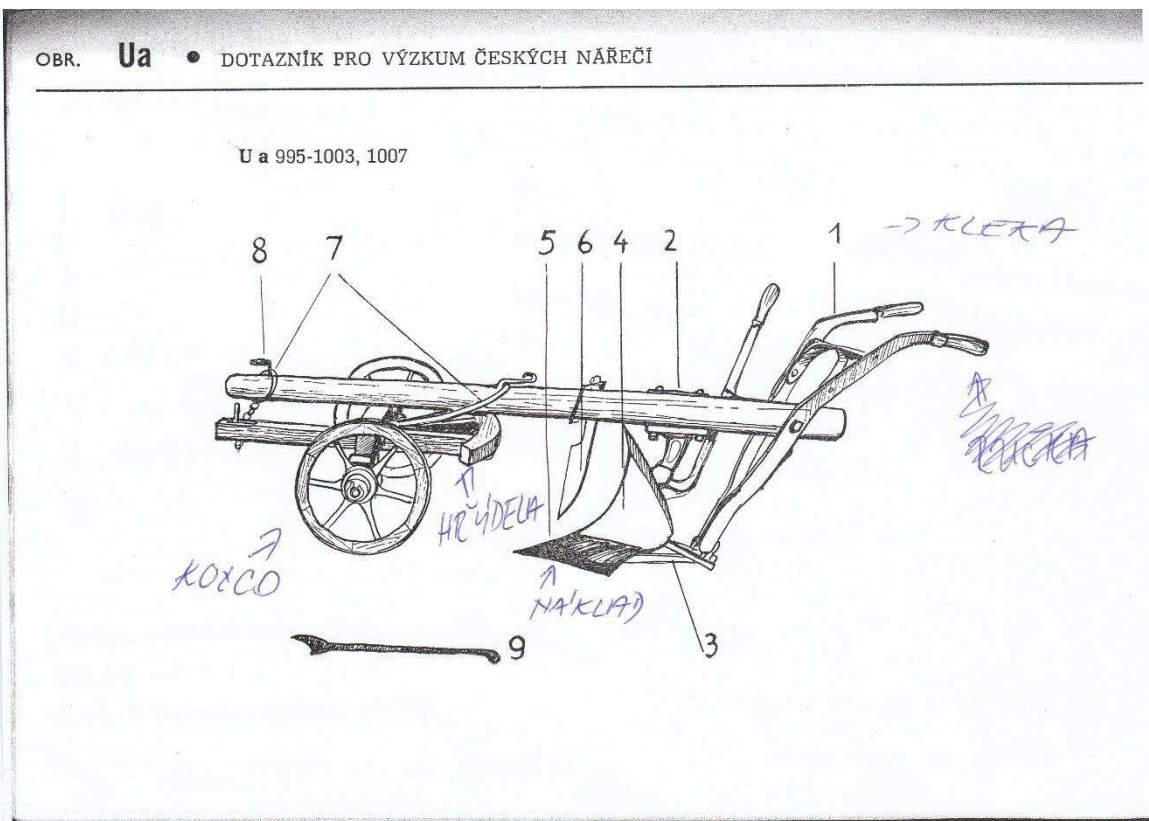
#### C. Zemědělství

1. Měli jste hospodářství?
2. Museli jste doma pomáhat rodičům s hospodářstvím (měli jste volný čas, co jste v něm dělali)? Byly domácí práce nějak rozděleny?
3. Jak vypadal všední pracovní den? (V kolik hodin ráno se začínalo pracovat a v kolik hodin pracovní den končil? Která práce se obvykle dělala jako první a co následovalo?)
4. Jak to tady ve vesnici vypadalo dřív se zemědělstvím?
5. Kolik lidí se zemědělstvím ve vesnici zhruba živilo?
6. Co se tady pěstovalo a pěstuje? Za jakým účelem? (ovoce pro zavařování, bylinky pro léčebné masti apod.)
7. Jak vypadalo to zemědělství před mechanizací, za Vašeho dětství? Používaly se dřív koně a další zvířata (na jakou práci)?
8. Jaké nástroje se dřív v zemědělství používaly (jak probíhalo mlácení obilí, jak se oralo, jak probíhala sklizeň...)?
9. Jak se dřív slavily dožínky (byly i jiné svátky spojené se zemědělstvím)? Máte nějakou fotku z té doby?
10. Kdy tu vzniklo JZD?
11. Jak se dřív poznalo, kde končí někoho pole? Jak vypadala (mez apod.)?

12. Uměl/a byste popsat takový pluh, cep apod.? (může se přejít k dotazníku s obrázkem – jak se říkalo této části?)

# PŘÍLOHA IV

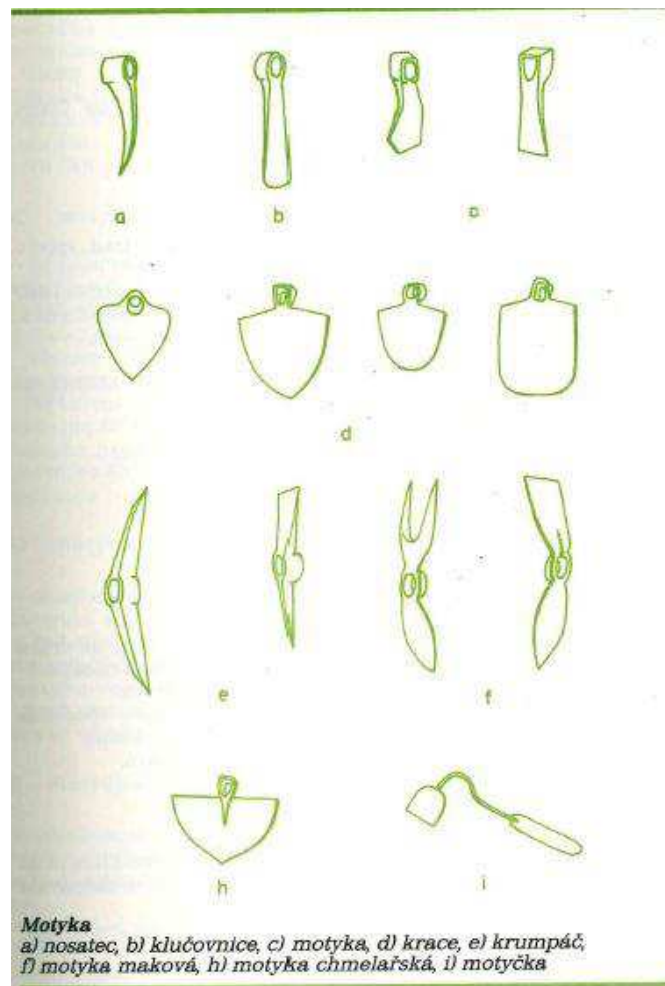
## Ukázka zápisů k ilustracím v průběhu rozhovoru



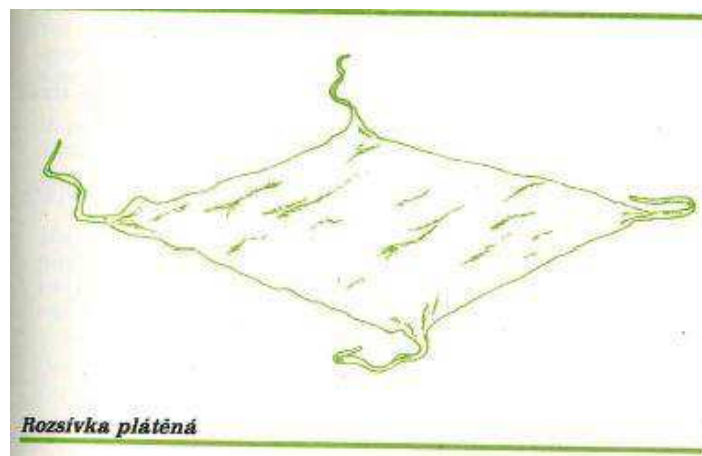
Obrázek 3 Záznamy nářečních výrazů

## PŘÍLOHA V

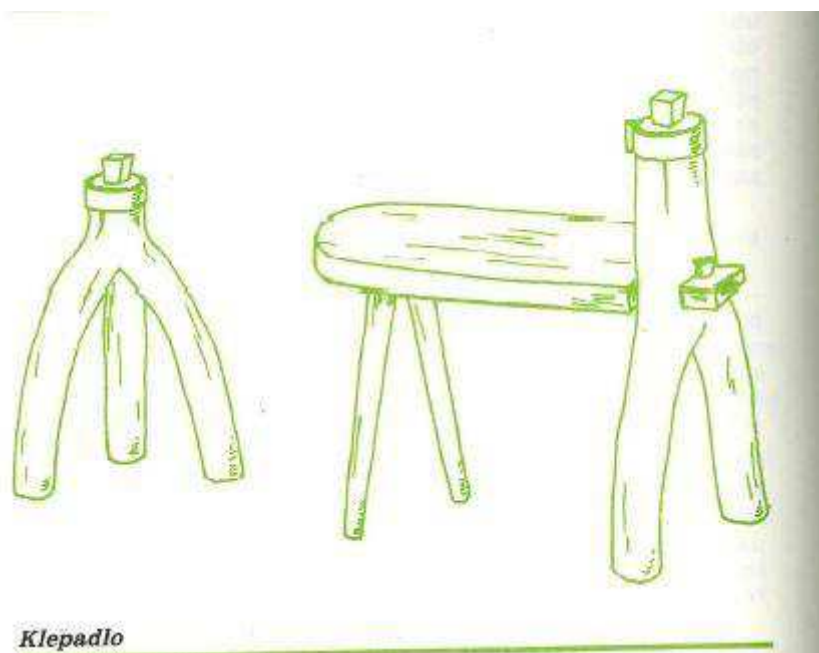
Příklady ilustrací ze *Slovníku starého zemědělského náradí, nástrojů a strojů*



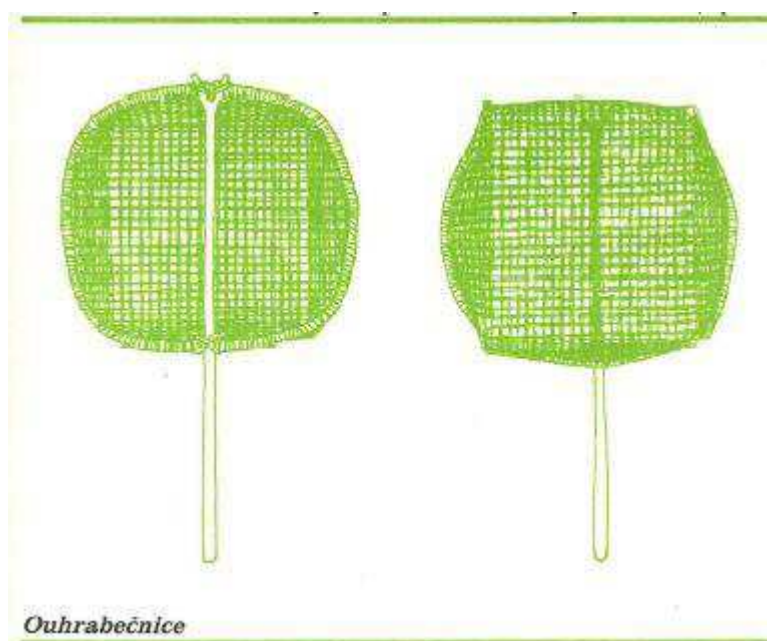
Obrázek 4 Druhy motyk



Obrázek 5 Trávňica



Obrázek 6 Kuják



Obrázek 7 Řečyce / Řečyca